1918

Ennen ja jälkeen 1918

ENNEN JA JÄLKEEN 1918

Vuoden 1918 Kansalaissodan Muistomerkkiyhdistys r.y.

TOIMITUSKUNTA:
Torsti Toivonen, Erkki Kivimäki,
Sylvi-Kyllikki Kilpi, Toivo Vuorela,
Pentti Kirvesmies

ISBN 951-95002-1-9

Satakunnan Yhteisvoima Oy:n kirjapaino
Pori, 1972

Lukijalle

Viime vuosina on meillä ilmestynyt kirjallisuutta, jossa on suhteellisen objektiivisesti pystytty käsittelemään vuoden 1918 kansalaissotaa ja Punakaartin toimintaa. Mutta sittenkin tämä kirjallisuus on vielä melko vähäistä verrattuna ns. "valkoiseen" kirjallisuuteen. Vielä nytkin, 54 vuoden jälkeen, kaivataan totuudenmukaisia tietoja kumoamaan niitä räikeitä vääristelyjä, joita "valkoinen valhe" on kansamme keskuuteen levittänyt.

Nyt lukijalle tarjottu kuvitettu teos ei ole tarkoitettu historialliseksi tutkielmaksi eikä systemaattiseksi lähdeteokseksi. Pyrkimyksenä on ollut koota lähinnä kuva-aineistoa maamme eri puolilla olevista punaisten taistelijain, teloitettujen ja vankileireillä menehtyneiden hautauspaikoista ja niille rakennetuista muistomerkeistä, mutta tässäkin suhteessa aineisto on pakostakin jäänyt vajavaiseksi.

Kirjaan on koottu lukuisten, varsin tunnettujenkin, työväenliikkeen veteraanien kirjoituksia, joissa kirjoittajat omakohtaisten kokemustensa perusteella valottavat vuoden 1918 tapahtumia ja niiden taustaa, sekä myöhempää kamppailua valkoisen terrorin kourissa.

Voittaja ei tuntenut sääliä, kun Pariisin Kommuuni verisesti kukistettiin vuonna 1871. Raaka väkivalta pääsi valloilleen myös Unkarissa vuonna 1919 ja Espanjassa 1936—38. Raaka väkivalta on voittajien ase myös tänään. Mitä julmimpaan väkivaltaan turvaten myös valkoinen Suomi juhlisti voittoaan maamme työväenluokasta vuonna 1918. Tästä kertovat myös viralliset tilastot:

Rintamilla kaatui yhteensä 3 616 punakaartilaista, mutta mielivaltainen teloitus- ja murha-aalto merkitsi kuolemaa 8 380:lle punakaartilaiselle, punakaartiin kuulumattomalle, naiselle ja lapselle.

Vankileireillä menehtyi 9 939 ihmistä. Valkoinen voitonhumala vei 6 kertaa enemmän ihmishenkiä kuin varsinaiset sotatoimet!

Vieläkin väitetään vuoden 1918 kansalaissotaa vapaussodaksi. Kysymyksessä oli taistelu vapaudesta, mutta ei maamme itsenäisyydestä. Se oli saavutettu jo vuonna 1917. Nyt käytiin taistelua laajan torppariväestön vapauttamiseksi tilanherrojen ja metsäparoonien orjuudesta sekä työläisten oikeuksien turvaamisesta. Imperialistisen sodan seurauksena maamme työkansaa kuristi nälänhätä, jota vallassa olijat eivät pyrkineet poistamaan. Työkansa oli pakotettu puolustamaan elämisen oikeuttaan, vaikka sitä vastassa oli aseistautunut valkokaarti kenraaliensa johdolla ja saksalaisjoukkojen tukemana.

Tämän taistelun maamme porvaristo tukahdutti verisellä julmuudella ja vielä nytkin se pyrkii antamaan tapahtuneista vääristellyn kuvan. Se on tahrannut työväenliikkeen urheimpien miesten ja naisten maineen ja se on tehnyt punaleskien ja orpojen tien säälimättömän raskaaksi.

Nyt, kun yhteiskunnalliset olosuhteet ovat siinä määrin muuttuneet, että vuoden 1918 punaisten sankarien hautapaikkoja voidaan pitää kunnossa, ei enää yksin työväen omilla voimin, vaan myös valtion ja kuntien avustuksella, olisi pyrittävä siihen, että kaikki unohdetut ja huoltoa vaille jääneet punaisten hautakummut tulisivat saamaan asiallisen huollon ja tarpeen vaatiman muistomerkin.

Olemme kiitollisia kaikille työväenjärjestöille ja yksityishenkilöille, jotka ovat auttaneet kirjoituksin, kuvin ja rahalahjoituksin tämän teoksen julkaisemisessa. Olemme halunneet tehdä kunniaa vuoden 1918 kansalaissotaan pakotetulle työväenliikkeelle ja sen sankareille sekä tuhansille viattomille kansalaisille, jotka joutuivat valkoisen terrorin uhreiksi. Jos tämä kirja auttaa tämän päivän nuorisoa etsimään totuutta vuoden 1918 tapahtumiin, puolustaa se hyvin paikkaansa.

Toimituskunta

Toivo Vuorela:

Teemme kunniaa v. 1918 punaisille sankareille

Vuoden 1918 kansalaissodan punaisten sankarien haudoille on pystytetty suuri joukko erilaisia muistomerkkejä. Monet niistä ovat varsin edustavia ja juhlavia kivipaaseja, toiset taas vaatimattomia puuristejä tai muita merkkejä. Nämä sankarivainajien haudoilla olevat muistomerkit ovat kallisarvoisia vainajien omaisille ja läheisille tovereille, sekä työväelle yleensä. Vainovuosien vaikeissa oloissa noiden hautakumpujen kunnostaminen ja niillä olevien muistokivien paikoilleen asettaminen on vaatinut suuria ponnisteluja ja uhrauksia. Siitä saatettiin jopa rangaistakin. Ja voittajat ryhtyivät väkivalloin hävittämään näitä rauhoitettuja hautamerkkejä. Mutta monet niistä on rakennettu uudelleen, joskin valitettavan monet hautakummut ovat joutuneet unohduksiin vuosikymmenien aikana, kun niiden läheiset huoltajat ovat kadonneet — kuka minnekin.

Vuosikymmenien aikana oli työväen keskuudessa herätetty ajatus myös valtakunnallisen muistomerkin aikaansaannista vuoden 1918 sankarivainajille. Mutta kun yhteiskunnalliset olot olivat sellaiset, että niin suurelle yritykselle ei ollut mahdollisuuksia, ja työväen omat rivitkin olivat pahasti hajallaan, oli tuo ajatus jäänyt pitkiksi ajoiksi vaille huomiota. Mutta 60-luvun puolivälissä, kun kansalaissodasta oli kulunut jo lähes puolen vuosisataa, alettiin työväen järjestöjen piirissä uudelleen keskustella tästä aiheesta. Hyvin tarmokkaasti sitä vaativat entiset punakaartilaiset. Vuoden 1965 keväällä muodostettiin alustava toimikunta kehittämään suunnitelmaa, miten saataisiin työväen kaikki poliittiset ja muut järjestöt aktiivisesti mukaan, tai ainakin kannattamaan em. suunnitelmaa. Mutta yksimielisyyden saaminen ei ollut kovinkaan helppoa. Eri tahoilla pidettiin sellaista hanketta aivan tarpeetto-

mana ja toiset taas sanoivat, että he eivät halua olla mukana minkään "sotilaallisen muistomerkin" pystyttämisessä, vaikka heille selitettiin, että tässä ei ollut kysymys heidän mainitsemastaan aloitteesta.

Valmisteleva toimikunta, jossa oli mukana monien työväen järjestöjen ja puolueiden edustajia, oli sitä mieltä että tämän valtakunnallisen muistomerkin tulee olla maamme työväenliikkeen yhteinen aikaansaannos, kaikilla on vapaa mahdollisuus osallistua sen toteuttamiseen ja työväen kaikkien aatesuuntien ja järjestöjen kannatusta tarvitaan suunnitelman toteuttamiseksi.

Näillä perusteilla muodostettiin koko maan käsittävä järjestö, nimeltä Vuoden 1918 Kansalaissodan Muistomerkkiyhdistys r.y., jonka perustava kokous oli Helsingissä, lokakuun 11. päivänä 1966. Kuten jo yhdistyksen nimestäkin käy selville, sen tarkoituksena varsinaisesti oli ryhtyä toimenpiteisiin em. muistomerkin pystyttämiseksi. Kun tuli kysymykseen paikan valitseminen, niin ehdolla oli useitakin paikkakuntia, mutta lopuksi päätettiin, että patsas sijoitetaan maan pääkaupunkiin Helsinkiin, missä vuoden 1918 vallankumouksellisen toiminnan keskus oli sijainnut. Ja tähän päätökseen vaikutti hyvin huomattavasti myöskin se, että Helsingin kaupunki oli kesällä 1967 päättänyt luovuttaa muistomerkin sijoitusalueen luonnonkauniista Eläintarhan puistosta, joka sijaitsee kaupungin työväestön asutustaajamien keskeisellä paikalla, hyvien kulkuyhteyksien varrella.

Heti sen jälkeen, kun paikka oli ratkaistu, oli ryhdyttävä kiireellisiin toimiin kuvanveistokilpailun järjestämiseksi ja varojen hankkimiseksi. Molemmat olivat vasta perustetulle, varattomalle järjestölle melkoisen vaativia yrityksiä, mutta alkuvaiheessa niistä kuitenkin selvittiin siten, että avuksi saatiin satoja työväen järjestöjä kaikkialta maasta ja niiden tuhannet jäsenet auttoivat varojen hankintaa.

Suomen kuvanveistäjille vuonna 1967 julistettu yleinen luonnoskilpailu onnistui kohtalaisen hyvin, sillä siihen osallistui lähes 40 kuvanveistäjää ja kilpailuun jätettiin 45 patsasluonnosta. Niistä valittiin parhaana luonnoksena kuvanveistäjä Taisto Martiskaisen valmistama veistos, jolle hän oli antanut (musiikki-kieltä käyttäen) nimeksi "Crescendo", eli nousu. Tällä hän lienee tarkoittanut luonnehtia työväenliikkeen uutta heräämistä ja nousua, vuoden 1918 traagisen tappion jälkeen.

Veistoskilpailun julistamisessa järjestäjien taholta annettiin ku-

"Aiheellisesti voidaan kysyä, miksi tämä valtakunnallinen muistomerkki on pystytetty vasta nyt, kun punakaartilaisten rivit ovat harvenneet sangen vähälukuisiksi? Miksi heitä ei aikaisemmin voitu huomioida ja tunnustaa tasavertaisiksi muiden kansalaisten kanssa", sanoi tarkastaja Torsti Toivonen punakaartilaisten valtakunnallisen muistopatsaan paljastustilaisuudessa Helsingissä 30. 8. -70. Hän totesi, että "vaikeasti saadut haavat arpeutuvat hitaasti, lisäksi meidän yhteiskunnallinen kehityksemme on kulkenut niin karua ja mutkikasta polkua, että monien toiveidemme täyttyminen on vaatinut oman aikansa".

vanveistäjille melko vapaat mahdollisuudet valita haluamansa aihe, vaikkakin toivottiin, että luonnoksen ei tulisi olla pelkästään abstraktinen, eikä patsaan saisi jättää katsojiin masentavaa vaikutelmaa. Kilpailulautakunta, jossa oli mukana useita tunnettuja kuvanveistäjiä sekä työväen edustajia, oli yksimielinen luonnoksen valinnasta. Ja nyt kun muistomerkki on valmiina, ja se on ollut yleisen arvostuksen ja arvostelun kohteena, on se saanut osakseen harvinaisen myönteisen vastaanoton julkisen sanan edustajien ja yksityisten kansalaisten taholta.

Monessa muussakin mielessä voidaan tällaista yhteistoiminnan

saavutusta pitää merkittävänä, sillä se kuvastaa suurten asioiden ympärillä tapahtuvaa työväestön yhtenäistymistä, kaikista pienemmistä vastakohdista huolimatta. Myös työväenliikkeen voimain kasvusta on ollut seurauksena käsitteiden muuttuminen myös muiden yhteiskuntapiirien keskuudessa siinä määrin, että valtiovallan, kaupunkien ja kuntien sekä eri yhteisöjen ja laitosten taholta annettiin hyvin huomattavaa taloudellista tukea muistomerkin toteuttamiselle. Tämän johdosta yhdistyksen johtokunnan antamassa julkilausumassa patsaan paljastamisen jälkeen sanottiinkin mm., että se haluaa "esittää lämpimät kiitokset kaikille niille järjestöille, yhteisöille ja laitoksille, sekä yksityisille henkilöille, jotka taloudellista tukea antaen ... ovat edistäneet patsashankkeen toteutumista. Erittäin ratkaiseva merkitys ... on ollut valtiovallan ja Helsingin kaupungin sekä lukuisten muiden kaupunkien ja kuntien myöntämällä avustuksella".

Kun oli kysymyksessä Suomen suurimman pronssiin valetun patsaan suunnittelu- ja rakennustyöt, niin siinä tarvittiin joustavasti toimiva organisaatio, johon osallistui eri alojen suunnittelijoita ja työkuntia, Helsingin kaupungin virastojen edustajia, alueen suunnittelija arkkitehti R. T. Perko, taidevalimon, kiviliikkeen ja rakennusliikkeen työkunnat ja työnjohtajat. Ne kaikki olivat kuvanveistäjän ja yhdistyksen johtokunnan apuna työn suorituksessa, jotta se voitiin saattaa onnelliseen päätökseen. Helpotuksen henkäys pääsi monelta osallistujalta, kun koneliikkeen 50-tonnin nostovoimainen autonosturi kohotti 5 500 kilon painoisen pronssipatsaan ilmaan ja laski sen kevyesti kuin kasan höyheniä patsaan jalustalle. Silloin tuli jokaisen mieleen sama ajatus, jonka eräs työväen julkaisu kruunasi patsaan paljastusjuhlan jälkeisessä kirjoituksessaan sanoilla: "S i e l l ä s e o n j a s i e l l ä s e p y s y y".

Elokuun 30. päivänä 1970 oli Helsingin Eläintarhan puistoon kerääntynyt arviolta noin 5 000 henkeä käsittänyt juhlayleisö, kunnioittamaan läsnäolollaan tämän valtakunnallisen punaisten monumentin paljastamista. Vielä elossa olevien punakaartilaisten rivistö punaisine lippuineen saapui juhlapaikalle soittokunnan tervehtiessä heitä, monisataisena joukkona eri paikkakunnilta saapuneena. Tähän varsin voimakkaasti tunnepitoiseen juhlaan lähetti myös tasavallan päämies, presidentti Urho Kekkonen tervehdyssanoman ja juhlassa suoritettiin arvokas ja tilaisuuteen sopiva ohjelma.

K. L. Kulo:

Punakaartilaisten valtakunnallisen muistopatsaan paljastustilaisuudessa 30. 8. 70

Voidaan aivan loputtomiin saakka kiistellä siitä, olisiko vuoden 1918 kansalaissota ollut vältettävissä tai olisiko ollut mahdollista tehdä se ainakin luonteeltaan toisenlaiseksi. Jotkut sanovat, että: "Jos olisi käytetty hitunen tervettä järkeä ja hyvää tahtoa, niin varmaan olisi silloin tuo työväenliikkeellemme ja koko työväenluokalle kohtalokas taistelu voitu välttää". Tuollainen profetoiminen tai sanoisinko jälkipeluu, olisi kyllä mielenkiintoista, mutta vie meidät helposti pois niiden taloudellisten ja psykologisten tosiasiain piiristä, jotka samanaikaisesti aiheuttivat kansalaissodan syttymisen. Lisäksi voidaan todeta, että se mikä meidän mielestämme on terveen järjen mukaista, ei ole sitä vastustajaimme käsityksen mukaan. Meidän mielestämme terve järki sanoo, että kapitalistinen talousjärjestelmä on muuttunut yleisvahingolliseksi. Talouspulat, työttömyyskaudet ja alipalkkaisuus ovat vain yhteiskunnallisen sairauden oireita ja ominaisia nykyiselle talousjärjestelmälle.

Mutta viime vuosisadan lopulta lähtien eivät meidän maamme palkkatyöläiset ja torpparit tuollaiseen komentoon enää tyytyneet. He vetosivat yhteiskunnallisiin oikeuksiinsa, mutta turhaan. Näin syntyi yhteiskunnassamme jatkuvasti kasvava jännitystila. Ensimmäisen kerran se laukesi vuoden 1905 suurlakossa. Se oli ensimmäinen vallankumousliike. Sen avulla saatiin yksikamarinen eduskunta, yleinen yhtäläinen ja salainen äänioikeus. Sitä seurasivat monet mustat taantumuksen vuodet, torpparihäädöt ja työläisten vainoamiset. Sitkeästi vastusti porvaristo edelleen yleistä ja yhtäläistä kunnallista äänioikeutta, kahdeksantunnin työaikalakia ja torppareiden vapauttamislakia.

Mutta vallankumous tuli jälleen työtätekevien odottamaksi pe-

lastajaksi. Sellainen puhkesi 1917 maaliskuussa Venäjällä ja Suomen työkansa ei vitkastellut liittyä vallankumoukselliseen virtaan.

Tämä maaliskuun vallankumous säikähdytti aluksi pahasti meidänkin maamme porvaristoa. Suurissa kaupungeissamme tapahtui niin, että porvariston huomattavimmat johtomiehet kiiruhtivat työväentalolle sovintoa hieromaan, kauniita lupauksia antamaan, ja palasivat takaisin punainen rusetti rintapielessä.

Tilanne oli porvariston näkökannalta perin synkkä. Vuonna 1916 oli maassamme toimitettu eduskuntavaalit ja niissä sosialistit saavuttivat loistavan menestyksen. Uuteen eduskuntaan tuli 103 sosialistia ja 97 porvaria. Se ei kuitenkaan vielä pelottanut porvaristoa, sillä tsaarihallituksella oli täysi valta kumota eduskunnan päätökset. Mutta vuoden 1917 maaliskuun vallankumous teki lopun tsaarihallituksesta ja eduskuntamme sosialistinen enemmistö muodostui tärkeäksi yhteiskunnalliseksi tekijäksi.

Suuret kansanjoukot olivat liikkeellä vaatien porvariston etuoikeuksien kumoamista, kansanvaltaa, torpparivapautusta ja elintason kohottamista.

Mutta vallankumous Venäjällä ei ollut kovin yksinkertaista. Tsaarivalta oli kumottu, mutta porvaristo oli ottanut hallitusohjakset käsiinsä. Maamme porvaristo saattoi luottaa Venäjän porvariston hallituksen tukeen. Siitä johtuen porvaristomme ei tuntenut mitään kiinnostusta irroittaa maatamme täydellisesti Venäjästä, vaan vehkeili Venäjän väliaikaisen hallituksen kanssa saadakseen sosialistienemmistöisen eduskunnan hajotetuksi ja jarrutti kaikin tavoin eduskunnan toimintaa.

Maamme sosialistinen liike oli vuoden 1905 suurlakon päivinä jo julistanut maamme valtiollista itsenäisyysajatusta. Rohkeasti se tarttui tähän tavoitteeseensa myös vuoden 1917 maaliskuun vallankumouksen päivinä. Heti eduskuntamme kokoonnuttua alkoivat sosialistit laatia lakia, joka julistaisi maamme täysin Venäjästä irroitetuksi, valtiollisesti itsenäiseksi valtakunnaksi. Tällainen laki, valtalain nimellä, tuli lopullisessa muodossaan eduskunnassa hyväksytyksi 18. päivänä heinäkuuta 1917. Tämä laki oli Suomen ensimmäinen todellinen itsenäisyysjulistus. Ankaralla painostuksella saatiin eduskunnassa niin paljon porvareita taivutetuksi valtalain hyväksymisen kannalle, että 103 sosialistin lisäksi sille antoi äänensä 37 porvariedustajaa. Mutta 60 porvariedustajaa oli valtalakia vastustavalla kannalla.

Niin kuin saattoi odottaa, Venäjän väliaikainen hallitus, jota

Huoltopällikkö K. L. Kulo puhuu valtakunnallisen muistomerkin paljastustilaisuudessa.

johti pääministeri Kerenski, raivostui tehdystä päätöksestä ja julisti eduskuntamme hajotetuksi. Maamme porvarilliset senaattorit sen sijaan yhdessä venäläisen kenraalikuvernöörin Stahovizin kanssa päättivät alistua Venäjän hallituksen määräykseen. Tapahtuneessa äänestyksessä sosialistien kielteinen ehdotus sai 6 ääntä, porvareiden ja venäläisen kenraalikuvernöörin yhteinen kanta 7 ääntä. Seurauksena tästä maamme hallituksen lainvastaisesta kannasta oli, että kaikki sosialistiset senaattorit ilmoittivat eroavansa ja hallitusohjakset jäivät porvarillisen tynkäsenaatin ja venäläisen kenraalikuvernöörin hoidettaviksi. Se oli surkea näytelmä, voimme vain jälkeenpäin sanoa.

Lisäksi tämä porvarillinen tynkäsenaatti E. N. Setälän johdolla valmisti manifestin, jonka mukaan:

Suomen suuriruhtinaan valta oli siirtynyt Venäjän väliaikaiselle hallitukselle, jolla oli korkein valta Suomessa mm. kutsua koolle ja hajoittaa eduskunta. Suomelle jäi sisäinen itsehallinto.

Kerenskin muodostama Venäjän hallitus ilmoitti 12. päivänä syyskuuta mielihyvin hyväksyvänsä tuollaisen alistumistarjouksen.

Eduskunnan sosialistinen puheenjohtaja Kullervo Manner sen sijaan kutsui 29. päivänä elokuuta 1917 eduskunnan koolle, mutta porvarit eivät saapuneet tai kieltäytyivät yhteistyöstä. Niin kaatui ensimmäinen työläisenemmistöinen eduskunta.

Uudet eduskuntavaalit toimitettiin 1—2. päivänä lokakuuta 1917. Silloin porvarit pääsivät enemmistöksi. Perustuslakivaliokunta K. J. Ståhlbergin johdolla laati ehdotuksen jossa sanottiin, että Suomi pysyy edelleen Venäjän yhteydessä.

> Suomelle jää täysi sisäinen itsenäisyys ja korkeimman vallan hoitajaksi tulee valtionpäämies. Tämän ehdotuksen Venäjän hallitus hylkäsi. Laadittiin jälleen uusi ehdotus. Sen mukaan: Venäjän hallitus määrää maamme ulkopolitiikasta ja sotilaslainsäädännöstä ja valitaan valtionhoitaja.

Hallitus valitsi lähetystön viemään ehdotustaan Venäjälle. Sen saavuttua Pietariin 7. päivänä marraskuuta 1917 olivat bolshevikit jo kaataneet hallituksen, ajaneet pääministeri Kerenskin maanpakoon ja perustaa oli luotu lokakuun suurelle vallankumoukselle. Lyhyen ajan oli Venäjän porvaristo edustanut maansa hallitusta. Nyt sen laulu oli loppunut ja Suomen porvariston edustajat kiiruhtivat kipin kapin Helsinkiin takaisin.

Maamme porvariston taholla tunnettiin voimakasta vastenmielisyyttä Venäjän työväenhallitusta kohtaan. Suomen hallitus kääntyi useiden länsimaisten valtioiden puoleen saadakseen ne tunnustamaan Suomen itsenäisyyden. Ne eivät suostuneet siihen ja kehottivat ensinnä hankkimaan Venäjän hallituksen tunnustaminen.

Niinpä maamme hallitus lopulta otti yhteyttä Venäjän työläishallitukseen, joka hyväksyi maamme täydellisen valtiollisen itsenäisyyden joulukuun 31. päivänä vuonna 1917. Näin oli maamme saavuttanut täydellisen valtiollisen itsenäisyyden ja sen tuloksen saavuttamiseksi maamme työväenpuolueen edustajat tehokkaasti vaikuttivat.

Mutta maamme sisäinen elämä ei ollut vähääkään vähentänyt porvariston ja työväestön keskinäisiä ristiriitoja. Päinvastoin. Pieniä aseellisia yhteenottoja tapahtui maan eri puolilla ja tilanne yhä vain paheni. Porvaristo hankki jo edellisenä vuonna aseita Saksasta. Kaiken lisäksi saksalaiset lähettivät kokonaisen armeijan Suomeen punaisia joukkoja tuhoamaan. Tämä oli suunniteltu porvariston taholta etukäteen.

Tammikuun 28. päivänä 1918 tapahtui sotaisia yhteenottoja porvareiden ja työläisten, punakaartilaisten välillä. Niin alkoi todellinen kansalaissota. Kumpaisellakin osapuolella oli omat menettelytapansa.

Työläisten taholla jo sodan alkuvaiheessa koettiin johdattaa asioiden kulkua inhimilliselle pohjalle. Punakaartilaiset, heidän johtavat piirinsä, yrittivät saattaa asiat järkevälle kannalle.

Jo helmikuun 2. päivänä julkaistiin Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantajassa seuraava määräys:

> Julistus Punaisen kaartin
> kaikille jäsenille ja työläisille:
>
> "Suomen punaisen kaartin yleisesikunta julistaa
>
> 1) että aseettomia vangiksi joutuneita vastustajiamme kohtaan on kaikenlainen väkivalta mitä jyrkimmin kielletty,
>
> 2) kaikki vallankumousliikkeen yhteydessä olevat asiat ovat viipymättä jätettävä vallankumouksellisen työväen sotaoikeuden käsiteltäväksi, eikä vangiksi joutuneita saa uhkailla tai pahoinpidellä, vaan on meidän heitäkin kohtaan käyttäydyttävä vallankumouksellisen työväen arvokkuudella."
>
> SUOMEN PUNAISEN KAARTIN YLEISESIKUNTA

Tällaisia määräyksiä annettiin punaisten joukkojen jäsenille.

Kokonaan toisenlaista oli valkoisen armeijan käyttäytyminen punaisen rintaman jäseniä kohtaan. Heitä surmattiin joukottain. Myös muita järjestäytyneitä työläisiä tuhottiin paljon.

Ruotsalaisen Dagens Nyheterin kirjeenvaihtaja Nils Hasager haastatteli Mannerheimiä kansalaissodan alkupäivinä ja tämä sanoi:

"Me tarvitsemme apua ja sitä meidän on saatava ulkomailta kokonaisina vapaaehtoisina joukko-osastoina, aseina, kivääreinä, ja tykkeinä. Meidän täytyy saada joukkoja."

Hasager kysyy: "Voidaanko taistelun jälkeen rakentaa yhdistävä silta taistelevien välille?"

Mannerheim vastasi: "Jos ratkaisu riippuisi minusta, niin sanoisin, etteivät mitkään sillat ole mahdollisia ... Ainoastaan yhdestä asiasta voidaan puhua ja se on: rangaistuksesta ... Vallankumouksselliset ovat tehneet itsensä syyllisiksi kapinaan ja maanpetokseen ja rangaistus siitä on kuolema".

Kerrassaan kauhistuttava oli tuollainen haastattelu, joka oli päästetty julkisuuteen. Koko kansalaissodan aikana ja jälkeen-

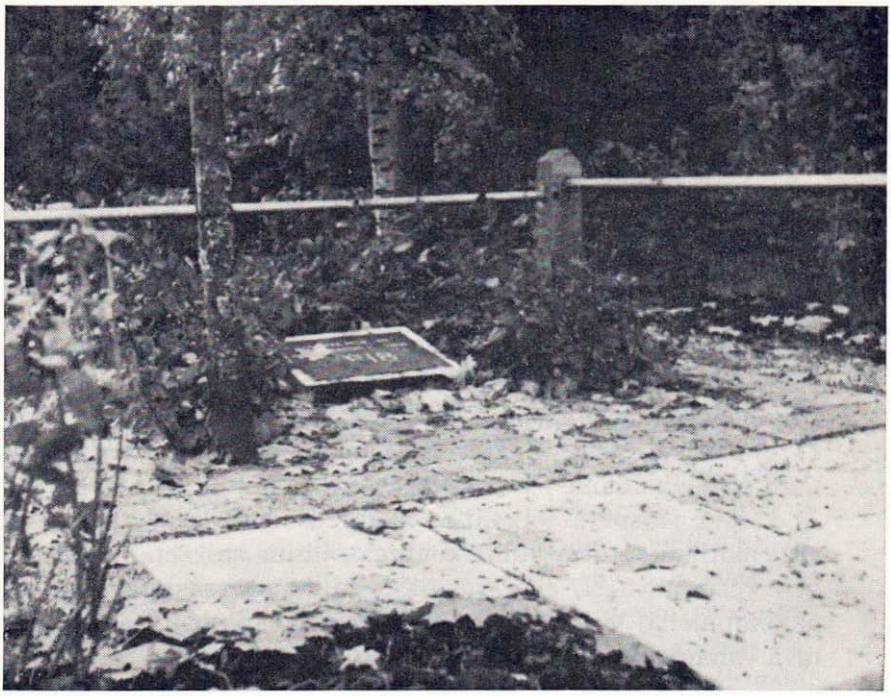

Heitä muistetaan: Kirkkonummen Matinkylässä erään talon metsässä oleva kahden teloitetun punaisen muistolaatta.

päin syytettiin punakaartilaisia ja järjestäytyneitä työläisiä maankavalluksesta ja tuomittiin kuolemaan. Se oli valheellinen syytös punaisia vastaan.

Kun tässä suuressa muistojuhlassa hartain mielin, kunnioittavin ajatuksin olemme nyt vihkimässä näkyvää muistomerkkiä vuoden 1918 kaatuneille tovereillemme, teemme sen muistaen niitä punaisia sotilaita, jotka vuodattivat vertansa ja antoivat elämänsä taistelukentillä, muistaen tovereitamme, joiden elämän päätti teloittajan luoti ja ajatellen niitä, jotka nääntyivät nälkään ja tauteihin vankileireillä. Teemme sen ennen muuta kohdistaen huomiotamme niihin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin, joiden puolesta he kärsimysuhrinsa antoivat. Mutta tämä muistotilaisuus on myöskin osanoton ja kunnian osoitus niille tuhansille leskille ja orvoiksi jääneille lapsille, jotka huutavan tuskansa kätkivät sisinpäänsä ja myöhemmin täyttivät työväenliikkeen harventuneet rivit uusilla voimilla.

Atte Pohjanmaa:

Tiellä taistojen

I

Runsaat viisikymmentä vuotta sitten elimme keskellä erästä verisintä murhenäytelmäämme. Luokkarajat olivat noina aikoina ehkä kaikkein kärjistyneimmillään, mitä ne maassamme koskaan ovat olleet. Jo Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen kansa oli särmikkäästi jakautunut kahtia ja vähitellen kumpikin puoli varustautui kiihkeästi jo näköpiirissä olleeseen aseelliseen taisteluun. Tapahtui verisiä yhteenottoja, elettiin puutteessa ja suoranaisessa nälässä.

Maaliskuun vallankumous vuonna 1917 oli tosin vapauttanut meidät venäläisestä tsaarista, mutta sitä vapautta ja sitä lainsäädännön nopeata kehitystä, jota oli odotettu, ei ollut saatu aikaan, ja kun nälkä kolkutteli ovia ja kaikkialla vallitsi yleinen levottomuus, ei tavoittelun kohteena olleelle ja nyt saavutetulle itsenäisyydellekään osattu kohdistaa sitä huomiota, jota tuo vuosikymmenien haave olisi edellyttänyt.

Suomen työväestö ei ollut valmistautunut tsaarivallan kukistumiseen. Sitä oli toivottu ja odotettu ja siihen tähtääviä toimenpiteitäkin oli ollut. Olihan jääkäriliikekin alunperin syntynyt itsenäisyysajatuksen merkeissä, ja eräät työväenpiiritkin olivat siihen silloin osallistuneet. Mutta kuvaavaa oli, että kun maaliskuun vallankumouksen jälkeen tsaarivallan kukistuttua työväen olisi pitänyt voimakkaasti ryhtyä osallistumaan ensinnä poliittisen ja sitten taloudellisen ja yhteiskunnallisen demokratian luomiseen ja kehittämiseen, niin tähän ei kyetty.

Tilannehan muodostui maaliskuun vallankumouksen jälkeen kokonaan uudeksi. Siihen mennessä keisari-suurruhtinas saattoi hylätä minkä tahansa eduskunnassa hyväksytyn lain ja uudistuk-

sen. Työväenpuolueella ei tuonkaltaisissa oloissa ollut mitään mieltä pyrkiä olemaan hallituksessa, ja juuri tuo tosiasia, että eduskunnan tekemät tärkeätkin ratkaisut saatettiin Pietarissa tehdä mitättömiksi kynän piirrolla, oli osaltaan vaikuttamassa siihen, että työväestö alkoi nähdä eduskunnallisen toiminnan hyödyttömäksi. Ja lopullisen iskun eduskunnallisen toiminnan merkitykselle antoivat työväen mielestä vuoden 1917 tapahtumat, kun luultiin lyhyessä ajassa voitavan korjata vuosikymmenien puuttuva lainsäädäntö ja petyttiin siinä. Suuntausta olisi nyt ollut muutettava, lainsäädäntötyöhön käytävä tarmokkaasti, sillä vaikka Pietarissa olikin vallassa porvarillinen hallitus, niin sitä ei kuitenkaan voinut pitää yhtä mustana kuin edeltäjäänsä.

Tähän ei kyetty. Työväestön keskinäiset erimielisyydet estivät uuden suuntauksen kehittämisen. Puolue ei ollut kypsä johdattamaan työväestöä sen herätyskauden jäykästä oppositioasenteesta uuden aikakauden rakennustyöhön. Se tapahtui vasta vähitellen, pitkien vuosikymmenien kuluessa. Nyt sitä vastassa oli yhä se työväenliikkeen suurten herättäjäin moukarinlyöntien kumu, jolla alemmat kansanluokkamme oli havahdutettu vuosisataisesta unestaan. Nyt sitä vastassa oli yhä vahvistuva käsitys eduskunnallisen toiminnan tuloksettomuudesta, sitä vastassa olivat tsaarinvallanaikaiset kangistuneet käsitykset hallitukseen osallistumisvelvollisuuksista, mukana olosta kansanvallan laajentamiseksi ja syventämiseksi. Ja nälkä, leivän puute. "Nälkä on punikki", sanoi Juhani Aho.

Tapahtumain kehitys johti väistämättömästi kansalaissotaan. Voittanut puoli selitti sen vapaussodaksi, ja sen tehdessään se samalla leimasi hävinneen puolen itsenäisyyden vastustajaksi. Kuitenkin työväenpuolueen piirissä oli vuosikymmenestä toiseen tähdennetty, että vain tsaarinvallan kukistuminen ja maan itsenäistyminen saattoivat turvata työväenliikkeen työskentelyn ja yhteiskunnallisen elämän muuttumisen, ja vuosikymmenten kuluessa tämä käsitys oli syvästi juurtunut työväestöömme. Kun sitä nyt syytettiin itsenäisyyden vastustamisesta ja vieläpä maanpetoksesta, sen katkeruudella ei ollut rajoja.

II

Kansalaissodan jälkeen työväenliike havahtui kaaoksestaan odottamattoman pian. Työväentalot heräsivät uudestaan. Kokouk-

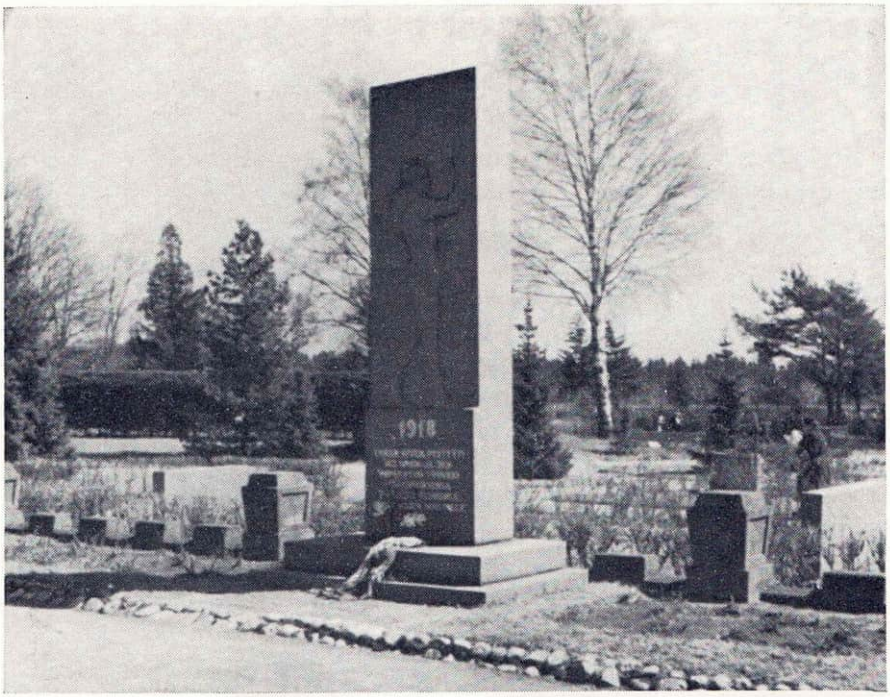

Vuoden 1918 punaisten muistopatsas Malmin hautausmaalla Helsingissä.

sia pidettiin niin kuin ennenkin. Salien pitkät penkit seinänvierustoilla täyttyivät taas. Puheenjohtaja ja sihteeri istuivat niin kuin aina olivat istuneet näyttämön edustalle asetetuilla penkeillä edessään pöytä. Kokous alettiin jälleen aina laululla. Varsinaisia työväenlauluja ei joka puolella uskallettu vielä laulaa, mutta laulu oli laulua, olivat sanat mitkä tahansa. Muistan, miten miltei hartiavoimin saatettiin laulaa esimerkiksi Kiannon—Merikannon "Nälkämaan laulua", ja vieläkin voin nähdä tuon väen, kun hartaina kajautettiin:

"Kuulkaa korpeimme kuiskintaa!
Jylhien järvien loiskintaa!
Meidänpä mainetta mainivat nuo
koskien ärjyt ja surkeat suot."

Ja vielä, kuin uhmaten, olosuhteita uhmaten, varmana siitä, että uusi aika koittaa, löydettiin säkeet:

"Taival lie hankala? Olkoon vaan!
Luonto lie kitsas? Siis kilpaillaan!"

Tahdottiin edes vertauskuvallisesti laulaa se, mitä ei totisin sanoin saanut laulaa.

Itsenäisyydestä ei paljon puheltu. Itsenäisyydellä oli jollakin tavoin sellainen ulkokuori, jota katsottiin kyräillen ja kuin vieroksuen. Itsenäisyys oli pukeutunut suojeluskuntapukuun, ja suojeluskuntapuku edusti vankileirejä. Itsenäisyydestä puhuminen unohdettiin pian myös sen takia, että saatiin uusi, paljon tärkeämmältä tuntunut puheenaihe. Oltiinko sosialidemokraatteja vai kommunisteja, siitä nousi kysymys ja siitä väiteltiin.

Sosialidemokraattisuuden ja kommunistisuuden katsottiin merkitsevän sitä, kummalla kannalla ollaan: noustaanko uuteen kapinaan, josta nyt tulisi todellinen vallankumous, vai oliko lähdettävä rakentamaan siltä kapealta ja heiveröiseltä tuntuneelta pohjalta, jolla parastaikaa seistiin.

Ne, jotka vaativat vallankumousta, viittasivat olosuhteisiimme. Tämäkö oli vapautta ja itsenäisyyttä, jonka pohjalle voitiin rakentaa jotakin uutta? Mutta myöskin ne, jotka halusivat lähteä tuolta kapealta pohjalta, viittasivat olosuhteisiimme. Kuka pystyisi tekemään vallankumousta muutaman saatavissa olevan kiväärin avulla, kun kymmenettuhannet miehet yhä viruivat vankileireillä. Vaihtoehdot olivat yksinkertaiset ja selkeät.

Tietoisin osa pureutui välienselvittelyn aikana asioihin kuitenkin hämmästyttävän lujasti. Työväenyhdistysten kokoukset eivät olleet mitään huvikerhoja. Niissä pohdittiin syntyjä syviä. Mutta väittelyissä saattoi jäädä alakynteen jo sen takia, ettei tuntenut asioita joltakin tietyltä vähäiseltä puolelta, tai ellei esimerkiksi tiennyt, mitä se tai tämä sosialistijohtaja oli jossakin tilanteessa sanonut. Ja häviävän väittelijän ympäriltä kaikkosivat silloin myös kannattajat.

Joskus nuo keskustelut, väittelyt ja kinastelut olivat yhtä surkuhupaisia kuin vakavia ja kiivaitakin. Teoriat löivät toisiaan korvalle, mutta taistelun tiimellyksessä sitä tuskin aina edes huomattiin. Paljon riippui tempperamentista, kummalle puolelle asetuttiin. Paljon riippui asianomaisen omista olosuhteista ja paljon myös joukkosuggestiosta. Kun kaikki eivät tunteneet teorioita eivätkä olevia oloja juuri sellaisina kuin ne todellisuudessa olivat, niin hyvä toveri saattoi johdattaa tietämättömän omaan ryhmäänsä varsin helposti. Mutta hyvä toveri saattoi toisinaan todeta myös, että häntä vastassa oli asioista tietoinen vakaa tahto, ja se saattoi merkitä vieläpä syvää henkilökohtaista välien rikkoa. Ja kun

Tuusulan hautausmaalle pystytetty muistopatsas vuoden 1918 kansalaissodan uhreille.

Forssan muistopatsas, jolla tehdään kunniaa vapauden, veljeyden ja tasa-arvoisuuden uhreille.

välienselvitys sitten tapahtui, erkanivat kummankin suunnan kannattajat ja entisistä ystävistä saattoi tulla katkeria vihamiehiä, niin että kumpikin epäili lopulta toisen kaikkia vaikuttimia ja tekoja. Vähitellen asiat kehittyivät sitten täydelliseen välienrikkoon pitkiksi vuosikymmeniksi.

III

Viiden vuosikymmenen takaiset karvaat kokemukset olivat katkera koulu työväenluokallemme. Sen aikaisempi poliittinen koulutus oli lähinnä merkinnyt sen havahduttamista yhteiskunnallisesta unesta, ja se joutui uusiin yleispoliittisiin olosuhteisiin ja tilanteisiin huomattavassa määrin valmistautumatta. Noina vuosina Eurooppa eli keskellä kaaosta, ei tiedetty, mitä oli tuleva. Mitä erilaisimmat tiedot ja käsitykset liikkuivat ilmassa, ja niistä valitseminen ja oikean suunnan löytäminen oli vaikeata kehittyneemmillekin ja kouliintuneemmillekin työväenpuolueille kuin mitä Suomen sosialidemokraattinen puolue noina aikoina oli.

Myöhemmät vuosikymmenet ovat antaneet meille valtavasti uutta aineistoa, uutta kokemusta ja uusia opetuksia. Me olemme nyt paremmin varustautuneita valitsemaan keinot yhteiskuntamme uudistamiseksi. Me näemme nyt aikaisempaa selvempinä reitit, joita pitkin on kuljettava, jotta ihminen pääsisi lähemmäksi kaikinpuolista vapautumistaan.

Viljo Wilenius:

Rintamamiehenä ja valkoisten vankina

Tammikuussa v. 1918 tilanne alkoi kiristyä. Olin mennyt edellisenä vuonna työhön Kuusankoskelle paperitehtaaseen. Siellä ei saanut työssä olla kuin pari kuukautta, kun alkoi jo näyttää sille, että jotain on tapahtumassa.

Herrat keräsivät aseita ympäri maata ja kuljettivat niitä Etelä-Pohjanmaalle. Tällä tavoin kiristettiin tilannetta entisestään. Sattuipa jo yhteenottojakin. Työväki oli valmistautumaton taisteluun, mutta se oli pakotettu tarttumaan aseisiin. Sillä ei kuitenkaan ollut aseita, eikä tahtonut olla minkäänlaista johtoakaan. Viimein sekin alkoi muodostua. Aseitakin saatiin Pietarista, kun kuuluisa Rahjan juna tuli läpi rajan. Siinä sanottiin olevan viljaa, mutta tarkoitus oli tuoda junalla aseita Suomen porvareille. Rahja toi junan läpi Kämärän aseman, missä porvarit sitä odottivat, aina Kouvolaan ja punaisten käsiin. Junasta käytiin Kämärässä ankara taistelu ja sen näköinen oli junakin Kouvolaan saapuessaan, että siitä oli tapeltu.

Kun aseita oli saatu, alettiin vapaaehtoisia koota punakaartiin ja ensimmäisen komppanian, joka siellä Kouvolassa saatiin kasaan, oli määrä lähteä Vilppulaan. Joukko kuitenkin kieltäytyi lähtemästä. Tällöin sai toinen komppania, johon minäkin kuuluin, käskyn mennä Vilppulaan. Välillä oli oltu Kuusankoskella, ja syystä tai toisesta meille tulikin käsky Vilppulan sijasta mennä taas Kouvolaan. Pari päivää oltiin Kouvolassa ja tehtiin vahtipalvelusta kasarmilla ja sen ympäristössä tärkeimmissä paikoissa.

Kouvolassa ollessa tuli käsky lähteä Mäntyharjuun. Sinne oli mennyt jo edeltä päin pienempi punakaartilaisjoukko, joka ajoi lahtareita takaa Mäntyharjuun asti. Ne katkaisivat tammi-helmikuun vaihteessa Kiepin sillan Mäntyharjun takana. Tällöin ei enää

ollut menemistä eteenpäin, vaan jäimme Mäntyharjuun. Siellä tehtiin vartiotehtäviä. Se oli melko alkeellista touhua, voisipa sanoa kuin lasten sotaleikkiä.

Mäntyharjussa meidät saarrettiin. Oltiin motissa, niin kuin sanotaan, toistasataa miestä. Sitten tuli käsky: on peräännyttävä.

Ensin peräännyttiin Mäntyharjulta Mouhuun ja sieltä Voikoskelle. Tätä parinkymmenen kilometrin matkaa tehtiin läpi yön junalla, taistellen pitkin radan vartta olevia valkoisten joukkoja vastaan. Ne katkaisivat useita kertoja rautatien ja ampuivat perääntyviä läpi junanvaunujen. Kuitenkin päästiin lopulta läpi ja tultiin Voikoskelle. Siellä majoituttiin joksikin aikaa. Käytiin siis koko ajan asemasotaa, vaikka olisi pitänyt hyökätä.

Voikoskella ollessa tuli määräys, että toinen komppania lähtee lomalle, koska se oli ollut jo pitkään eturintamalla. Muistaakseni se oli maaliskuuta. Mutta lomalla ei saatu olla kuin viikon päivät, kun tuli ilmoitus, että saksalaiset ovat nousseet Loviisassa maihin; meidät komennettiin heti lähtemään Kouvolasta ja vietiin lähelle Kotkaa, Kyminlinnaan. Sinne päästiin illalla kello 17.30 aikaan. Saksalaiset olivat jo tulossa Kyminlinnan pysäkkiä kohti moottoripyörillä ja olivat näköpiirissä.

Kyminlinnassa oli vain naiskomppania vahtia pitämässä. Sen kuitenkin onnistui pitää puoliaan niin kauan kunnes me ehdimme sinne apuun. Kyminlinnassa on vanha sotilaspaikka, ruotsinvallan aikaisia vallituksia. Saksalaiset yrittivät tulla vallituksista sisälle, mutta eivät päässeet. Silloin ne tulivat Kymijoen sillalle, missä oli kova taistelu. Saksalaisia kaatui siinä paljon. Taistelu kesti noin kello 22.00 asti. Saksalaiset alkoivat illan hämärässä sitten perääntyä. Tuli hiljaisuus ja joukossamme alettiin epäillä, että saksalaiset saartavat linnoituksen, missä olimme.

Saksalaisia odotti Kotkassa valmis päivällinen. Siellä heitä odotettiin pitkin iltaa, mutta näin kävi, että he joutuivat perääntymään takaisin pitkin maantietä. Saksalaisten joukossa oli ollut samanlainen pelko, että punaiset saartavat heidät.

Saksalaiset perääntyivät Ahvenkoskelle, missä Kymijoki haarautuu. Ne katkaisivat perääntyessään jokihaarojen sillat ja jäivät asemiin joen taakse.

Aamun valjetessa saimme määräyksen lähteä ajamaan saksalaisia takaa. Siinä tuli alussa kiistaa, kun kukaan ei ollut halukas lähtemään. Silloin lopulta toinen komppania määrättiin marssimaan Loviisaa kohti pitkin maantietä perääntyvien saksalaisten pe-

Punaisten muistopatsas Kuusankoskella ja Kotkan vanhalla hautausmaalla.

rään. Me emme tavanneet kuin joitakin rikkinäisiä tykkejä maantien varressa. Välillä yövyttiin jossain kartanossa ja päästiin seuraavana aamuna Ahvenkoskelle. Saksalaiset olivat asemissa joen toisella rannalla, me toisella. Sillat olivat poikki.

Asemasota tässä kesti huhtikuun loppuun asti. Minä haavoituin jostain sirpaleesta, joka lähti saksalaiskoneen heittämästä räjähdyspommista. Tämä oli muuten saksalaisten ainoa lentokone sillä rintamalla eikä se paljoa saanut aikaan. Minä kumminkin sen takia jouduin Kotkan sairaalaan, missä piti olla viikon päivät. Sieltä päästyäni olisin suunnannut Kuusankoskelle, mutta tuli ilmoitus, että se on jo lahtarien hallussa. Sinne ei ollut menemistä. Menin takaisin rintamalle Ahvenkoskelle. Siellä joukot olivat yhä asemissa, ei ollut taistelujakaan isommasti loppupuolella. Saksalaiset kyllä yrittivät tulla joen yli montakin kertaa, uimallakin, mutta eivät päässeet.

Asemasota Ahvenkoskella jäi tällaiseksi. Me olimme siinä ai-

kamme, osa lähti Kotkaan. Mutta kun he ehtivät sinne valtasivat valkoiset kaupungin toukokuun 4. päivänä ja he joutuivat vangeiksi.

Ahvenkoskella saksalaiset riisuivat meidät aseista toukokuun 5. päivän aamuna ja päästivät vapaaksi. Suomalaiset lahtarit panivat meidät kuitenkin riviin, tutkivat jokaisen, veivät taskuistakin kaiken, mitä otettavaa oli. Meitä lähdettiin marssittamaan kohti Loviisaa. Se oli sunnuntaipäivä. Valkoiset ryöstivät matkallakin kaiken, minkä saivat ja väliin huutelivat, että "viedään ne mäkeen, mitäs niitä minnekään kuljettaa". Niin päästiin lopulta lähelle Loviisaa, alkoi marssittaminen "kunniakujan" läpi. Siellä oli "kujan" varressa hienoja rouvia kukkien kanssa. Eivät he meille niitä kukkiaan antaneet, vaan voittajille ja huutelivat kiihkoissaan, että "ampukaa ne tuossa paikalla. Mitä niitä tänne kuljettelee..."

Niin kuitenkin tapahtui, että meidät vietiin vangeiksi, osa kosteisiin suolamakasiineihin, osa jonkinlaiseen seurahuoneeseen. Meitä oli siellä jotain 250 punakaartilaista sisällä niin kuin sillit suolassa. Oven päälle lyötiin vankat pönkät ja vartijoita joka puolelle. Mitään ruokaa ei annettu. Siellä oltiin neljättä vuorokautta nälissä, paitsi mitä omaiset saivat tuotua niille, jotka olivat samalta paikkakunnalta, perunoita, silliä ja silakoita, mitähän vähän lie ollut. Mutta paljon oli meitä, jotka emme ulkoa mitään saaneet — vain perunankuoria toisilta...

Heti ensimmäisenä yönä alkoi teurastus. Tänne tuli jääkärin puvussa eräskin nuorukainen, joka tuskin oli Saksassa käynytkään, ja huusi heti ovelle tultuaan, että onko täällä ketään Kouvolasta. "Jos minä saisin tavata niitä herroja, joiden vankina olen ollut..." Hän oli ollut vankina Kouvolassa silloin, kun me oltiin siellä vahtipalveluksessa ja oli siellä putkassa. Näin hänet heti samaksi mieheksi, kun hän tuli ovesta. Tuli mieleen ajatus, että mitenkähän tässä käynee... Mies reuhasi aikansa ja kyseli moneen kertaan, eikö löydy "niitä herroja". Eräs vanha mies viimein nousi ylös — hän ei ollut komennuksesta huolimatta noussut ylös miehen sisään tultua — ja sanoi olevansa Kouvolasta. Jääkärin puvussa ollut hyökkäsi heti miehen kimppuun ja uteli: "Mitä teitte siellä?" "Olin hevosmiehenä". Mies komennettiin ulos heti eikä hän koskaan tullut takaisin.

Aikansa sisällä reuhattuaan jääkärinpukuinen lähti. Tällaista tapahtui joka ainoa yö. Ne ottivat oven suusta aina kolme neljä miestä kysymättä nimeä tai kotipaikkaa. Makasin erään pojan

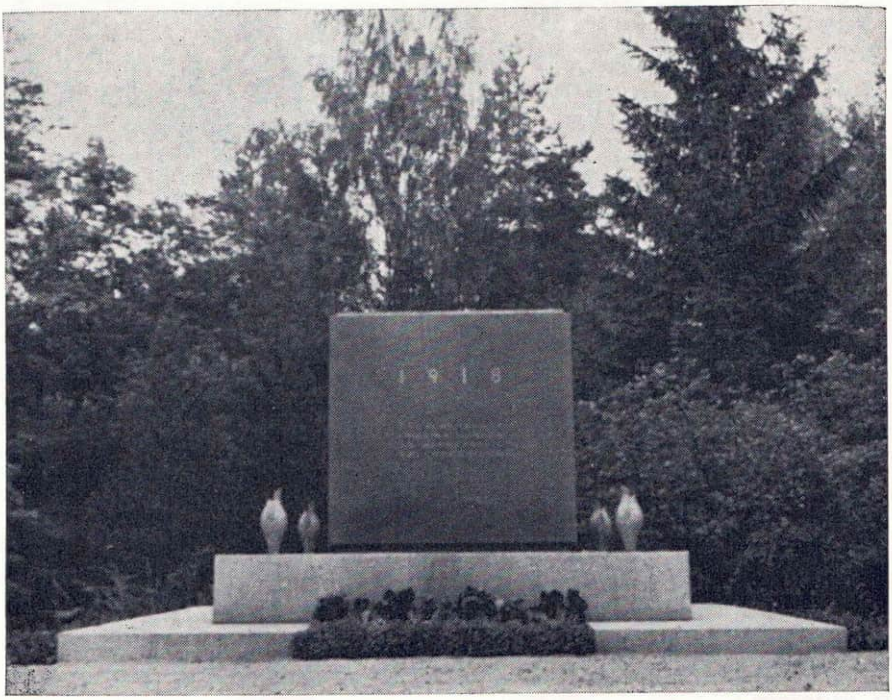

Vuoden 1918 luokkasodan uhrien muistopatsas Karhulassa.

kanssa lähellä ovensuuta nurkassa. Tuumasin silloin, että taitaa olla parempi siirtyä tästä paikasta pois, tästä tulee muuten lähtö meillekin. Me mentiin pojan kanssa jonkinlaiselle lavalle, missä sitten kahdestaan maattiin rinnakkain ja vannotettiin toisiaan, että jos huutavat nimeltäkin, ei vastata. Ja niinhän kävikin eräänä päivänä. Ovelle tuli mies, joka oli kotikyläni läheltä ja jonka tunsin. Hän kyseli, onko sen niminen täällä. Kun siellä ei paljon luetteloja ollut, ketä oli ammuttu ja ketä elossa, nousi yksi mies ylös ja sanoi, että kyllä hän on sen niminen. Etunimessä oli vain pieni ero, hän oli Viljam, minäViljo. Ne veivät sen kotikylääni, olivat käskeneet vanhan äitini katsomaan määrättyyn paikkaan. Eihän hän tietenkään tuntenut Viljamia pojakseen ja tämä tuotiin takaisin tyrmään.

Taas huudeltiin nimeäni. Mutta mehän emme pojan kanssa vastanneet, kun oli niin sovittu. Sitten viidentenä päivänä tuotiin sinne vesisaavi ja perunoita. Toiset saivat yhden, toiset kaksi, eihän

se mihinkään riittänyt. Mutta tilanne oli senlaatuinen, että kaikki sairaat käskettiin ulos. Minä menin myös ulos, koska en ollut saanut lisäruokaakaan mistään. Ajattelin jo että on aivan samantekevää, mihin ne vievät, mäkeen tai mäen taakse. Kymmenkunta miestä vietiin sitten ulos. Emme tienneet, mihin meitä viedään. Lopulta meidät johdateltiin paikkaan, missä kuitenkin oli vuoteet. Kyselimme ihmeissämme, mikä tarkoitus tällä nyt on. Siellä meille annettiin kolmen neljän päivän ajan maitoa ja pieni leivänpalanen. Tämä pikkuisen virkisti.

Siellä oli vankina myös yksi miessairaanhoitaja, joka samalla teki siellä jotain töitä.

Täällä me olimme vain muutaman päivän, kun taas vietiin takaisin entiseen paikkaan. Pian siellä huudettiinkin "kuusankoskelaiset" ulos. Kun minä en ollut Kuusankoskelta syntyisin enkä ollut sieltä kotoisin, minä en mennytkään ulos. Kuusankoskelaiset vietiin jonnekin — heidän kohtaloaan me emme tienneet.

Minä jäin taas vankipaikkaan. Vangit vähenivät hiljalleen, kun heitä haettiin kotipaikkakunnilleen. Kun kotikyläni poika tuotiin sinne takaisin, menin kysymään: "Mihinkä ne sinut vei?" Niin hän kertoi reissustaan, mutta sanoi tulleensa takaisin, kun ei ollut sieltä kotoisin.

Lopulta meidät vietiin sieltä pois, työväentalolle. Täällä jo helpotti olot. Siellä oli meitä vähemmän ja vartiomiehinä pakko-ottolaisia, sotilaita. Loviisalaiset kävivät sieltä kotonaan, nämä sotilaat pitivät kivääreiään vuotteitten alla eivätkä välittäneet hoitaa hommiaan, kunhan makailivat päiväkaudet. Joku karkasikin ja tuotiin sitten takaisin. Sitten meitä vietiin viisi miestä asemalle lastaamaan saksalaisten tavaroita junaan, kun nämä olivat pois lähdössä. Suomalainen vartija kävi aamulla hakemassa. Kerran tämä luuli jonkun meistä karanneen, kun näki miehen kävelemässä radan varressa. Vartija ampui tämän heti. Tälle vartijalle tuli tällöin lähtö, mies ei joutanut panemaan edes takin nappeja kiinni.

Saksalaiset ottivat meidät tämän jälkeen yksistään haltuunsa. Ne hakivat aamulla työväentalolta ja illalla toivat takaisin. Sellainen määräys oli, että mitään ei saa ottaa — siellähän oli leipää ja keksiä ja aseita ja kaikenlaista tavaraa. Joka ottaa, se ammutaan. Saksalainen kyllä antoi sellaisia rikkinäisiä pakkauksia meille salaa, kun ei herroja sattunut paikalle. Kerran sitten sattui niin, että me lastasimme suuria junttaleipiä makasiinista rautatievaunuihin. Teki mieli, että jos tuosta yhden vie illaksi. Mutta miten minä sen

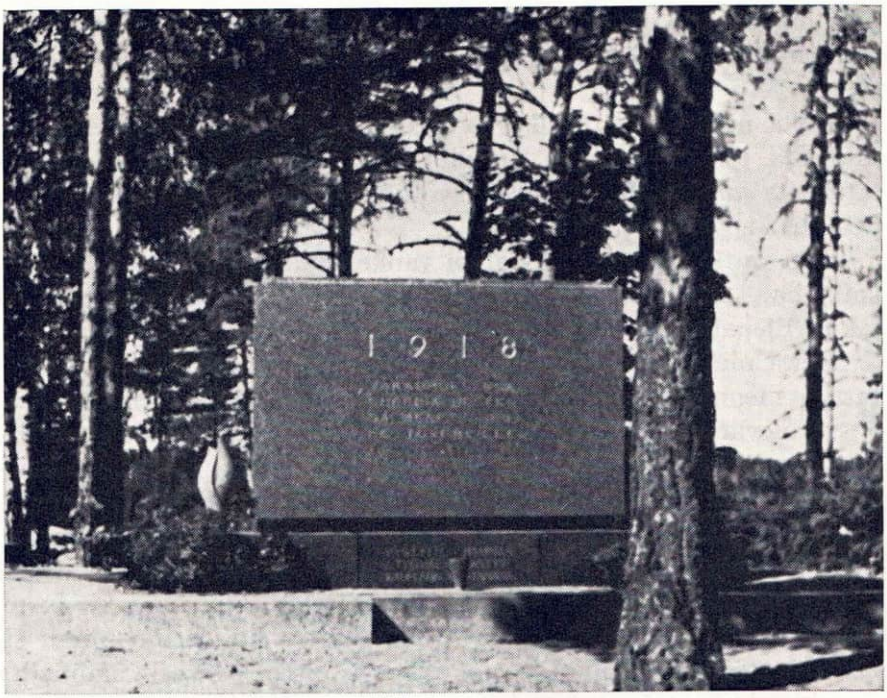

Haminan hautausmaalle pystytetty punaisten muistopatsas.

vien? Minä olin ilman takkia, hihasillani, siinä työssä. Ajattelin, että heitän leivän sinne takin alle nurkkaan ja illalla otan sen siitä.Mutta illalla en päässytkään ottamaan takkia. Saksalainen silloin viittomaan, että takki jäi sinne, antoi avaimet, että mene hakemaan takki. Minähän menin hakemaan, en pannut sitä päälle, vaan heitin käsivarrelle ja juntta oli siellä sisällä. Niin sain leivän menemään työväentalolle, eikä henki mennyt. Työväentalolla pojat ottivat juntan minulta pois heti — "tapat sillä itsesi", sanoivat. Sehän oli ruisleipää ja sitä piti syödä vähän kerrassaan, muutenhan olisi käynyt huonosti.

Näin meni se kesä. Välillä oltiin työssä puistossakin. Ruokaahan ei paljon saatu, mutta vähän paremmin kuitenkin. Viikkoa ennen juhannusta meitä lähdettiin viemään Suomenlinnaan. Tuotiin laiva satamaan ja meidät pantiin sinne ruumaan. Laivassa oli myös paljon naisia, jotka vietiin Santahaminaan.

Kun päästiin laivamatkalla lähelle Suomenlinnaa, alkoi jo kapa-

kala haista, jota emme siihen asti vielä olleet saaneet. Ja kun päästiin rantaan, meidät vietiin yhteen leipomoon sairaalasaaren taakse.

Siellä nukuttiin lattialla, vaatteet päällä. Pesumahdollisuuksia, saunasta puhumattakaan, ei ollut. Suomenlinnassa oli yhdeksättätuhatta vankia. Juurisoppaa syötiin, se haisi merelle asti, mitä lie ollut kapakalaa ja juuria.

Kun valtion rikosoikeus alkoi vankeja tuomita, se kävi urakkakaupalla. Tuntui, että tuomion pituus riippui joskus miehen koostakin. Ei paljoa auttanut, vaikka olisi pannut vastaan.

Meitä oli tuomiolla yhtä aikaa kymmenkunta miestä. Siinä povattiin mennessä, kun pamput meitä veivät, toisia heikossa kunnossa olevia kainalosta taluttaen. Meidät vietiin paikalle aamulla, eikä syyttäjäkoneisto vielä ollut paikalla. Minua käskettiin nuorempana hieman siivoamaan pöytää. Minä sanoi, ettenpä tiedä, alanko siivoamaan, tiedä vaikka antaisivat vielä kuolemantuomion. Minä kuitenkin menin. Siinä olikin syytekirjelmäpinkka pöydällä päällimmäisenä. Nythän minä katson, ajatteli. Siellä oli kuulustelupöytäkirja, joka oli tehty Loviisassa. Sitten huudettiin minut sisälle. Syytekirjelmä luettiin, joku kysyi, onko kotipaikkakunnalta syytekirjelmää tai papintodistusta. Toinen sanoi, ettei ole. "Asia lykätään, otetaan lausunto myös kotikylästä", oli päätös.

Jutun lykkääminen oli aika harvinaista, tavallisesti ei niin tehty. Muille luettiin sitten eri pituisia tuomioita, kuka sai kahdeksan, kuka viisi vuotta jne. Meidät vietiin sitten takaisin, minut entiseen, mutta toiset toisiin kasarmeihin. Taas meni jokunen kuukausi, ja taas mentiin oikeuteen. Meitä oli nyt kolme miestä yhtä aikaa. Nyt oli kotikylästäni saatu syytekirjelmä, jossa oli kuulun ohrana Eerolaisen nimi. Tuomioksi tuli kaksi vuotta kuritushuonetta. Tämä oli tietysti vähän. Ilmeisesti syytekirjelmä ei ollut tarpeeksi pätevä isompaan tuomioon.

Tuomion jälkeen minut vietiin toiseen kasarmiin. Ensimmäiset armahdettiin marras-joulukuussa, ja minä pääsin siinä samassa joukossa.

Martta Salmela-Järvinen:

Taistelu haudoilla ja — haudoista

Valittaa täytyy totta ja surra suuresti,
kun vääryys vallan ottaa ja pahuus paisuupi.
Mykäkskö tuli kerran jo kaikki maailma
kun oikeutta Herran ei kenkään julista

Nyt petos vilppi täällä on noussut kunniaan.
On valhe vallan päällä ja vääryys voimassaan.
Ei köyhän, kurjan ääntä viattomuudessaan
kunnella, rikas vääntää lain myöten tahtoaan.

Kas lähimmäistään syövät nuo jumalattomat,
viekkaudella vievät sen elot ainoat
kuin käärmeet kiukussansa he korvat lummessa
ahdistelevat kansaa, sortavat vaivaista.

Mut kerran Herra kostaa työt jumalattomat,
rankaisee ansiosta ryöstäjät viekkahat,
ne, jotka täällä veivät orvolta oikeuden
ja lesken leivän söivät, vaivaisen osuuden.

Haqvin Spegel 1645—1714.

Tuskinpa ruotsalainen arkkipiispa ja kuninkaallinen hovisaarnaaja saattoi aavistaa, että vielä kaksisataa vuotta hänen kuolemansa jälkeen hänen virtensä väkevät sanat olivat ajankohtaisia, että köyhän, kurjan ääntä ei haluttu kuulla, että rikas pyrki kääntämään "lain myöten tahtoaan". Näin tapahtui myös pienessä entisessä rajamaakunnassa, Suomessa, joka vihdoin oli päässyt itsenäisen kansakunnan asemaan. Jokainen puolueeton historiantutki-

ja on valmis myöntämään, että näin todella oli, että meidänkin maassamme tämän vuosisadan alkukymmenillä oli runsaasti tyytymättömyyden sytykkeitä koossa ja tarvittiin vain pieni kipinä roihun syttymiseen. Se tapahtui v. 1918 alussa ja ryöstäytyi suureen paloon, kansalaissotaan. Kansalaissota on sodista kaikkein kauhein, sitä eivät käy aseistetut armeijat, jotka noudattelevat jonkinlaista sodankäynnin kirjoitettuja tai kirjoittamattomia lakeja (jos noudattavat), se on katkeraa vihan ja vimman sävyttämää kamppailua, jonka jäljet jäävät polttamaan vielä vuosikymmenien takaakin.

Nyt kun jo yli viisikymmentä vuotta on kulunut noista kohtalokkaista viikoista ja kuukausista, kyetään näkemään, että kansalaissota oli koko kansakunnan yhteinen suuri onnettomuus. Mutta syyllisyys usein vieläkin pyritään vierittämään heikomman, häviölle jääneen, osapuolen hartioille. Tämä punainen puoli sai kuitenkin antaa raskaimman uhrin, sen jäseniä kaatui eniten taistelussa, sortui nälkään ja tauteihin vankileireissä ja tilastojen mukaan 8 380 henkeä teloitettuina, ns. valkoisen terrorin uhreina. Valkoisia kaatui myös taisteluissa ja tilastojen mukaan ns. punaisen terrorin uhrina tuli surmatuksi 1 649 ihmistä. Monin kymmenin tuhansin on kuitenkin laskettava ennen aikaiseen hautaan kaatuneita suremaan jääneiden leskien ja orpojen, isien, äitien ja omaisten joukko, joka joutui surun katkeruuden ohella elämään alituisessa tuskassa ja ahdistuksessa ympäristönsä vainon ja ylenkatseen alaisena.

Suomen kansa on aina sepitellyt tarinoita kertomaan siitä, kuinka väkivaltaisesti kuolleiden ihmisten sielut vaeltavat rauhattomina hautakumpujensa vaiheilla, etsimässä sitä Herran oikeutta, jota heille ei elämässä ole annettu. Ja niinpä siis myös Tampereen valtauksen jälkeen kuultiin yöllä Pyynikiltä, joka oli tullut niin monen taistelijan kohtalon paikaksi, vanhan naisen vapisevalla äänellä veisaavan: "Valittaa täytyy totta ja surra suuresti kun vääryys vallan ottaa ja pahuus paisuupi". Valkoisten partiot "kampasivat" harjun puu puulta, mutta mitään ei löytynyt. Mutta seuraavana yönä virsi kaikui kevätyön hämärässä.

Punaisten hautoja oli kaikkialla maassa pohjoisesta etelään. Ja varsinkin teloitetut, useimmassa tapauksessa omavaltaisten tuomitsijoiden surmaamat, kuopattiin mihin sattui, sorakuoppaan, suohon, maantien laitaan, jo tässäkin pyrkien sivuuttamaan jopa siviililainsäädännön, joka tarkasti määrää, mihin ruumiit on hau-

Hämeenlinnan Ahveniston rotkoissa on 4 tällaista muistomerkkiä joukkohaudoilla, viides hautapaikka on kivikasarmin lähellä.

dattava. Jonkinlainen lähtömerkki tämäntapaiselle lainkäytölle kai annettiin 30. 1. 1918 Ylivieskassa, jossa kuolemaan tuomittu ja teloitettu yksinkertaisesti työnnettiin avantoon olettaen, että virta sen kuljettaa omia teitään tietymättömiin. Näinhän ei kuitenkaan käynyt, ruumis löytyi myöhemmin keväällä. Viite oli kuitenkin annettu ja suojeluskuntien esikunnat kielsivät monin paikoin kansalaissodan jälkeen ammuttujen ruumiita hautaamasta hautausmaihin.

Kirkollis- ja opetusasiain ministeri E. N. Setälä antoi tosin jo samana vuonna ohjeet, että kansalaissodan jälkiselvittelyssä kaatuneiden ja teloitettujen ruumiit voidaan siirtää hautausmaalle, tai ellei niitä syystä tai toisesta voida sinne siirtää, hautapaikat on kirkollisviranomaisten toimesta aidattava sopivilla puuaidoilla. Joillakin paikkakunnilla ehkä voitiin näin tehdä, mutta monin paikoin haudat olivat täysin suojaamattomia, jopa niin puutteellisesti

peitettyjä, että tuottivat terveydellistä vaaraa ympäristölleen. Kansanedustaja Olga Leinonen kertoi eduskuntapuheenvuorossaan käyneensä v. 1919 eräiden teloitettujen naisten haudalla Hämeenlinnassa, todennäköisesti Ahveniston rotkossa ja todenneensa, että näkyvissä oli "pitkiä palmikoita, käsivarsia ja jalkoja, koirien ja haaskalintujen kaiveltavana". Lappeenrannassa oli suuri joukkohauta ratsuväen kasarmien tallien läheisyydessä hevosten tallaamana ja osaksi lantakasojen peitossa. Maanpinnalle nousseita ruumiin osia, käsiä ja jalkoja yritettiin pahimmissa paikoissa peitellä. Näin kertoi kansanedustaja J. F. Aalto eduskunnassa 1924. Kirkollisministerin "ohjeet" olivat siis jääneet aivan yhtä tehottomiksi, kuin "jumaloidun" ylipäällikön päiväkäsky helmikuun 25. päivältä 1918:

> "Määrään täten, ettei minkään varjolla saada asettaa sotaoikeuksia eivätkä ne toimia. Ei myöskään sotaoikeuksien jo ehkä antamia kuolemantuomioita saada panna täytäntöön, vaan ovat vangit säilytettävä kunnes asianomaiset tuomioistuimet ovat tutkineet heidän rikoksensa ja tuominneet ne".

Omatekoiset "oikeudenjakajat" katsoivat ymmärtävänsä asiat paremmin kuin ylipäällikkö ja tuomioistuimet, he langettivat itse tuomiot ja panivat ne myös käytäntöön. Kävivät jopa vankileireiltäkin hakemassa siellä "säilytettävien" vankien joukosta uhrejaan.

Omaisten ja ystävien ei sallittu hautoja kunnostaa eikä korjata. Ei ollut lupaa laulaa suruhymniä, ei istuttaa pientä kukkaa eikä laskea haudalle vaatimatonta havuseppelettä. Haudoissa lepäävät, joko laillisten tai laittomien tuomitsijoiden teloittamat, nälkään ja tauteihin vankileireillä sortuneet, eivät enää pyytäneet eivätkä kaivanneet viimeiselle leposijalleen enempää aitaa kuin kukkastakaan, vaino kohdistui nyt omaisten tunteisiin, jotka jo "pakanakansoillekin ovat pyhät ja oikeat", kuten prof. Voionmaa eduskuntapuheessaan lausui. Muistan erään haudan, joka oli hiekkakuopassa, vastapäätä Hyvinkään asemaa. Usein junalla ohiajaessani katselin pientä hiekkakumparetta ja yksinäistä puuristiä sen päällä. Aitausta ei haudan ympärillä ollut, mutta usein lojui haudalle asetettu kukkavihko tai havuseppele revittynä hiekkakuopan pohjalla. Kerrottiin, että oli pyydetty lupaa saada siirtää vainaja tai vainajat, en tiedä oliko niitä useampia, hautausmaahan tai ainakin saada aita haudan ympärille, mutta kumpaakaan lupaa ei

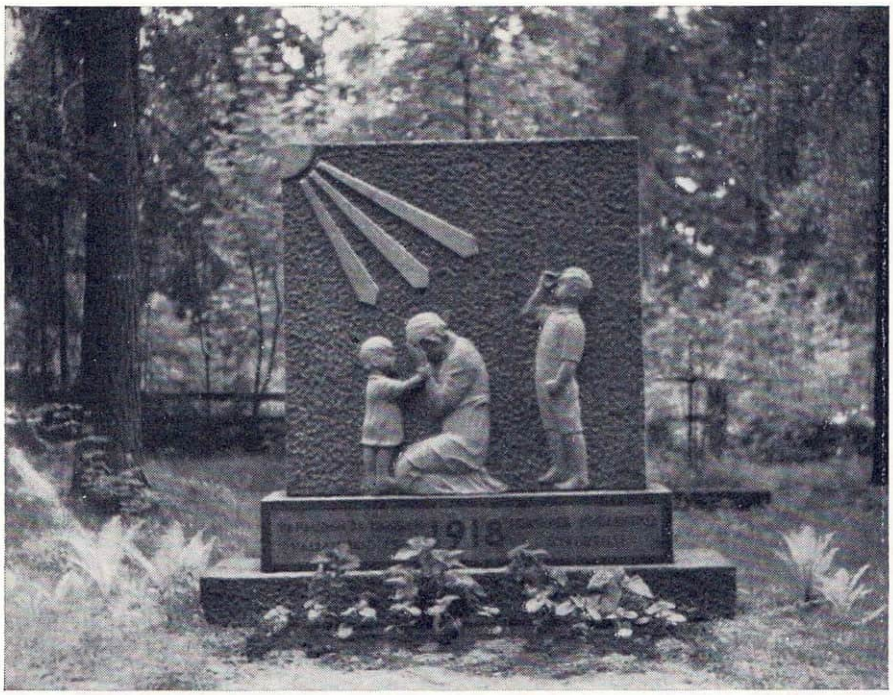

Pälkäneen hautausmaalle vuonna 1947 työväenjärjestöjen yhteisvoimin pystyttämä muistomerkki.

saatu. Vasta ratapihan uudelleenjärjestelyn yhteydessä oli nähtävästi pakko siirtää jäännökset hautausmaahan.

Vuonna 1923 toukokuussa antoi sisäministeri maaherroille ohjeet, joiden mukaan yksityiset vainajien omaiset ja ystävät saavat käydä omaisten ja ystäviensä haudoilla laskemassa kukkia ja ilmituomassa kaipauksensa tunteet, eikä viranomaisten ole siihen estettä asetettava. Niin ikään ilmoitettiin että hautapatsaiden pystyttäminen kapinallisten haudoille on sallittu, kuitenkin huomioonottaen, ettei patsas yhtävähän kuin hautakirjoituskaan ole loukkaava. Jos "kapinallisten haudat sijaitsevat yksityisten mailla, hautapatsaan pystyttämiseen vaaditaan maanomistajan lupa".

Määräykset olivat siis melko selvät, mutta jälleen puuttuivat hämärän miehet asioihin. He katsoivat oikeudekseen estää omaisten ja ystävien surun ja kaipauksen ilmaisut, kukkalaitteet revittiin, hoidetut haudat hävitettiin ja hautapatsaat kaadettiin. Miten paljon tällaisia ilkitöitä tehtiin, ei liene missään tiedossa, viran-

omaiset sulkivat kokonaan silmänsä eivätkä hallinneet tilannetta, tihutekojen jälkeen tuntemattomat miehet hävisivät jäljettömiin, hautojen häpäisyjen tutkimiset kestivät niin kauan, että rikokset ehtivät vanhentua ja syytteet jäivät nostamatta, vaikka tekijät ehkä tunnettiinkin.

Sokea viha ja vaino, mielivaltainen murhaaminen ja tappajien armahtaminen herättivät jo keväällä 1918 inhimillisesti ajattelevien valkoistenkin mielissä inhon tunteita. Punaista terroria ei voitu enää kaikesta syyttää, oli nähty, että mm. valkoisessa lehdistössä julkaistiin teloituksiin kehoittavia suoranaisia käskyjä ja kaunokirjallisia tekeleitä, runoja ym, joiden vertatihkuvissa säkeissä kehoitettiin mm. surmaamaan "naarastiikereinä" punakaartilaisnaiset, jotta he eivät voisi "synnyttää yhtä pahoja penikoita". Orpolapsiin kohdistunut kiihko ja ajojahti herätti varmaan juuri tällaisia vastareaktioita, jotka tosin kaikuivat huutavan ääninä, eikä niiden esittäjätkään voineet säästyä vainotoimenpiteiltä. Kirjailija Juhani Aho, joka ankarasti ja inhoten oli tuominnut "punaisten hirmuvallan" ei katsonut voivansa vaieten hyväksyä valkoistakaan näkemystä, jonka mukaan "tämä pitkä- ja salavihainen kansa vihaa kolmanteen ja neljänteen polveen. Se nauttii vihasta, sen veret tarvitsevat sen virkistyksen, niin kuin äkäinen äijä aamuriidan omaistensa kanssa. On hirvittävä se inhon ja vihan juopa, joka on revennyt kahden kansanluokan välille. On oleva ilkeää, sietämätöntä elää tässä maassa loppuikänsä. Mahtaneeko voida karaista itsensä välinpitämättömäksi, olla olevinaan optimisti. Ottaneeko asian syvemmin ja herkemmin kuin on syytä. Soisin sen tekeväni" (Juhani Aho: Hajamietteitä kapinaviikolta. III s. 157). Juhani Aho säästyi tätä surkeutta pitkään näkemästä. Hän kuoli syksyllä v. 1921.

Marraskuun 14 p:nä 1924 sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä esitti välikysymyksen vaatien hallitukselta selvitystä siitä, kuin-

TELOITETTUJA NAISIA: Valkeakosken työväenjärjestöjen pystyttämä patsas 36:n Hauholla ammutun 15—23-vuotiaan naisen muistolle.

TELOITETTUJA NAISIA: Lahden hautausmaalla oleva teloitettujen naisten hauta.

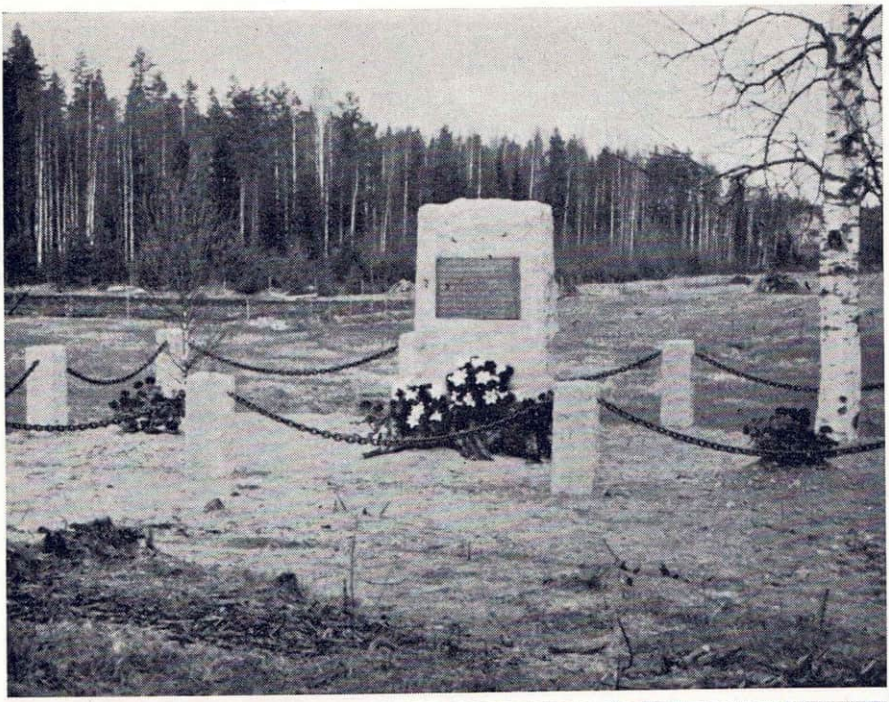

ka pitkään se asettuu laittomien tekojen taakse. Vastausta pyydettiin seuraaviin kysymyksiin:

Mihin toimenpiteisiin hallitus on ryhtynyt tai aikoo ryhtyä, että työläiset saisivat esteettömästi hoitaa ja koristella kansalaissodan aikana ja sen jälkeen surmansa saaneitten omaistensa ja ystäviensä hautoja ja pystyttää niille muistomerkkejä?

Mihin toimenpiteisiin hallitus on ryhtynyt niiden viranomaisten edesvastuuseen saattamiseksi, jotka ovat laittomasti estäneet työläisiä luvallisessa tarkoituksessa pääsemästä omaistensa ja ystäviensä haudoille?

Mihin toimenpiteisiin hallitus on ryhtynyt sellaisten ilkivallan harjoittajien syytteeseen saattamiseksi, jotka ovat rikkoneet ja hävittäneet kansalaissodan aikana ja sen jälkeen surmansa saaneiden haudoille pystytettyjä muistomerkkejä ja hävittäneet niille laskettuja seppeleitä ja kukkasia?

Joulukuun 19. p:nä sisäministeri Sahlstein antoi eduskunnalle vastauksen välikysymykseen. Välikysymyksen johdosta käydyssä keskustelussa useat sosialidemokraattiset kansanedustajat kertoivat esimerkkejä tapauksista, jolloin oli sangen karkealla tavalla loukattu niitä periaatteita, jotka sisältyivät maaherroille v. 1923 annettuihin ohjeisiin, joihin sisäministeri vastineessaan oli viitannut. Oli harjoitettu vandalismia ei vain syrjäisillä hautapaikoilla vaan hautausmaillakin, joihin vainajat oli kätketty kirkollisviranomaisten luvalla.

Edustaja Myllymäki, joka oli välikysymyksen ensimmäinen allekirjoittaja, esitti monia räikeitä esimerkkejä mm. Hämeenlinnassa sattuneista tapahtumista. Hämeenlinnan hautausmaalla oli suuri joukkohauta, johon oli haudattu n. 3—500 vankileirillä touko-heinäkuun välisenä aikana nälkään ja tauteihin kuollutta vankia. Venäläisen hautausmaan takana oli toinen hautapaikka, johon ruumiita haudattiin heinäkuun puolivälistä alkaen siihen asti kunnes vankileiri suljettiin. Ahveniston rotkossa oli kaksi hautaa, joihin oli haudattu touko-kesäkuussa 1918 teloitettuja naisia ja miehiä, Hämeenlinnan ympäristössä oli eri puolilla niin ikään ammuttujen hautoja. Näille haudoille olivat ystävät ja omaiset halunneet asettaa kukkia ja seppeleitä, mutta heitä oli siitä estetty. Keväällä 1923 oli hautausmaalla olevalle joukkohaudalle pystytetty muistomerkki. Kun haudassa lepäsi n. 3—500 vainajaa päällekkäin monessa kerroksessa ilman arkkuja, oli tietenkin mahdotonta ajatel-

Orimattilan hautausmaalle pystytetty muistomerkki.

la että jokaisen kohdalle olisi pystytetty vaikkapa vain vaatimaton puupaalu, joten ainoa ratkaisu oli yhteisen muistomerkin aikaansaaminen. Kirkollisilta viranomaisilta oli saatu lupa kiven pystyttämiseen. Se oli aivan yksinkertainen, raakapintainen graniittilohkare alimmaisena, hiukan korkeampi kivi sen päällä ja ylinnä n. metrin mittainen kartio. Kivessä ei ollut minkäänlaista muistokirjoitusta ja aivan oikein Myllymäki lausui puheenvuorossaan, että jos siihen olisi laitettu suuri joukko nimiä, niin "silloin se voitaisin katsoa kiihoittavaksi".

Poliisilta oli saatu lupa muistojuhlan pitämiseen kiven paljastustilaisuudessa helluntaina 1923 ehdolla ettei puheita pidetä, ei järjestetä kulkuetta eikä lasketa seppeleitä. Kun patsas oli valmiina paikoillaan puuttui kirkkoneuvosto asiaan, eräät lehdet olivat nimittäin pitäneet asiasta pahaa porua ja kirkkoneuvosto vaati, että patsas on laittomana poistettava ja kiven pystyttäjät saatettava edesvastuuseen tästä törkeästä teosta. Poliisin ikäväksi velvollisuu-

deksi tuli kiven poistaminen ja kesäkuun 21. päivän yönä klo 4 sen toimesta käytiin kaatamassa tuo n. 4 000 kg painava hautakivi. Omaisten ja ystävien toimesta lohkareet koottiin kasaan eräälle yksityisen omistamalle hautapaikalle, mutta kirkkoneuvosto ilmoitti etteivät ne saa olla siinäkään, ne on poistettava. Mihinkään toimenpiteisiin ei vielä ehditty ryhtyä kun tuntemattomat miehet tunkeutuivat yöllä hautausmaalle, porasivat reiät ja räjäyttivät ne kappaleiksi. Sirpaleet saivat sitten lojua hautausmaalla n. puolitoista vuotta ja keräsivät jatkuvasti ympärilleen katselijoita läheltä ja kaukaa. Niistä julkaistiin kuvia mm. Ruotsin lehdissä. Hautausmaan häpäisijöitä ei koskaan löydetty, minkäänlaista poliisiapua asian selvittämiseksi ei annettu, mutta kansanedustajat Kalle Myllymäki ja Olga Leinonen manattiin raastupaan ja kumpainenkin sai sakkoja luvattomasta varojen keräämisestä, patsaan pystyttämisestä ja virkamiesten vastustamisesta.

Samanlaisia tihutekoja tehtiin eri puolilla maata. Varkaudessa varastettiin niin ikään hautausmaalta teloitettujen työläisten haudalta hautakivi, joka upotettiin järveen. Riihimäellä rikottiin eräältä haudalta hautakivi, ja sillä ollut seppele kuljetettiin n. puolentoista kilometrin päähän työväentalon portaille.

Sisäministeri Sahlsteinin vastaus oli lattea, eikä siinä pystytty millään tavalla tyydyttävästi vastaamaan esitettyihin kysymyksiin. Ainoana puolustuksena hallituksen toimettomuudelle esitettiin, että monet välikysymyksessä esitetyistä rikkomuksista oli tehty edellisen hallituksen aikana, eikä istuva hallitus enää ollut niistä vastuussa. Sisäministeri tosin myönsi, että "yksityiset henkilöt, jotka puuttuvat tällaisiin ainoastaan viranomaisille kuuluviin tehtäviin, tekevät itsensä syypäiksi omankädenoikeuteen ja mahdollisesti myös omaisuuden vahingoittamiseen, joista teoista rikoslaissa säädetään rangaistus". Rangaistavia ei kuitenkaan ollut löydetty, vain ns. Varkauden jutussa syylliset olivat tiedossa ja syyte heitä vastaan määrätty nostettavaksi, mutta se oli muodollisista syistä, rikoksen vanhentumisen takia, rauennut. Syystä kyllä edustaja Myl-

Hyvinkään teloituspaikalla oleva muistokivi.

Hyvinkään hautausmaalle pystyttivät seudun työläiset v. 1950 muistopatsaan luokkasodan uhreille.

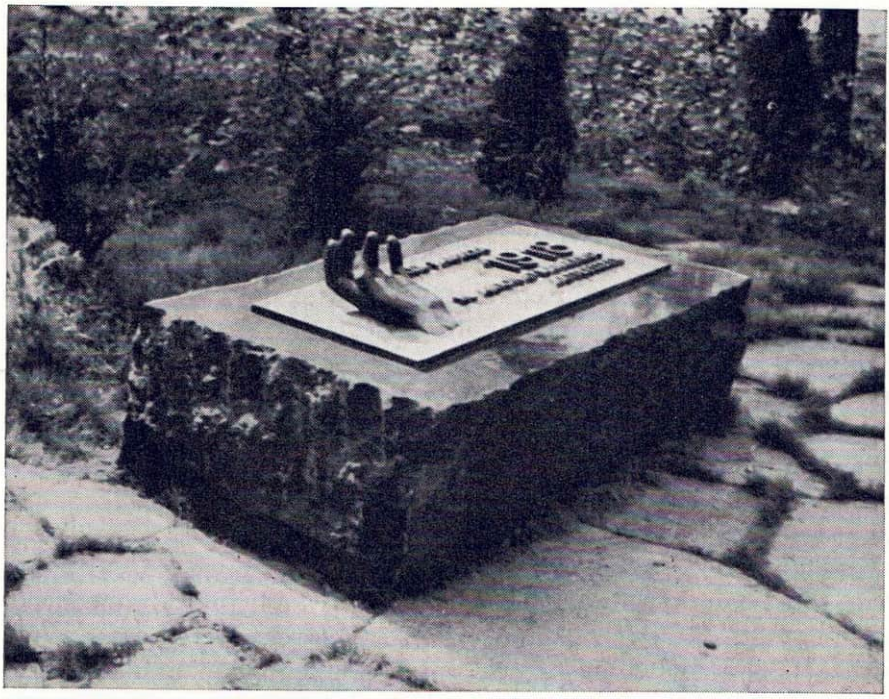

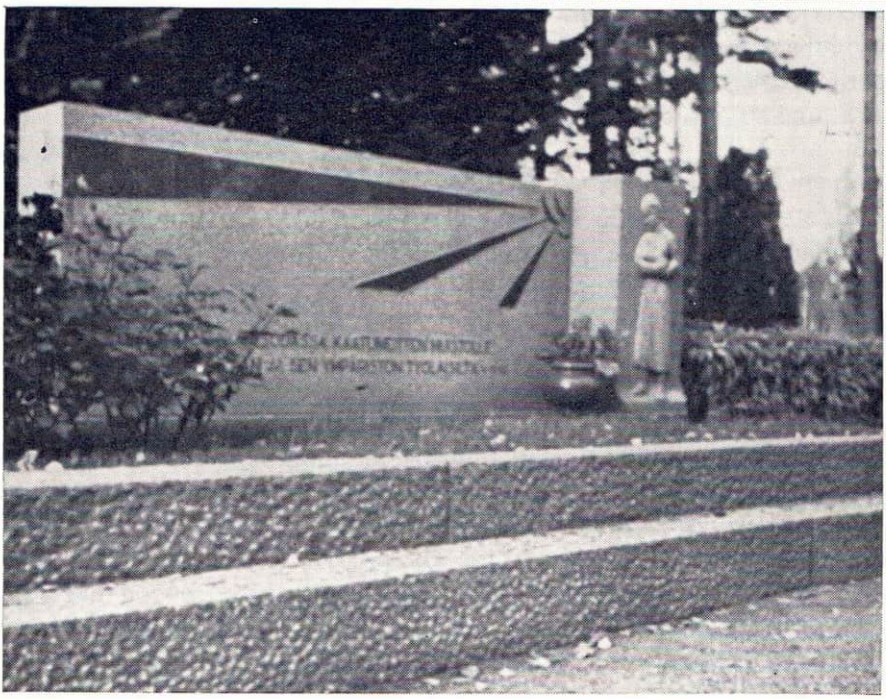

lymäki huomautti, että ainakaan hänen enempää kuin edustaja Leinosenkaan kohdalla ei hallitusta voi vitkastelusta syyttää.

Porvarilliset edustajat seurasivat keskustelua laimeasti, sikäli kuin seurasivat, useimmat istuivat kahvilassa. Ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja Hornborg vaikka sanoikin yhtyvänsä hallituksen periaatteelliseen kannanottoon siinä, ettei haudoilla saa harjoittaa poliittista propagandaa kuitenkin totesi, että muistomerkin tuhoaminen Hämeenlinnassa ei ollut loppuunajateltu ja että Varkauden tapauskin tuntuu epäilyttävältä. Kun on kysymys haudoista ja vainajien muiston kunnioittamisesta on viranomaisten sekä ihmisyyden että terveen järjen nimessä osoitettava suuripiirteisyyttä. Hänen mielipiteeseensä yhtyivät mm. Tuomioja, Österholm, Setälä, Vennola ym. kaikkiaan n. 10 porvarillista edustajaa. Äänestyksessä annettiin yksinkertaiseen päiväjärjestykseen siirtymisen puolesta 101 ääntä ja Myllymäen ehdotuksen puolesta 72 ääntä. Eduskunnassa oli silloin 60 sosialidemokraattia ja 18 sosialistisen työväenpuolueen edustajaa. Varmaa on, että monen porvarillisenkin edustajan korviin jäivät soimaan ed. Myllymäen puheenvuorosta sanat: "... minä olen itse puolestani vakuutettu, että te häviätte tämän taistelun. Te ette voi iankaiken pitää näitä hautoja piirityksessä. Ja olen vakuutettu siitä, että tulevat sukupolvet, jotka lukevat historiasta näistä tapahtumista, ymmärtävät meitä, mutta eivät ymmärrä teitä".

Evert Lepola:

Valkoinen terrori rintaman takana

Vuosi 1918 alkoi jännittyneessä tilassa. Kun porvaristo ja kartanojen herrat näkivät vuosisatoja käsissään olleen vallan vähitellen luisuvan, täytyi heidän antaa ainakin osittaisia myönnytyksiä. Salassa he pitivät Korpilahdellakin neuvotteluja aseiden hankinnasta ja muista toimenpiteistä, jotka tammikuun lopulla laitettiin käytäntöön.

Helmikuun 1. päivänä aloittivat suojeluskuntalaiset Jyväskylän ympäristössä varsinaisen avoimen toimintansa. Työläisiä ryhdyttiin vangitsemaan, pidettiin harjoituksia sekä toimitettiin pakkoottoja. Helmikuun 2. päivänä olin Jyväskylässä urheiluliiton vuosikokouksessa, ja kun tulin sieltä jäitse pois, oli suojeluskunnan ketju Jyväsjärven jäällä vastassa. Selittämällä asiani pääsin kuitenkin läpi.

Ensimmäinen työläisten vangitseminen suoritettiin Korpilahdella helmikuun 5. päivänä työväentalolle järjestetyssä elokuvaesityksessä. Kun en ollut siellä, säästyin pidätykseltä. Tämän jälkeen punaisten etsintä jatkui talosta taloon, mutta me kaikki jäljelle jääneet olimme ennättäneet siirtyä metsäkaartiin. Muutamat vanhemmat työläiset ja perheiden isät jäivät kotiin, mistä heidät myöhemmin vietiin ja surmattiin.

Kun näimme, että Jyväskylä sekä radat Haapamäelle ja Pieksämäelle jäivät valkoisille ja rintama pysähtyi lähinnä Padasjoen Kuhmoisten seutuville, lähdimme Jyväskylästä, Säynätsalosta ja Korpilahdelta ryhmissä yrittämään rintaman yli punaisten puolelle murhia pakoon. Suuri joukko onnistuikin yöllä pienissä erissä läpäisemään valkoisten rintaman Päijänteen jäällä. Meidän ryhmämme yöpyi odottamaan vuoroaan Judinsan saareen Päijänteellä. Täällä kuitenkin eräässä pienessä mökissä valkoiset yllättivät

meidät ja saarsivat mökin. Pakenimme takaovesta metsään puolipukeissamme. Vain veljeni Vihtori Lepola joutui vangiksi. Onneksi hänet vietiin Jyväskylään ja sieltä edelleen Kokkolan leirille, eikä hän näin joutunut oman kunnan valkoisten ammuttavaksi. Me muut karkurit palasimme talvipakkasessa takaisin kotipuoleen kymmenien kilometrien päähän. Täydensimme vaatevarastoamme ja pysyimme edelleen metsäkaartilaisina, missä jouduimme näkemään hyvin kauhistuttaviakin tekoja.

Vaikkakin Jämsä ja Korpilahti olivat kaukana rintamien takana, eikä valkoisilla ollut mitään vaaraa, vangittiin ja murhattiin syyttömiä kymmenittäin vihamielisten kantelujen johdosta, joihin saattoi olla syynä pelkkä vanha kauna. Päämurhapaikka oli Jämsä, missä murhaajina olivat kuuluisat "Saaren Jallu" ja "Rummin Jussi", Isolukkarin Veikko Sippola, sekä Korpilahdella Jaskari, Riipinen, Niittynen, Reivilä, Kalmari ym. Osa näistä esitteli minullekin taskuasettaan: "Ei ole iso, mutta hyvin Välilä ja muut kaatuivat".

Emil Välilä, Heinosniemen voimistelu- ja urheiluseuran puheenjohtaja ja elintarvikelautakunnan sihteeri, oli ensimmäinen, joka Korpilahdella vietiin ammuttavaksi. Saman kohtalon ja raa'an rääkkäyksen uhriksi joutui kirkonkylän urheiluseuran johtaja, kelloseppä Otto Malm. Hänet sidottiin hevosen aisoihin, juoksutettiin ja laahattiin kirkonkylästä 4 km, minkä jälkeen hänet pisteltiin pistimillä kuoliaaksi ja jätettiin tien oheen.

Suojeluskuntalaiset, tai lahtarit niin kuin heitä silloin nimitettiin, olivat jatkuvasti juovuksissa kai rohkaistakseen itseään. Kun esim. luotsi August Pihlman ja Matti Joki vangittiin, sidottiin heidän kätensä rautalangalla selän taakse ja yhteen, kun heitä lähdettiin viemään Jämsään murhattaviksi. Mennessä rupesivat viejät Kalmarin talossa ryyppäämään ja ruuvasivat vankinsa höyläpenkkiin kiinni siksi aikaa. Vankeja oli alunperin kolme, mutta yksi heistä, Vihtori Rantanen, pelastui kun lupasi ennen Korpilahdelta lähtöä Kalle Reivilälle 9 000 markkaa, että hänet murhattaisiin myöhemmin. Raha auttoi ja hän sai jäädä taloon töihin koko kesäksi. Henki säilyi.

Toiset vietiin Jämsässä Saaren taloon, missä heitä ensin pahoinpideltiin ja sitten ammattiin. Ensimmäiset uhrit Saaren talossa ammuttiin navetan seinustalla lantalassa, minkä talon isäntä oli "vihkinyt" tarkoitukseen ampumalla ensin palvelijansa. Sieltä ruumiit vietiin laatikossa hautausmaalle. Mutta kun kuljetukset

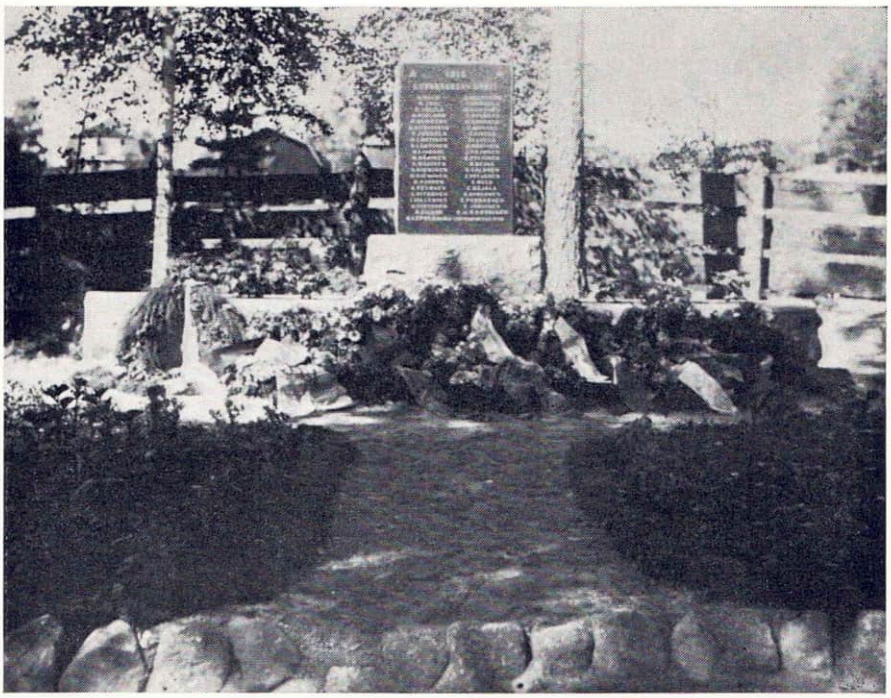

Murhattujen ja kaatuneitten muistomerkki Korpilahdella.

alkoivat herättää kylällä huomiota ja tie muuttui veriseksi, ryhdyttiin vankeja ampumaan kirkon kellotapulissa. Ensin kivääreillä, myöhemmin pistoolilla päähän, kuten paikalla ollut haudankaivaja myöhemmin kihlakunnan oikeudessa kertoi. Täällä sai surmansa muiden mukana myös viiden lapsen äiti Linda Harden. Rukoukset eivät auttaneet. Pyövelit tekivät tehtävänsä.

Itse jouduin kahden toverini kanssa näkemään erään kaamean yötapahtuman. Olimme metsäkaartissa ollessamme hiihtämässä Päijänteen yli kuutamoisena yönä, kun näimme jonon noin 100 metrin päässä viittatiellä. Arvasimme, että lahtarit olivat liikkeellä ja heittäydyimme jäälle, etteivät huomaisi meitä. Onnistuimme. Jono meni ohitsemme. Siinä oli kolme ratsumiestä ja jokaisella narussa vanki perässä. Miehet kiljuivat narussa oleville, että juoskaa tai ammutaan heti. Kun vankeja oli kuljetettu Korpilahdelta jo 10 km, eivät he jaksaneet juosta. Kun joukko oli ohi, hiihdimme heti läheiseen niemeen, ja siellä kuuntelimme, mitä tapahtui.

Kun joukolle tuli pieni maataival ylitettäväksi, se pysähtyi. Kuului huutoa ja ammuntaa ja ratsut, vielä yksi vanki mukanaan, palasivat takaisin. Meidän kohdallamme viimeinenkin ammuttiin ja työnnettiin sulaan railoon. Aamulla tunnistimme hänet Einari Mäkiseksi. Toiset olivat helsinkiläiset Oskari Lampinen ja Albert Virtanen, jotka olivat tulleet tänne sukulaisiin kylään, mutta joutuivat surman suuhun.

Ammuttavia noudettiin kodeistaan öisin. Kaikki eivät vapaaehtoisesti lähteneet. Heidät ammuttiin vaimon ja lasten eteen. Näin ammuttiin Iivari Vallenius, Hugo Lindhal, Verner Juusela ja August Pesonen.

Muuramessa nelostien varrella olevan kellarin seinää vasten ammuttiin eräs Lahtinen, kun häneltä tavattiin haulikko. Mies ei tiennyt, ettei niitä saanut pitää. Tapauksen oli myös näkemässä runoilija Pietari Salmenoja, joka oli myymälänhoitajana Muuramessa. Hän kirjoitti runon "Kellarin ovea vasten miesi".

Helsinkiläinen Kalle Niinivirta oli käymässä täällä kotonaan ja vieras kun oli, joutui vangiksi. Hänet tuotiin vanginvartija Reivilän hakattavaksi. Niinivirta vakuutti, että viimeisen kerran löit terveellä kädellä. Niin kävikin: samana päivänä Reivilä kaatui pyörällään, käsi katkesi ja pysyi vääränä lopun elinajan. Niinivirta vietiin Jämsään ammuttavaksi.

Kun huhtikuussa olin käymässä kotona, tuli 13-miehinen joukko kotikulmilleni etsintöjä suorittamaan. Olisin silloin ehkä joutunut viimeiselle reissulle, mutta kun etsintämiehet keräilivät miehiä toisella puolella kylää, lähetti morsiameni, joka oli suuren talon tytär ja isä kova suojeluskuntalainen, sanan että nyt oli viisainta väistyä. Hän tarjoili kotonaan miehille kahvia ja laittoi samanaikaisesti pikkupojat luokseni asialle. Niin pääsin livistämään. Viisi naapuriani vietiin. Yksi heistä ammuttiin jo samana iltana Korpilahden hautausmaalla. Kaivattivat hänellä itse hautansa ennen kuin ampuivat. Tässä oli mukana ja ampujana karstulalainen Jaskari, joka oli täällä muitakin ampumassa. Hänen kivääringsä piipun jälki on vieläkin kotini tuvan lattiassa, kun kovisteli silloin vanhempiani sanomaan, missä olen. Oli uhannut, että kun löydetään, tehdään kananruokaa.

Toukokuussa silloinen hallitus kielsi ketään ampumasta. Arvelimme, että on parasta mennä ilmoittautumaan esikuntaan. Siellä oli vain silloinen pappimme Sovijärvi, joka julisti meidät vangi-

Tampereen Kalevankankaan hautausmaalla oleva monumentaalinen vuoden 1918 sankareiden muistopatsas.

tuiksi. Kuukauden ajan teimme vartioituina hautausmaan aitaa, ehkä siksi, että ammutut siellä varmasti pysyvät.

Syyskesällä jouduin sotapalvelukseen, missä vielä jouduin näkemään ja kuulemaan sellaista mikä myös lienee paikallaan jättää tiedoksi jälkipolville.

Aluksi olin Riihimäellä ns. isossa kasarmissa, missä vain piikkilanka-aita erotti sotaväen ja vangit. Tästä jouduin näkemään vankilaelämän, joka oli pelkkää kuolemaa. Kuolleita vankeja vietiin yhtenään jonnekin korpeen. Vangit vääntelehtivät kylmyydestä ja nälästä ja lyyhistyivät paikalleen. Nälkä oli meillä sotilaillakin ja kuolema alkoi vierailla myös aidan toisella puolen. Sain kotoa leipää, voita ja lihaa, jonka toisten sotilaiden tavoin heittelin aidan toiselle puolen, olihan meillä sentään saksalaista matojensekaista juurisoppaa.

Auttamista ei saanut tehdä julkisesti. Siksi se oli tehtävä salaa. Eräänä yönä teimme aukon piikkilanka-aitaan välillemme. Siitäkös

nousi hälinä. Saksalaiset tulivat kasarmimme ovelle konekiväärien kanssa ja nauha suorana, emmekä saaneet tulla ulos lainkaan, ei edes käymälään, joka oli ulkona.

Pian meidät siirrettiin Kouvolaan, missä myös jouduin näkemään valkoisten rumia jälkiä. Jouduin vartiopalvelukseen ruutikellarille, jonka seinustalle oli ammuttu satoja punaisia ja haudattu aivan kellarin seinästä alkaneisiin pitkiin hautariveihin. Haudat oli peitetty vain risuilla ja vähällä mullalla, ja kun hautarivit olivat muutaman kuukauden aikana laskeutuneet, oli näky ja haju kauhea. Risujen välistä työntyi esiin mm. naisten hiuksia ja kenkiä, ennen kuin sotilaat myöhemmin peittivät niitä lisää. Kouvolalaiset olivat tuoneet haudoille myös ristejä, joissa oli nimiä ja punaiset liput. Myös seinään oli kirjoitettu monia tällä paikalla ammuttujen nimiä, ennen kuin alue eristettiin piikkilankaaitauksella. Kasarmimme oli ollut vankilana ennen meidän sinne menoa. Myös kasarmin seinään oli kirjoitettu valtava määrä nimiä ja päiviä milloin kukin oli ammuttu. Toverit olivat tässä pitäneet kirjaa kunnes joutuivat itse saman kohtalon omaksi.

Sotaväessä haastattelin myös poikia, jotka olivat olleet luokkasodassa mukana valkoisten puolella. Esim. korpraali Vakkuri kertoi siitä, miten he olivat menneet Koiviston keskisaareen, mihin oli paennut punaisia miehiä ja naisia. Heistä otettiin vangeiksi kaikki, jotka siellä olleet valkoiset osoittivat. Vangit kerättiin isoon, pellon keskellä olevaan heinälatoon. Heitä kertyi niin paljon kuin latoon sopi. Sitten kysyttiin sotilailta, ketkä ovat vapaaehtoisia lähtemään aamuyöllä ampumaan ladossa olevat vangit. Kun vapaaehtoisia ei tullut riittävästi, määrättiin koko joukkue mukaan. Määräyksen mukaisesti oli vankeja otettava ladosta ja laitettava kävelemään pitkin peltoa. Siinä heidät ammuttiin takaapäin ja haettiin ladosta uusia. Kertoja sanoi, että oli kauheaa nähdä se näytelmä ja olla itse mukana. Ladon seinien raoista siellä olevat vangit näkivät mitä toisille tehtiin, kunnes tuli myös heidän vuoronsa ja kaikki oli selvänä.

Toinen kertoja kertoi tapahtuman Viipurista. Kun Viipuria tarkastettiin talo talolta punaisten löytämiseksi, niin melkein kaikki ammuttiin tutkimatta. Ei muuta kuin riviin ja pistoolilla otsaan. Erään kauppiaan kellaristakin löytyi kuusi miestä. Nämä eivät kuitenkaan olleet punaisia, vaan sinne oli juuri mennyt kauppiaan poikakin erään toisen miehen kanssa. Kellariin tuli juovuksissa ollut vänrikki, joka komensi miehet kellarin seinää vasten. Heistä

Vuoden 1918 kansalaissodan uhrien muistomerkkejä:

Toverihauta Mouhijärvellä (ylh. vas.)

Iisalmen vanhan kirkon hautausmaalle pystytetty patsas (ylh. oik).

Noin 100 työläisen yhteishaudan muistomerkki Raumalla (alh. oik).

rupesi joku huutamaan, etteivät he ole punaisia. Vänrikki vaan sanoi, että kyllä me tiedämme ja laski colt-ipstoolillaan kaikkia otsaan. Siinä meni kauppiaan poikakin kavereineen ennen kuin kauppias ehti väliin.

Myös Tampereelta ja Lahdesta kuulin yhtä kauhistuttavia tapahtumia. Kertojat olivat poikkeuksetta näistä hyvin masentuneita ja sanoivat nähneensä painajaisia vielä kauan jälkeen päin.

— — —

Olen tuonut tässä esiin muutamia tosiasioita vuodelta 1918. En tiedä, tuleeko koskaan aika, jolloin historia kirjoitetaan totuuden mukaan. Ei ainakaan niin suoranaisena ja avoimen rehellisenä kuin pitäisi. Olen kertonut mm. millä tavoin 20 Korpilahden kuntalaista murhattiin. Saman verran heitä kuoli vankileirillä nälkään ja ammuttuina. Vain muutama hiestä oli poliittisissa järjestöissä. Suurin osa menetti henkensä toisten vihasta ja kateudesta. Tunsin heistä suurimman osan, ja voin vakuuttaa, että paljon vuoti aivan viatonta verta.

Elli Nurminen:

Muistikuvia 50-vuoden takaa

Tähden aatteeni kallehimman
olen vankina valkoisten.
Sitä itkevi äitini armas
isä harmajahapsinen . . .

Hämeenlinnan vankileirin Poltinahon kasarmilla kaikui naisvankien laulu. Sen surunvoittoiset sävelet kiirivät yli soraisen pihan piikkilanka-aitojen. Sireenit ja omenapuut kukkivat valkoisena vaahtona läheisten omakotitalojen pihamailla, kylpien alkaneen kesän auringossa. Mikä riipaiseva kauneus vastakohtana vankileirin lian, syöpäläisten ja kaiken inhimillisen kurjuuden tyyssijoille. Ja mikä haikea ikävä. Mikä kaipaus vapauteen pois nälän ja kuoleman keskeltä.

Vuoden 1918 järkyttävät tapahtumat eivät voi koskaan unohtua varsinkaan niiden mielestä, jotka olivat mukana kansalaissodan traagisissa vaiheissa, vaikkakan tarkoituksena ei suinkaan ole tahallisesti pitää verestävinä vanhoja haavoja ja elätellä menneitä muistoja ja kokemuksia puoli vuosisataa sitten. On vain niin, että ei voi tehdä itselleen väkivaltaa karkoittamalla mielestään, tai ikäänkuin tekemällä tyhjäksi, erästä osaa elämästään järkyttävine kokemuksineen nuoruusajan herkimpinä vuosina.

Me lauloimme harmaan ja alastoman vankikoppimme avoimella ikkunalla istuen, kopin, jossa ei ollut ainoatakaan huonekalua, ei vuoteita, ei pöytää eikä yhtään tuolia missä istua. Oli vain miljoonia seuralaisia — täitä . . . Piikkilanka-aidan takana kiertävät vartiomiehet pysähtelivät silloin tällöin kuuntelemaan lauluamme. Heistä osa oli kömpelöitä ja ujoja maalaispoikia, vartiotehtäviin nähtävästi komennettuja ja osa suojeluskunnan univormussa. Vii-

me mainittuihin kuuluva, merkeistä päättäen upseeri pysähtyi eräänä päivänä ikkunamme kohdalle, kuunneltuaan jo aikaisemmin muita hartaampana lauluamme ja pyysi ystävällisesti saada kirjoittaa itselleen laulujemme sanat. Heikäläisten taholta emme osanneet odottaa moista ystävällisyyttä, sillä aikaisemmat kokemuksemme heistä olivat vallan toista luokkaa ja hämmästyneenä tästä suostuimme, pyytäen kynää ja paperia. Hänen pelätyn ulkokuorensa alta löytyi ainakin siinä hetkessä osaaottava ja herkkä ihminen. Hän oli itsekin nuori.

Hänen ansiostaan pääsimme toverini ja minä kerran vähäiselle iltakävelylle oheiselle maantielle. Hän ilmestyi ikkunamme alle ja tiedusteli jaksaisimmeko kävellä vähän, kun hän olisi halukas viemään meitä läheisen metsäkumpareen äärelle ja poimisi meille mansikoita. Vastasin epäröiden, että olemme nälästä heikkoja, tuskin jalkamme kannattelevat kävelyä. Hän ehdotti että nojaisimme hänen polkupyöräänsä ja matkahan ei ole pitkä. Niinpä uskaltauduimmekin matkaan sillä pienikin vapaus kävelyyn houkutteli. Jaksoimme Ahveniston mäen laitaan, sen mäen, jonne kaikkina aamuina kulkivat ruskealla kankaalla päällystetyt telttamaiset ruumisvaunut, kuljettaen nälkään ja tauteihin kuolleita vankeja, hämeenlinnalaisten vankileirien betonilattioilta kaatopaikalle, joukkohautaan. Saattajamme pyysi meitä siinä levähtämään, lähtiessään itse etsimään lupaamiaan mansikoita. Suureksi iloksemme hän olikin niitä löytänyt. Syötyämme näitä ihania herkkupaloja, alkoi vaivalloinen marssi kohti synkkää kasarmiamme. Lähestyttyämme sen porttia, kuului lähistöltä karmea karjaisu, kuka p:le siellä vankeja kuljettelee, mutta saattajamme kääntyi kohti huutajaa, joka nolona kääntyi poispäin, sillä hänellä sattui olemaan yksi nauha vähemmän olkapäällään.

Edellä kuvatut ilon pilkahdukset olivat sittenkin harvinaisia, ellei oteta lukuun kukkakimppuja, jotka joskus yön aikana olivat ilmestyneet rikkinäisten ruutujen läpi ikkunallemme. Arkipäivän realismiin kuului istuminen tai makuullaolo korkean piikkilankaaidan juurella, joka erotti vankilamme läheisestä maantiestä. Vapaudessa elävät ihmiset kulkivat siinä kaupunkiin ja sieltä pois. Seurasimme heitä nälkäisin silmin toivoen että joku heistä heltyisi ja heittäisi vaikka kuinkakin pienen ruokapalan. Erään kerran ohi kulkeva naishenkilö heittikin hätääntyneenä silakkapaketin yli aidan, poistuen kiireesti paikalta, koska teko oli ankarasti kielletty ampumisen uhalla. Paketti hajosi pihamaan hiekkaan, mutta näl-

Ammuttujen joukkohauta 1 kmn päässä Hollolan kirkolta.

käinen vankijoukko poimi kiireesti paketin sisällön nälkäänsä lievittämään. Silloisen ruokapulan aikana mainittu silakkapaketti saattoi olla hyvinkin heltyneen naishenkilön perheelle tarkoitettu aamiaisruoka.

Poltinahon vankileirin kasarmeista oli tehty tulirokkopotilaiden sekä hirvittävään isoonrokkoon sairastuneiden vankien sijoituspaikka. Eräänkin kerran tiedettiin siellä olevan yli kuusisataa isorokkoista, jotka kuumeisina kieriskelivät paljaalla sementtilattialla, johon likaisten paitarepaleiden läpi puhkesivat märkäkuplat. Paikalle oli komennettu nuori, tuskin valmis lääkäri, joka itki ja kirosi toivotonta tilannetta, jolle hän ei mitään voinut. Ei ollut lääkkeitä, puhumattakaan sairaalle sopivasta ravinnosta, vuoteista, ym. Tuskinpa kukaan siitä leikistä hengissä selvisi. Tulirokko ja pöhötystaudit niin ikään raivosivat vankien keskuudessa ja itsekin jouduin tuliroikkoisena samaiselle Poltinahon kasarmille, josta koettelemuksesta, kuten monesta muusta siellä, kuitenkin selvisin vä-

hissä hengin. Muistan erityisesti loimaalaisen nuoren miehen, joka niin ikään siellä taisteli kuolemaa vastaan. Hänen äitinsä oli lähettänyt hänelle pitkin kesää suuria ruokapaketteja, joista hän olisi voinut jakaa myös kohtalotovereillensa. Niitä hän ei koskaan saanut, ne pistettiin parempiin suihin ja niin poika kamppaili nälän ja pöhötystaudin kourissa kuolemaansa asti. Äiti tuli hänen kuolinpäivänään herkullisen ruokakorin kanssa tapaamaan henkilökohtaisesti poikaansa, jonka hän sitten näki ruumishuoneen laudalla tuntemattomaksi pöhöttyneenä. Kerroimme hänelle pojan tuskallisista odotuksista. "Miksi äiti ja kotiväki olivat hänet hyljänneet, kun ei mitään viestiä tullut kotoa". Ei tarvitse kertoa äidin lohdutonta surua ja tuskaa tämän kuullessaan. Tuhatkertaisesti kirotut olkoot voittajat kaikkine julmuuksineen, ei ollut suinkaan äärimmäisen tuskan avuttomina purkauksina puhjennut huuto tuntemattoman vankileirin vaiheilla ja sen kuoleman esikartanoissa.

Oli kuitenkin lohduttavaa kaiken kurjuuden ja epätoivon keskellä tavata inhimillistäkin suhtautumista joidenkin sellaisten kohdalta, jotka komennuksesta olivat joutuneet vankileirin virkailijoiksi. Eräs sellainen oli Vartiainen-niminen mieshenkilö, joka ei käskystä huolimatta ottanut käteensä kivääriä jouduttuaan vankileirin vartijaksi. Hän oli tamperelainen, Kristillisen t.y:n jäseniä, eikä siis vakaumuksellisista syistä tarttunut kivääriin. Ennen sairastumistani olin sijoitettuna Suomen kasarmille, jossa sanottu vartija suoritti synkkää palvelustaan. Mutta hän teki vankien hyväksi kaiken minkä niissä oloissa voi ja mikä oli mahdollista. Olin leirin alueella toisten naisvankien kanssa pesemässä eri rintamilta kerättyjä verisiä vaatteita, sikäläisessä pyykkituvan tapaisessa rakennuksessa. Hyvällä vartijallamme oli tapana jonottaa vankileirin pekettien jakotilaisuudessa, keräten joko kuolleiden taikka poispäässeiden paketteja takkinsa alle, ei suinkaan itseään varten

Hollolan kirkkomaalle pystytetty kaatuneitten yhteishauta.

Eräs synkimpien muistojen paikka: Lahden Hennalaan, kasarmien läheisyyteen Helsingin tien varteen pystytetty vuoden 1918 kaatuneitten ja teloitettujen vaikuttava muistopatsas.

1918
VAKAUMUKSENSA PUOLESTA KAATUNEET
EKSTRÖM ARVID
MAST KARL
HEINO TEOTOR
HEINONEN EMIL
JÄRVINEN KUSTAA
JYSKINEN EINAR
LINDEN KARL GUSTAF
LINDEN EMMA LOVIISA
LINDGREN KALLE
VIRTANEN VILJO
JÄRVINEN KALLE

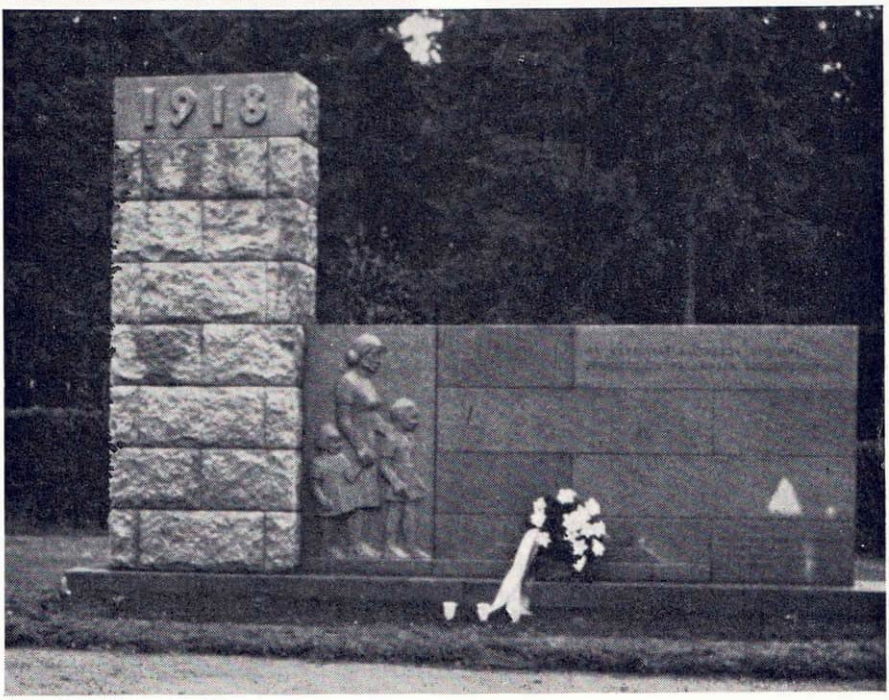
1918

kuten toisilla oli tapan, vaan tuodakseen ne pyykkituvan vangeille jaettavaksi. Myös luurangoiksi laihtuneita miehiä oli apunamme, joita esim. kaikenlaiseen kuljetukseen tarvittiin kymmenkunta käsikärryjen ympärille. Paketit tyhjennettiin pyykkituvan pöydän tapaiselle ja jaettiin tasapuolisesti kaikille yhtä suuret kasat kutakin ruoka-ainetta mitä paketit saattoivat sisältää. Niin ikään hän järjesti meille tilaisuuden päästä pyykkisaaviemme kanssa läheisen järven rannalle, antaen meille luvan siellä tavata omaisiamme. Kirjeet heidän sinne kutsumisekseen hän toimitti postiin. Saaveihin kätkettyinä vietiin sinne myöskin äskenmainittujen pakettien saalis ja nautittiin yhteisesti luonnon helmassa. Mikä aarre olikaan meille vangeille tällainen vartija. Kivääri n asemesta hän oli ottanut käteensä vain lyhyen kalikan virkansa tunnukseksi, jota hänen ei koskaan tarvinnut käyttää

Jouduin myös samaisella kasarmilla keskellä pihaa olevaan kenttäkeittiön tapaiseen, myöhemmin syyskaudella, keittämään sairaalaparakkien vangeille ruisjauhovelliä. Työpäivän päätyttyä oli tavallisesti yöpymisparakkimme ovella liuta vankitovereitamme odottamassa, oliko meillä mahdollisesti jotakin annettavaa heidän alituiseen nälkäänsä. Vartijan silmän vältettyämme teimmekin vellin keiton lomassa, tovereitamme muistaen, jauholaariin syvän kuopan ja pistelimme siihen valmista velliä, jonka sekoitimme paksuksi taikinaksi. Tällaista taikinapötkyä sitten piilotimme kaikkiin mahdollisiin paikkoihin vaatteissamme, tuliaisiksi kohtalotovereillemme. Totesimme, että naisvartijamme oli tämän havainnut, mutta hän ummisti silmänsä asialle.

Niin sanotussa vapaussodan historiassa tapasin väittämän, että vankileireillä ei rääkätty vankeja. Kysyn vain kuinka paljon? Omin silmin ja korvin kuulin ja näin jokapäiväistä pieksämistä, jouduttuani loppuajaksi Hämeenlinnan Linnankasarmille odottamaan mahdollista tuomiotani. Piharakennuksessa siellä oli sekä vankileirin kanslia, että sen henkilökunnan ruokasali ja keittiö. Viimemainitun seinän takana oli myöskin vartijoiden päivystyshuone, jonne päivittäin raahattiin vankeja piestäväksi. Heiltä kiristettiin tunnustuksia siten, että vanki pantiin vatsalleen lattialle jolloin toinen vartijoista painoi saappaallaan hänen kurkkuansa lattiaa vasten ja toinen ruoski, jolloin tästä kaameasta tilaisuudesta kantautui seinien läpi eläimellistä karjuntaa ja piiskan läiskettä. Ollessani työkomennuksella sanotussa keittiössä painoin kauhun vallassa käsiä korvilleni, kuten teki myös kansliassa työskentelevä

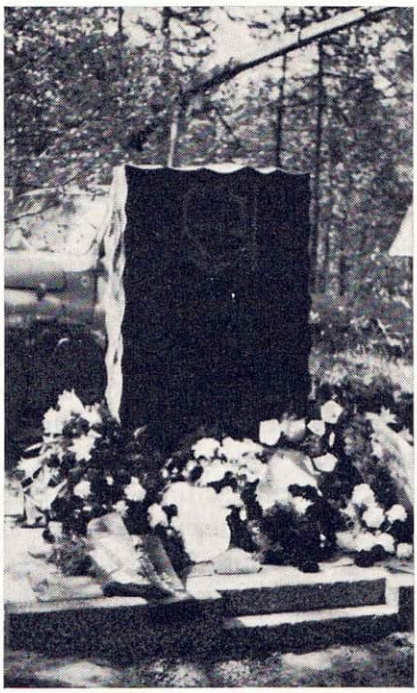

Lopella (vas) ja Artjärvellä olevat vuoden 1918 punaisten muistopatsaat.

eräs vanha rouva. Muun muassa nuori vaalea poika oli joutunut sanotunlaiseen käsittelyyn, jolloin ruoskan jäljet olivat kyntäneet hänen selkäänsä syviä railoja, joiden pohjalle oli kiilautunut paidan riekaleita. Näin sen kaiken omin silmin. Mihin perustuu väite, ettei tapahtunut rääkkäyksiä? Valkoiseen valheeseen!

Vasta viime sotien jälkeen on ollut mahdollista saada julkisuuteen puolueettomat, päteviin asiakirjoihin ja -tietoihin perustuvat tutkimukset. Täten ovat paljastuneet valkoisten vallanpitäjien kansalaissodasta ja sen jälkiselvittelyistä esittämät valheelliset väittämät ja väärät syytökset. Yhteiskuntaamme hallitsi viimeisten sotiemme päättymiseen asti valkoisen valheen mahti, jonka hengen mukaisena ilmauksena riehui maassamme Lapuan-liike diktatoorisine otteineen sekä I.K.L. Tarkoituksellisesti on haluttu myös unohtaa oikeiston kuningasseikkailut, samoin kuin vieraiden sotavoimien maahan hankkiminen niin Saksasta kuin läntisestä

naapurimaastammekin; viimemainitusta sodan korkeinta johtoa ja vapaaehtoisjoukkoja.

Valkoisen valheen ja ylimainostetun Mannerheim-myytin tultua paljastetuksi ja kumotuksi lähinnä viime sotien jälkeen, jota aikaa myös osuvasti kutsutaan toiseksi tasavallaksi, on maassamme tapahtunut uusi oma hiljainen kulttuurivallankumous. On kehittynyt uusi, laajentunut ja ennakkoluulottomampi ajattelu, eri asioiden uudelleen arviointi sekä totuuteen ja selvyyteen pyrkiminen, niin yksityistä ihmistä kuin koko yhteiskuntaa koskevissa asioissa.

Uuden aikakauden näkyvänä ilmauksena on myös pääkaupungissa Eläintarhan puistossa oleva uljas kansalaissodan punaisella osapuolella uhrinsa antaneiden muistomonumentti. Se on mahtava taideteos kansannoususta, joka on kertova tuleville sukupolville mitenkä yhteiskunnallinen kehitys sorrosta vapaampaan ja oikeudenmukaisempaan elämään vaatii omat raskaat uhrinsa kun vastassa on taantumuksen synkät muurit.

Sylvi-Kyllikki Kilpi:

Mietteitä Sammatin hautausmaalla

Pienen Sammatin pitäjän vanha puinen kirkko ja hautausmaa näyttävät maantieltä katsottuna romanttisen viehättäviltä. On kuin katselisi parin vuosisadan takaista kuvakirjan sivua. Nykyinen kirkko on rakennettu 1700-luvun puolivälissä ja vanha hautausmaa on saman luvun loppupuolelta, jolloin kirkon lattian alle ei enää saanut haudata vainajia. Tällä vanhalla hautausmaalla on Elias L ö n n r o t i n ja hänen vaimonsa ja lastensa perhehauta ja siellä on myös — vuonna 1918 surmattujen punaisten hauta, upeiden koivujen ja vaahteroiden varjossa.

Vanhan osan takana laajenee entisille pelloille järjestetty uusi puoli, jossa puut eivät ole vielä jaksaneet hiekkamaalla paljoakaan kasvaa. Hautakivet ovat hyvin erilaisia: graniittipatsaista marmorilaattoihin ja niihin, joissa lakastunut seppele tai vaatimaton kukkaruukku osoittaa vainajan leposijan. Uudella puolella ovat myös viime sodissa kaatuneiden, rajan taakse jääneiden ja karjalaisten siirtolaisten muistomerkit.

Miten ihmeessä 18 metriä pitkä joukkohauta, 32:n nimeltä mainitun punaisen lepopaikka on joutunut vanhalle puolelle? Hautausmaalla liikkuva vieras haluaisi haastatella siellä liikkuvia harvoja kävijöitä tai puutarhatöissä olevia, mutta saa vain nuikkoja selityksiä. Vanhukset eivät halua kertoa, eivätkä nuoret oikein tiedäkään.

Tuolla paikalla, lähellä Elias Lönnrotin patsasta, silloisen hautausmaan sivussa oli ns. rivihauta, köyhien kuntalaisten viimeinen leposija. Kun ruumiit ja vähäiset puuristit olivat aikoinaan lahonneet, kaivettiin paikalle vuosina 1919 ja 1920 kuopat niille Sammatin työväenyhdistyksen jäsenille, joita villiintynyt valkoisten joukko, saatuaan haltuunsa jäsenluettelon, oli ammuskellut metsiin ja vainioille.

Kauempana surmatut kaivettiin Nummen pitäjän puolelle Tavolaan ja sielläkin on muistokivi rautaketjuin ympyröidyillä hautapaikalla. Laitumella kävelevä karja kun tahtoi törkeästi tonkia paikkaa. Kaiken kaikkiaan on vainajista tunnistettu 40. Tietosanakirjan mukaan oli Sammatissa 1.017 asukasta v. 1915. Tähän verrattuna surmattujen luku oli kauhistuttavan suuri. Pitäjään v. 1920 nimitetty uusi pappi Ilmari K a r v o n e n tuki omaisten toimintaa vainajien saattamiseksi kirkkomaahan, mutta hautapaikka jäi muistokivettä viimeisten sotiemme päättymiseen saakka. Pitäjällä todettiin, että Sammatin työväenyhdistyksen raa'asti surmattuja vainajia ei oltu unohdettu 20- sen paremmin kuin 30-luvullakaan. Mutta vasta 1946 haudat saivat nykyiset muistomerkkinsä.

Sammatissa ei ollut punaisten ja valkoisten välisiä taisteluita. Siellä ei ollut punakaartia sen paremmin kuin valkokaartiakaan. Oli vain vuoden 1905:n jälkeen perustettu työväenyhdistys, jonka toiminta oli erikoisen vilkasta. Olosuhteisiin katsoen upea työväentalo oli saatu aikaan talkoovoimin.

Torppareiden vapautuminen itsenäisiksi sekä palkollisia koskeva lakien muuttuminen oli aiheuttanut, että varakkaat talot olivat menettäneet puoli-ilmaisen työvoimansa. Oli toki sentään tilanteeseen ymmärtäväisestikin suhtautuvia tilanomistajia. Elias Lönnrot oli tässäkin suhteessa luonut humaanisempia periaatteita.

Mutta ensimmäisen maailmansodan aikaisina vuosina oli elintarviketilanne maassamme pahentunut. Elintarvikkeiden salakauppaa harjoitettiin ohi säännöstelyä valvovien viranomaisten, niin Sammatissa kuin lähikunnissakin. Sammatissa työväenyhdistys koetti valvoa lakien noudattamista. Viha sitä kohtaan kasvoi eräiden tilanomistajien taholla.

Kirkkomaan muistokiveen hakatut päivämäärät osoittavat, että suurin osa punaisten tuhoamisista tapahtui kansalaissodan päättymisen jälkeen, huhtikuun lopulla ja toukokuun alussa, jolloin valkoiset olivat jo voittajia. Maamme ei helposti rauhoittunut. Sammatin valkoisten avuksi kutsuttu Tampereen seudun hyvin tuntema Rummin Jussikin oli täysin irrallinen, villiintynyt, verenhimoinen ilmiö.

Valkoisista murhamiehistä eräitä tuhoutui keskinäisissä riidoissa, jopa itsemurhia suoritettiin. Eräs heistä tappoi vaimonsakin, joka oli ilmaissut paheksumisensa väkivaltaisten tekojen johdosta. Ei ole helppoa vieraan saada tietoja Sammatin tapahtumista ja

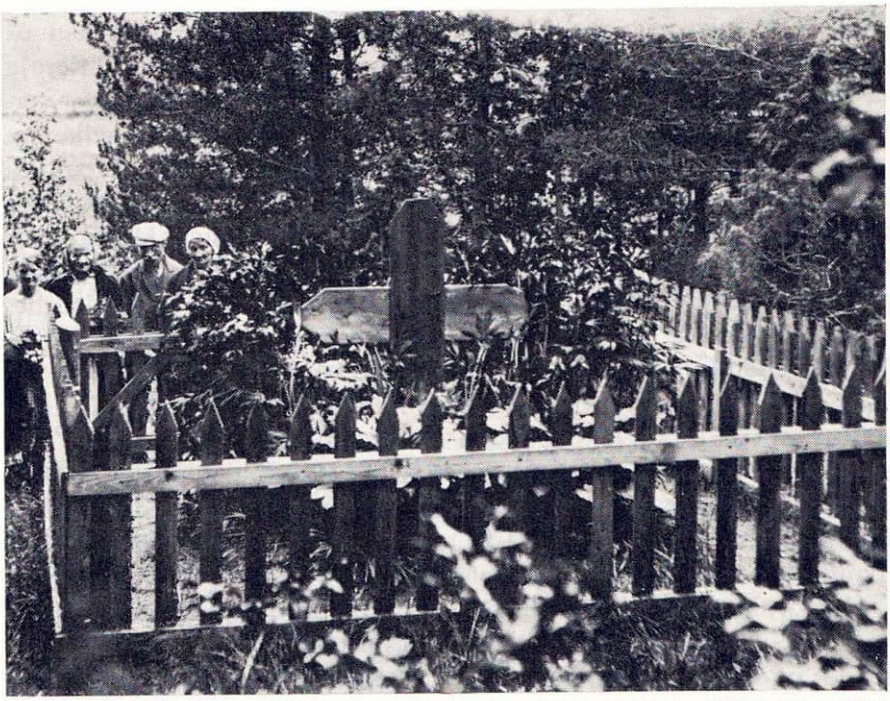

Tähän haudattiin Nummen Tavolassa tuhottuja työläisiä. Kuvassamme hautapaikka sellaisena kuin se oli vuonna 1920.

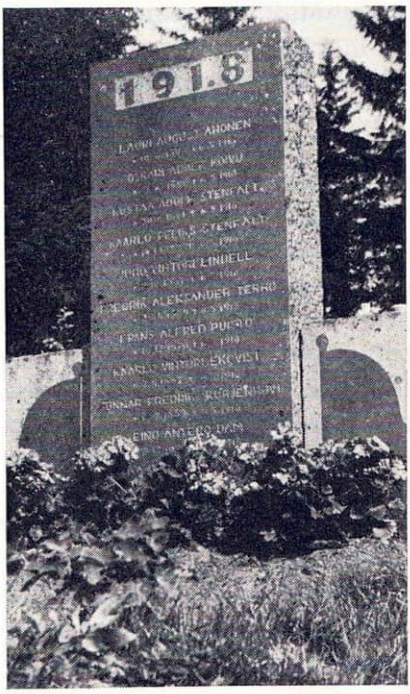

Sama hautapaikka Nummen Tavolassa nykyisin. Patsaaseen on hakattu haudassa lepäävien työläisten nimet.

lisäksi ne ovat ristiriitaisia. Kesäasukkaana Sammatissa asunut toimittaja Jenny Pajunen on viimeaikoina kerännyt näitä tietoja ja haastatellut niitä paikkakuntalaisia, jotka ovat halukkaita kertomaan. Ei niitä ole paljon: vahuksia, joiden muisti on heikentynyt, silloisia lapsia, jotka näkivät mitä isille ja äideille tapahtui. Kertomuksissa on vanhojen arkkiveisujen henkeä, Kalevalan Louhen pahuuden ja julmuuden uudenaikaista ilmaisua. Mutta joka tapauksessa tiedot on kerätty ja arkistoitu. Ne eivät kuitenkaan mahdu tähän etupäässä kuvateokseksi tarkoitetun albumin sivuille.

Liikuttumatta ei kuitenkaan voi katsella mainintaa eräästä, jonka kohdalla on merkitty syntymä- ja kuolinpäivät: 6. 1. 1898—11. 5. 1918. Sen talon piikatyttö, jonka pihalla oli punaisia ammuttu, oli perintätiedon mukaan kauhistuneena huutanut: — "Mitä te niitä viattomia ihmisiä tapatte!" Tyttö oli nopeasti joutunut vainajien seuraan. Hän ei ollut vielä liittynyt työväenyhdistykseen, jonka jäsenluettelot murhaajat olivat saaneet käsiinsä ja siinä mainittuja etsineet.

Kirkonkylän suureen joukkohautaan haudatut 25 henkeä oli ammuttu pitäjällä, muut 7 olivat kuolleet keskitysleireillä tai kaatuneet punaisten puolella rintamilla. Suurilla punaisten joukkohaudoilla Malmilla, Santahaminassa, Tammisaaressa, Tampereella eikä monilla muillakaan paikkakunnilla ole tiedetty vainajien nimiä eikä niitä mainita haudoille pystytetyissä graniittipatsaissa. Ei voida sanoa edes vainajien lukumäärää. Mutta pienessä Sammatin pitäjässä oli asia toisin. Siellä urhoolliset omaiset metsähautoja kaivaessaan toki tunsivat omaisensa.

Toispaikkakuntalainen, joka käyt Sampojuhlilla tai muilla kesäretkillä etelä-Suomen kauneimmassa järvipitäjässä, älä toki unohda poiketa suuren humanistin, kansanrunouden tutkijan ja lempeän lääkärin, sekä aikaansa nähden humaanisen tilanomistajan Elias Lönnrotin haudalla. Hän varmasti lempeällä, ystävällisellä tavallaan hyväksyisi punaisten joukkohaudan läheisyyden ja sen, että kukkatervehdyksiä tuodaan molemmille haudoille.

Jos olet retkeilijä tai omistat auton, niin saman tien voit poiketa Nummen pitäjän ja Sammatin rajalla olevalla Tavolan kahdentoista vainajan haudalle. Sille pystytetty kivi ja metallipylväin ja rautaketjuin tehty aitaus kukkaistutuksineen osoittaa, että omaiset eivät ole unohtaneet tätäkään hautaa. Se on saanut nykyisen kuntonsa samoihin aikoihin kuin Sammatin kirkkomaankin joukkohauta.

Jenny Pajunen:

Nurmijärven kulttuuripitäjän synkkää historiaa vuonna 1918

Vain yhdeksän vuotta nuorempi kansalliskirjailijaamme Aleksis Kiveä oli hänen aikalaisensa, vuonna 1843 syntynyt Forsellin Mamma, jonka valkoiset teloittivat 75-vuotiaana Nurmijärven Perttulan kylässä Ketunnummen metsässä. Forsellin Mamman ainoa "rikos" oli se, että hän oli synnyttänyt maailmaan kuusi lasta, jotka kansalaissodan aikana asettuivat puolustamaan Suomen vähäväkisen kansanosan oikeuksia ihmisarvoiseen elämään — juuri sitä inhimillisyyttä, jota Aleksis Kivi on nurmijärveläisiä kansanihmisiä kuvaavissa teoksissaan tuonut esille.

Valoisalta ja synkältä näyttää kulttuuripitäjämme Nurmijärven historia näin jälkikäteen tarkasteltuna. Valoisaksi, historiastamme koskaan pyyhkimättömäksi pitäjän maineen Aleksis Kivi — ja synkkääkin synkemmäksi saman pitäjän historian tekivät valkoiset järjettömillä veriteoillaan luokkasodassa. Jälkimmäistä, pitäjän mustaa kautta ei myöskään voida pyyhkiä pois Suomen historian lehdiltä ja jälkipolvien on syytä muistaa molemmat.

Forsellin Mamma ei ollut ainoa, joka Ketunnummella murhattiin. Tämän paikan hiekassa maatuu 41 punaista, joista kaksi oli naista. Toinen naisista oli 36-vuotias Aino Vindström, jolta jäi 5 alaikäistä lasta. Lasten isä kuoli nälkään Tammisaaren vankilassa. Kunta toimitti lapset huutolaisiksi eri paikkoihin.

Valkoisten päästyä valtaan Nurmijärvellä, he minkäänlaisiin lainpykäliin nojautumatta vangitsivat kodeissaan kaikessa rauhassa asuneet, punaisia kannattaneet ihmiset. Heidät sullottiin Työväen Osuuskaupan saunaan Perttulassa. Saunan kivijalka on vieläkin olemassa ja siitä voi nähdä, että se oli vain nelisen metriä kanttiinsa.

Kolmessa erässä vangit kuljetettiin pistimien välissä, köydellä kaulastaan toisiinsa kytkettyinä elävänä ketjuna Kiialan kujaa pitkin puolentoista kilometrin matkan Ketunnummen metsään, jossa teloitus tapahtui konekivääritulella. Murhatut hajosivat tulituksessa kappaleiksi. Puiden oksilla riippui ihmisten jätteitä: irronneita käsiä, hiuksia, viiksikarvoja, sisäelimiä. Konekivääri meni kesken teloituksen epäkuntoon ja ensimmäisen helluntaipyhän 1918 yöhämärissä tapahtunut kauhea näytelmä täydennettiin kivääreillä ampumalla.

Yksi uhreista, Frans Johan P a l o n e n, kuuden alaikäisen lapsen isä, toivoi edes yhtä inhimillistä palvelusta: hänellä oli melko uudet kengät ja kuolinhetkelläänkin perhettään ajatteleva mies pyysi valkoisia toimittamaan kengät perheelle. Pyyntöä ei koskaan täytetty.

Nyt on Nurmijärven Perttulassa jälkipolvien nähtävissä kaksi kivipaatta, toinen Ketunnummella — edelleenkin keskellä metsää — ja toinen tien varressa mäenkumpareella lähellä työväentaloa. Edellinen on pystytetty teloitettujen ja jälkimmäinen rintamilla kaatuneitten punaisten muistoksi.

Ville Riihinen:

Viipurin työläisten taistelusta

"Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa, kärsimysten malja se jo kukkuroillaan on"... jne. Nämä Punakaartilaisten marssin sanat oikeastaan vastaavat edellä esitettyyn kysymykseen. Tätä laulua lauloimme kun 1918 tammikuun kuutamoisena yönä marssimme Karisalmen rintamalla päin hyökkäävää valkokaartia "lahtareita".

Olin v. 1914 työssä Vekrotniemen sahalla. Keväällä tehtiin palkkasopimus ammattiosaston ja työnantajan kesken. Tämä jäi viimeiseksi sopimukseksi. Saman vuoden elokuussa alkoi ensimmäinen maailmansota. Tuli voimaan ns. sotalaki ja siihen nojaten kieltäytyivät työnantajat palkkaneuvotteluista ja palkkojen nostamisesta. Sen sijaan elintarvikkeiden, vaatteiden ym. tarvikkeiden hinnat saivat vapaasti nousta, sikäli kun niitä yleensä sai salakaupasta ostaa. Tavarat loppuivat, elintarvikkeita ei kaupoista saanut. Työläisperheet elivät aliravittuina pilaantuneita juureksia ja perunalla akanajauhoja lisäten ala-arvoista paistosta ruokana käyttäen. Työpaikalla oli jatkuvana puheenaiheena puuttuvat elintarvikkeet ja riittämätön palkka. Työnantaja uhkasi sotaoikeudella ja Siperiaan lähettämisellä, jos uskalsi palkkavaatimuksia esittää. Tsaristinen virkakoneisto oli heidän puolellaan ja työväen järjestöjen toiminta tämän koneiston valvonnassa.

Mutta porvaristolla oli kultaiset ajat. Salaiset tavaravarastot ja jatkuvasti kohoavat hinnat rikastuttivat jo ennestään rikkaita. Työläisten hätä ei heitä hätkähdyttänyt, heillähän oli aseellinen virkavalta ja Venäjän tsaari turvanaan.

Maaliskuun vallankumous Venäjällä pelästytti myös Suomen porvariston. Tsaristinen santarmi ja poliisilaitos jäi tyhjäksi kun virastoista pakenivat tsarismin palkkaamat virkailijat ja poliisit.

Työväen järjestöt miehittivät poliisilaitoksen Viipurissa ja niin minäkin jouduin Kansanmiliisiksi, joka tuli poliisin tilalle.

Työläiset sahalla panivat pahimman työläisten syöjän, kelvottoman työnantajan, hiilikärryyn ja kärräsivät tehtaan portista ulos. Eräänä heinäkuun päivänä ilmoitettiin tehtaan johdolle, että tehtaalla siirrytään 8 tunnin työpäivään ja niin puhalsi tehtaan pilli kello 4 työt päättyneeksi. Torvisoittokunta ja ammattiosaston lippuviristön edessä marssivat sahan työläiset soittaen ja laulaen ulos tehtaan portista 8-tuntisen työpäivän päättyessä.

Porvaristo päätti lujittaa valtaansa ja valmistautui tarttumaan aseisiin. Jo 1917 kesällä havaittiin Viipurissa heillä olevan ns. vapaapalokunnan ym. nimillä käynnistettyä salaista aseellista toimintaa. Saman vuoden syksyllä työläiset ryhtyivät perustamaan järjestöjensä suojaksi järjestökaarteja, johon minäkin perustamisvaiheessa tulin mukaan. Pienessä Hiekankylässä oli meillä toistasataa vapaaehtoista kaartilaista, joita vanhat Suomenkaartin miehet opettivat sotilaalliseen järjestäytymiseen ja marssimiseen. Mutta aseita ei ollut ennen kuin joulukuun lopulla saatiin toistakymmentä harjoituskivääriä.

Ennen varsinaisen v. 1918 sodan syttymistä tammikuun 22. päivänä valkoiset olivat päättäneet valloittaa Viipurin. Sanottuna tammikuun päivänä n. 500 miestä aseissa, kerättynä maakunnasta Karjalasta ja Savosta, tulivat junalla Viipuriin. Juna pysäytettiin Tammisuon asemalle, joka oli Viipurin lähin asema ja sieltä asemiehet alkoivat marssinsa Viipuriin.

Aseistetun junan tulosta oli saatu tieto ja Viipurin punaisen kaartin miehet koottiin kaupungin keskustassa olevaan keskuskasarmiin. Myös meidän komppania tuli sinne. Aseita ei punakaartilaisilla ollut kuin muutama kivääri ja neuvotteluja käytiin aseiden saannista sotilasvarastosta. Valkoiset alkoivat lähestyä kaupungin keskustaa ja tilanne näytti uhkaavalta. Mutta sitten venäläisten sotilasneuvosto suostui lopultakin antamaan aseita sotilasvarastosta. Niin alkoi Viipurin vanhasta linnasta virrata kiväärejä ja ammuksia kasarmille. Pian punakaartilaisryhmät lähtivät partioimaan kaupungin kaduille. Vastaan tulleet suojeluskuntalaiset riisuttiin aseista ja otettiin vangeiksi. Huomattuaan Viipurin valtauksen epäonnistuneeksi pakenivat valkoiset suinpäin jäätä pitkin ulos kaupungista Venäjänsaareen, jossa oli erään tukkuliikkeen omistajan iso rakennus. Pakopaikkansa mukaan näitä aseretkeläisiä sittemmin nimitettiin "venäjänsaarelaisiksi".

Vuonna 1918 kaatuneitten ja tuhottujen muistopatsas Imatralla.

Tämän aseellisen päällekarkauksen seurauksena oli, että työläiset ymmärsivät nyt, että on noustava puolustukseen, hankittava tarvittavat aseet ja taisteltava oikeuksiensa puolesta.

Tammikuussa alkoi eri puolilla maakuntaa Viipurin ympäristöstä saapua hälyttäviä tietoja, että valkoiset aseistetut suojeluskuntalaiset ahdistelivat työväen järjestötalojen vahtimestareita, järjestöihmisiä uhkaillen heidän perheitään. Tuli pyyntöjä mm. Ihantalasta ja Kilpeenjoelta, että Viipurista lähetettäisiin heille apua. Meitä lähti Viipurista hevoskyydillä pari komppaniaa punakaartilaisia kohden Ihantalaa, mutta sieltä olivat aseistetut suojeluskuntalaiset paenneet saatuaan tiedon tulostamme. Samoin kävi Kilpeenjoella, mutta kun seuraavana päivänä lähestyimme Ahvolankylää, niin sieltä avattiin konekiväärituli vastaamme. Kylässä oli saksanjääkärin johtama suojeluskunta, joka oli asettunut Ahvolan kukkuloille, tien kahtapuolen ja tulittaen sieltä joukkoamme. Vastasimme tuleen ja muutaman tunnin kestäneen taistelun jäl-

keen valkoiset perääntyivät ja me otimme kylän haltuumme. Myöhemmin iltayöstä valkoiset alkoivat harvakseltaan ampua tykeillä kylää. Näin oli avattu aseellinen rintama Karjalassa valkoisten ja punaisten välisellä taistelulla. Meillä ei ollut tykkejä joilla olisimme voineet vastata valkoisten tuleen.

Valkoiset olivat myyneet Suomen Saksalle, kuten myöhempi historia on todennut. Saksan keisarillinen armeija ja tsaristisen Venäjän armeijan kenraalit johtivat kansalaissodan valkoisten voittoon. Työväenluokka joutui valkoisen terroriaallon alaiseksi. Huhtikuun 29. päivänä 1918 jouduin Viipurin vallanneiden valkoisten vangiksi ja sain kokea Viipurin vankileirillä nälän ja terrorikauden. Vapauduin vasta joulukuun 14. päivänä, jolloin kuudeksi vuodeksi tai alle sen tuomitut pääsivät ehdonalaiseen vapauteen. Vankileirillä kuoli tuhansia nälkään, ammuttiin leirillä tai kuljetettiin teloituspaikoille Ristimäkeen ja vallien väliin. Vailla ravintoa ja sairaanhoitoa menehtyi sadoittain vankeja. Päivittäin kuljetettiin kuolleita leirin tyhjiin ulkorakennuksiin ja sieltä kuormakaupalla joukkohautoihin kaupungin ulkopuolelle. Useana yönä seurasimme salaa kasarmin ikkunoista miten käytävillä nimihuudoilla koottuja vankeja kuljetettiin parijonona aseistettujen valkoisten kuljettamana ulos leirin portista joukkoteloitukseen Ristimäkeen tai vallien väliin. Edellisenä päivänä sinne oli jo vangeilla kaivatettu pitkiä joukkohautoja. Pyövelit täyttivät haudat ammuttujen ruumiilla ja jättivät roskakasvit peittämään hautapaikat.

Vuoden 1918 verikesän jälkeen Viipurin työläiset kokoontuivat joka kevät ja kunnostivat Ristimäellä olevat punakaartilaisten teloituspaikalla olevat haudat. Alue puhdistettiin talkoilla rikkaruohoista ja hautakummut peitettiin kauniilla kukkalaitteilla. Teloitettujen omaiset, sukulaiset ja työväenjärjestöjen edustajat laskivat seppeleensä ja kukkalaitteet hautakummulle omistaen samalla muistosanansa valkoisen terrorin uhreille. Valkoiset huligaanit usein harjoittivat törkeätä hautojen häpäisyä, repivät kukkalaitteet ja hajoittivat hautakummut. Mutta työläiset pystyttivät ne yhä uudelleen.

Taiteilijan piirustuksen mukaan tehtiin v. 1921 kiveen hakattu muistomerkki, joka oli aiottu pystyttää Ristimäen hautakummulle. Mutta koskaan ei sitä saatu sinne asettaa, viranomaiset kielsivät muistomerkin pystyttämisen. Ja suojeluskuntalaiset uhkasivat patsaan tuhota jos se kiellosta huolimatta pystytetään. Valkoi-

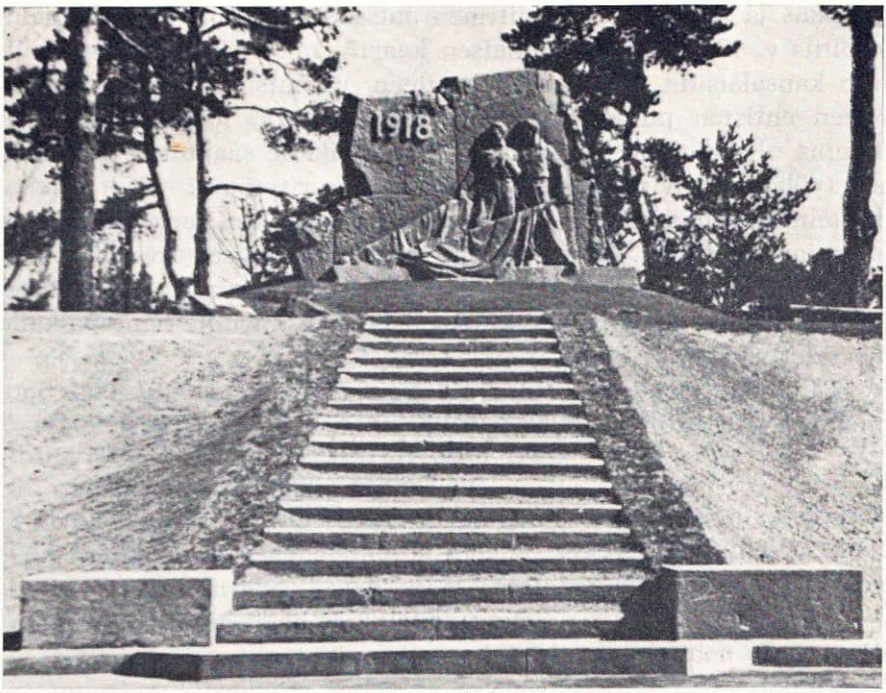

NEUVOSTOKANSAN KUNNIANOSOITUS: Suomalaiset työväenjärjestöt eivät koskaan onnistuneet pyrkimyksessään pystyttää muistomerkkiä Viipurin Ristimäellä olevalle punaisten teloituspaikalle. Taiteilijan piirustusten mukaan kiveen hakattu muistopatsas oli tosin valmiina jo vuonna 1921, mutta viranomaiset kielsivät sen pystyttämisen ja varmuuden vuoksi suojeluskuntalaiset uhkasivat hävityksellään, jos se kiellosta huolimatta pystytetään.

Huhtikuun 29. päivänä 1961 Ristimäellä paljastettiin juhlavin menoin kuvassamme oleva muistomerkki, Neuvostoliiton ystävällinen kunnianosoitus Suomen punakaartin taistelijoille.

nen valta näin vainosi synkän ja verisen vuoden 1918 terrorin uhrien hautapaikkojakin.

Vasta huhtikuun 29. päivänä 1961 paljastettiin Viipurissa Ristimäelle v. 1918 punakaartilaisten haudalla muistomerkki, erittäin

arvokas ja vaikuttava graniittinen patsas. Se on arvokas huomionosoitus v. 1918 Suomen punaisen kaartin taistelijoille Neuvostoliiton kansalaisilta. Paljastustilaisuuteen oli kutsuttu myös viisihenkinen entisten punakaartilaisten valtuuskunta, jossa minulla oli kunnia olla mukana. Tuhatmäärin oli paikalle saapunut viipurilaisia työläisiä ja virkailijoita. Nuoret pioneerityttöt ja -pojat kukkalaitteineen ympäröivät muistomerkin. Tilaisuus oli erittäin vaikuttava ja juhlallinen. Muistopuheita pitivät venäläiset toverit ja suomalaisten puolesta puhui Yrjö Murto kiittäen arvokkaasta muistomerkistä joka nyt pitkän odotuksen jälkeen oli tälle hautapaikalle pystytetty.

Tämä muistomerkki tulee olemaan ikuisena osoituksena Suomen ja Neuvostoliiton työtätekevien ihmisten ystävyydestä.

Viipurin vankileiri

Viipurin vankileirille keskitettiin keväällä 1918 n. 8 000 vankia. Sittemmin vankileiriä tyhjennettiin, mutta vielä syyskuussa 1918 oli vankileirillä yli 2 500 vankia.

Olot Viipurin vankileirillä olivat ehkä monessa suhteessa vielä kurjemmat kuin useilla muulla leirillä. Viipurin vankileirin oloja kuvaa hyvin perusteellisesti eräät viralliset lausunnot, joita jouduttiin antamaan tästä vankilahelvetistä.

Nälän lisäksi olivat Viipurin vankileirin asukkaiden osana kaikki muutkin kiroukset, jotka vankileireillä asetettiin "punikkien" kannettaviksi. Virallisten tietojen mukaan oli vankileirillä syyskuun 20. päivään mennessä kuollut 323 yksinomaan nälkään ja sen aiheuttamaan kurjuuteen ja nääntymykseen.

Nimimerkkiä "Dolco" käyttävä Viipurin vankileirin kauhut läpikäynyt toveri on tätä teosta varten kirjoittanut seuraavan sangen valaisevan kuvauksen:

Nälän seuraukset vankileirillä alkoivat näkyä hirvittävinä, kun eräänä päivänä 23 miestä kannettiin pois elävien jaloista ja sangen usein tavattiin vieruskaveri aamulla viimeisen kerran nukahtaneeksi. Pahempaakin kuoleman satoa aavistettiin, kun touko- ja kesäkuun vaihteessa saatiin kerran olla kokonainen viikko leivänmurua näkemättä. Yksityisesti, muurin toiselta puolelta leivän hankkiminen, jos sellaiseen olisi jolloinkin ollut mahdollisuutta, oli ampumisen uhalla kielletty. Muuten ampumisen uhka oli esillä kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa.

Elokuun alussa järjestivät vallanpitäjät vankilaan työpajoja joihin sijoitetut ammattimiehet pääsivät ruokasuhteessa vähän parempaan tilanteeseen. He voivat ulkoakin hankkia yhtä ja toista suuhun pantavaa ja siten jo kykenivät terveydekseen jonkun ver-

ran tekemään työtäkin. Työnjohtajaksi osui eräs Leino-niminen, puolihöhlä entinen "liikemies". Kun häntä aina muistettiin kehuskella eteväksi mieheksi sekä tituloitiin "herra johtajaksi", niin se naula veti. Niinpä herra johtaja L. ei pitänyt vartijaa työpajassa, vaan antoi kaiken sisäisen hoidon miesten valitseman "punikkivanhimman" huostaan. Niin saatiin työpajoissa keitellä puurot sekä kahvit, sikäli kun keittoaineita hankittiin.

Vankilan päällikkönä oli alussa eräs rappeutunut renttu, muistaakseni Nikander nimeltään, mutta tämä "johtaja" ei kauaa kelvannut omilleenkaan. Sitten tuli johtajaksi eräs sotilasherra, josta toki ei ollut vangeille mitään haittaa, ei hyvää eikä pahaa. Apulaisjohtajana oli eräs "opettaja" Savolainen. Hän tuli rintaman mukana pohjoisesta. Tämä "nuorison kasvattaja" oli alussa mitä kiihkein lahtari. Aina hänellä oli vartijoille valmiina komentosana: "Ampukaa, elleivät punikit muuten pysy järjestyksessä." Liikanimeltään oli tämä herra "kukkopoika" ja se hänelle hyvin sopi.

Laitoksen vahtimestarina oli eräs Vilkman, entisestään tuttu kelju urakoitsija, entinen muurarien "hanslankari" Artjärveltä. Eipä ihme, että eräs esikaupungin kasvatti hulluksi tekeydyttyään kerran osoitti vahtimestarille likakaivon vetopiippua ja kysyi: "Jos sinä olet oikea artjärveläinen muurarin hanslanskari niin sanopa montako tiiltä tuohon piippuun on muurattu?" Tulkoon vielä mainituksi, että vartijasakki, perin harvoin poikkeuksin, oli kerätty kaikista hylkiöistä ja hyönteisistä, sellaisista, jotka eivät ole milloinkaan kyenneet rehellisellä työllä ja toimella itseään elättämään. Mutta sellainen hyvin sopi sen ajan komentoon ja oloihin.

Syksyllä 1918 eri paikoissa "laillisesti" kuolemaan tuomittujen joukko siirrettiin Suomenlinnasta ensin Lahteen siitä syystä, ettei Suomenlinnassa ollut enää pyöveleitä. Sikäli kuin kuolemantuomiot saivat lopullisen vahvistuksen, telotettiin tästä joukosta Lahdessa muistaakseni kahdeksan miestä. Mutta Lahdessakin kieltäytyivät pyövelit moista työtä jatkamasta ja niin tuotiin kuolemaa odottava joukko Viipuriin juuri samoihin aikoihin, kuin Saksassa alkoi keisarivallan kumous. Samassa tapettavien joukossa oli oululainen sanomalehtimies, Porin rintaman päällikkö, Hannes Uksila. Tämän kirjoittaja, elinkautisten murjun asukas, pääsi Hannes Uksilan sekä muiden tuttavien kuolemaantuomittujen kanssa kosketukseen. Lyhyet tapaamisen hetket olivat sangen virkistäviä, vaikkakin niistä koitui H. Uksilalle ikävyyttä. Eräs vartija Linden, liikanimeltään pyöveli, hoksasi meidän sanomalehtivaihdon ja alkoi

Joutsenossa oleva vakaumuksensa puolesta kaatuneitten muistomerkki.

siitä ärhentää Uksilalle. Tämä pyöveli meni niin pitkälle, että ojensi pistoolinsa Uksilaa kohti ja kun se onneksi ei sillä kertaa lauennut, niin siitä suuttuneena hän laukaisi panoksen kattoon. Uksila sai tuosta "vesikoppia" ja sairastui siellä pahasti. Töin tuskin, äänenkäheyden vuoksi, hän sai sanotuksi tämän kirjoittajalle "näkemiin", kun "kuoleman joukkoa" taas lähdettiin käsikytkimissä kuljettamaan takaisin Suomenlinnaan. Mutta toki emme turhaan sanoneet "näkemiin". Entistään ehompi oli jälleennäkemisen ilomme taas kesällä 1920 Lappeenrannan "vanhassa helvetissä".

Viipurin sotilasvarastoihin jäi venäläisiltä paljon kaikenlaista arvokasta tavaraa. Se oli "sotasaalista" ja sellaisenaan olisi kaikki ollut valtiolle kuuluvaa. Mutta ennen kuin varastoja ehdittiin valtion viranomaisten taholta luetteloida — jos niitä laisinkaan luetteloitiin — "käveli" kaikki käypä tavara valkorosvojen mukana. Iljettävää oli moinen rosvoaminen, semminkin kuin se kauttaaltaan oli niin julkista. Meidän kesken sitä nimitettiin besorkkaa-

miseksi, sillä tuo sanonta ei tuntunut niin "rouvilta" kuin varastaminen, tahi rosvoaminen. Yksi kouraantuntuva esimerkki mainittakoon.

Eräs "johtaja" löysi kasarmin alueelta kallisarvoisen sähködynamon. Hän teetti vangeilla vahvan puulaatikon ja pakkautti dynamon siihen. Raskasta esinettä käsitellessä täytyi olla joukko miehiä työssä. Ja sitten se raskas pakkalaatikko hävisi paikalta.

Parin vuoden kuluttua edellä kerrotusta, yriteltiin Viipurissa asetella syytteeseen joitakin sotasaalisrosvoja. Siinä tuli esille myös edellä kerrottu dynamo, joka oli kulkenut entisen vankilaherran talon kellariin. Kuulusteltiin entistä johtajaherraa ja kuulusteltiin toisiakin herroja, mutta katsottiin, ettei voida pitemmälle mennä. Asia näyttäytyi sellaiselta, että liian suuri joukko viipurilaisia valkorosvoja olisi tullut ilmi, jos syvemmältä olisi pengottu asioita. Siksipä, "koska kuulusteluissa ei mitään erikoisempaa todistettavasti ilmennyt", asiat saivat peittyä villaisella ja kaikki rosvot saivat pitää saaliinsa.

Vuoden 1918 lopussa, ensimmäisissä "armonpaloissa", vapautui suuri joukko Viipurin linnan asukkaita mutta aika suuri oli vielä "raskaan sarjan" miesjoukko, joka 1919 keväällä siirrettiin Lahteen, ns. Hennalan helvettiin. Jo talvella oli Hennalan asukkaat siirretty Riihimäelle. Lahdessa vietettiin kesä ja sitten Mannerheimin "armonpalan" tultua, syksyllä 1919, saatiin siirtyä Riihimäelle. Saman vuoden lopussa kävivät Riihimäellä sosialidemokraattiset, maalaisliittolaiset sekä nuorsuomalaiset edustajaherrat "tiedustelemassa meidän, punikkien, mielipiteitä" tekeillä olevan armahduslain perusteluksi! Ja niin armahduksen "tippa" taas tuli 1920 alkupuolella. Mutta "raskassarja" jäi edelleen sinne, siirtyäkseen yhä "linnasta linnahan". Niin päättyi Viipuristakin lähteneiden linnamatka viidenteen majailupaikkaan, kuuluisaan Tammisaareen. Kesällä 1921 tulleen armahduslain nojalla sieltä yksi ja toinen on vihdoinkin vapautunut.

Oikeuslaitos luokkakoston välikappaleena

Kun kenttäoikeuksien summittain jakelemat pikatuomiot viimein useita viikkoja sotatoimien jälkeen alkoivat synnyttää vastustusta eräissä porvarillisissakin piireissä, lopetettiin vähitellen punaisten kaameat teloitukset metsissä ja sorakuopilla ja siirryttiin muodollisesti laillisuuden uomiin. Kenttäoikeuksien tilalle perustettiin surullisenkuuluisat valtiorikosoikeudet ja niissä ruvettiin jakamaan "oikeutta" oikein lain kirjaimen mukaisesti. Mutta näiden "oikeuslaitosten tuomiot eivät olleet sen perusteellisempia eikä harkitumpia, kuin kenttäoikeuksienkaan. Kuolemantuomiot tosin vähenivät, mutta valtiorikosoikeuksien langettamat kuritushuonetuomiot olivat yhtä summittaiset, kuin kenttäoikeuksien kuolemantuomiot.

Suomen silloiset lait eivät tunteneet minkäänlaisia "valtiorikosoikeuksia". Havaittiin myös, että lakien mukaan ei kymmeniin tuhansiin nousevaa vankimäärää keritä vuosikausiin tuomitsemaan. Mutta vapaaksikaan ei noita "roistoja" haluttu laskea. Taantumukselliset oikeistolehdet kehoittivat sen tähden rikoslain sivuuttamiseen ja puolustivat "kapinavankien" jättämistä erikoisten sotaoikeuksien tuomittaviksi, "koska oli katsottava tosiasioita silmiin eikä sallittava lakipykälien soaista katsetta". — Ja kuitenkin selitti valkoinen hallitus taistelleensa lain ja järjestyksen palauttamisen puolesta!

"Kapinallisten" tuomitsemiskysymyksessä oli merkillinen Helsingin lakimiesten kanta. Eräs taantumuksellinen lehti kirjoitti keväällä helsinkiläisten lakimiesten suhtaantumisesta punavankeihin seuraavaa: "Parissa pääkaupungin yksityisessä neuvottelukokouksessa ovat täkäläiset lakimiehet olleet yksimielisiä siitä, että kapinoitsijoita ei voida tutkia eikä tuomita vallitsevan lain mu-

kaisesti sekä lausuneet toivomuksenaan, että ylipäällikkö hänelle annetun vallan perusteella ja koska maata ei voi lain edellyttämillä keinoilla rauhoittaa, määräisi asetettavaksi sotaoikeuksia sekä samalla määrittelisi ne perusteet, joiden mukaan syylliset näissä oikeuksissa olisivat tuomittavat".

Että suunnitellut poikkeukselliset, Suomen oikeuslaitokselle tämän asti tuntemattomat, tuomioistuimet saataisiin näyttämään "laillisilta", pantiin porvarillinen valtiokoneisto siihen suuntaan työskentelemään. Porvariston täydessä kontrollissahan olivat kaikki lainsäädäntälaitokset. Eduskunnassa oli vain yksi mies, joka edes väitti edustavansa työväestöä. Tynkäeduskunta antoikin toukokuun 29. p:nä 1918 erikoisen lain "valtiorikosoikeuksista" kapinallisten tuomitsemiseksi. Alkuperäinen suunnitelma sotaoikeuksista oli hiukan sievistetty. Uuden lain perusteella kyhättiin kokoon kokonaista 140 valtiorikosoikeutta, jotka olivat luonteeltaan osittain sotaoikeuksia, osittain siviilioikeuksia. Jokaisessa tuomioistuimessa oli viisi jäsentä, joista puheenjohtajan ja yhden muun tuli olla juridisesti sivistynyt, yhden tuli olla upseeri, ja kahdesta jälellä olevasta oli tavallisesti toinen joku työnjohtaja ja toinen opettaja. Oikeusistuimen luokkaluonteesta ei voinut olla epäilystä.

TUOMIOPERUSTA

Tynkäeduskunnan hyväksymän lain ensimmäisessä pykälässä säädetään, että valtiorikosoikeuksissa tuomitaan "rikollisista teoista, jotka sisältävät avunantoa vuonna 1918 sattuneeseen kapinaan nousun yhteydessä".

Vähää ennen kuin perustetut valtiorikosoikeudet aloittivat toimintansa, lähetti tutkintoasiain päällikkö majuri Gustaf Aminoff, valtiorikosoikeuksien syyttäjille kiertokirjeen, jossa annettiin seuraavat ohjeet siitä minkälaisia rangaistuksia on syytetyille vaadittava:

"Niin kuin tiedätte on se laitos, jonka toimesta sotavankeja tutkitaan ja jonka päällikkönä minä olen, sotilaallinen ja edustan tässä ominaisuudessani siis armeijaa. Vankien alustavaa kuulustelua ja tutkintotyötä suunnittelin sillä edellytyksellä, että vangit tultaisiin tuomitsemaan sitä varten asetetuissa sotaoikeuksissa, joissa oikeudenkäynti on enemmän tai vähemmän summittainen, tarkoittaen asioitten nopeaa käsittelyä. Kun tiedossani oli, että 60 000 vankia on tuomittavana, syntyi kysymys siitä, millä tavalla

Sammatissa oleva teloitettujen, kaatuneitten ja vankileireillä kuolleiden yhteishauta.

niitä nopeimmin, mutta samalla kyllin tehokkaasti alustavasti tutkittaisiin ja syyllisyys todistettaisiin.

Toivottavaa on, että joskin vangit nyt tuomitaan siviilioikeuksissa, menettely niissäkin tulee olemaan ilman niitä muodollisuuksia ja sitä perinpohjaisuutta, johon olemme tottuneet. Laki näistä valtiorikosoikeuksista tarkoittaakin sitä ja onkin antanut niille osaksi sotilaallisen leiman.

Mitä tehtäviin rangaistusvaatimuksiin tulee, niin pyydän sitä varten esittää armeijan tahdon ja toivomuksen seuraavasti:

Kuolemanrangaistusta on vaadittava johtajille, sotilaspäälliköille, sota-agitaattoreille, murhaajille, ryöstäjille ja muille roistoille.

Mitä taasen tavalliseen punakaartilaiseen tulee, niin ei ole syytä kenenkään kuvitella, että he olisivat taistelleet minkään aatteen puolesta.

Syyttäjille ja oikeuksille olen lähettänyt sitovat todistukset siitä, että punaiset olivat Venäjän sotajoukkojen ja hallituksen käty-

reinä Suomessa. Tavalliselle punakaartilaiselle on siis vaadittava ankaraa edesvastuuta maanpetoksesta ja valtiopetoksesta."

Tässä kiertokirjeessä esitetyt periaatteet muodostuivatkin määräväksi ohjeeksi valtiorikosoikeuksien toiminnassa. Mutta kaikista huolellisista valmisteluista huolimatta, joutuivat valtiorikosoikeudet vieläkin kulkemaan selvästi laittomuuden tielle. Kompastuskiveksi muodostui varsinkin syytös "maanpetoksesta", johon Aminoffkin ohjekirjeessään viittaa. Lain kirjaimellista tukea tuomioille etsittiin näet niistä rikoslain määräyksistä, jotka koskevat valtiopetosta, mutta näiden määräysten perusteella ei voitu ketään tuomita kuolemaan. Mutta, kun lain säätämät "lievät" rangaistukset eivät tyydyttäneet porvaristoa, niin tekaistiin teoria, että Suomi olisi muka ollut sodassa Venäjää vastaan, minkä vuoksi punaiset olisivat joutuneet auttamaan "vihollismaata" ja siten tehneet itsensä syypääksi "maanpetokseen". Lain mukaan voitiin maanpetoksesta rangaista kuolemalla, joten tämä teoria tuli suureksi lohdutukseksi kostonhimoiselle porvaristolle. Täten saattoivat valtiorikosoikeudet jatkaa kenttäoikeuksien keskeytynyttä työtä ja jaella kuolemantuomioita aivan laillisuuden puitteiden sisällä.

Mutta porvarien keksimä maanpetosteoria on tavattoman hatara ja vailla vähäisimpiäkään todellisia perusteita. Omissa virallisissa lausunnoissaan ei valkoinen hallitus muistanut puhua maanpetoksesta. Siitä ruvettiin mainitsemaan vasta sen jälkeen, kun havaittiin se porvaristolle eduksi. Eduskunnassa keväällä 1919 käydyssä väittelyssä osoitettiin, että esim. senaatin päätöksessä huhtikuun 2. päivältä 1918, jolloin Viapori julistettiin Suomelle kuuluvaksi, ei mainita mitään, että Suomi ja Venäjä olisivat olleet sodassa keskenään. Myöskään ei Venäjää vastaan ollut julistettu sotaa eikä Venäjäkään ollut julistanut sotaa Suomea vastaan, päinvastoin oli kohdelllut Suomea sangen suopeasti myöntämällä sille itsenäisyyden jne. Tuollainen sodanjulistus olisi ollut välttämätön, ennen kuin kansalaisia voitaisiin ruveta tuomitsemaan maanpetoksesta. Ja minkälaiseen ristiriitaan valkoinen hallitus itse joutui! Luokkasodan aikana vangiksi saadut venäläiset sotilaat armotta tapettiin. Jos Suomi ja Venäjä olisivat todellisuudessa olleet sodassa keskenään, niin tekivät valkoiset itsensä syypäiksi kansainvälisten lakien törkeään loukkaukseen. Edelleen senaatin tiedonannossa toukokuun 8 päivältä sanotaan yksinkertaisesti, että "kapinaliike, joka tarkoitti laillisen yhteiskuntajärjestyksen kumoamista on saatu voitolliseen loppuun..." Julistuk-

sessa ei nytkään sanallakaan puhuta, että sota Venäjää vastaan olisi voitettu, tai että sitä olisi ollut olemassakaan.

Porvariston sanomalehdet puhuivat myös ainoastaan kapinasta, kansalaissodasta ja "vapaussodasta". Suomen lakien mukaan saatettiin näihin osaaottaneita tuomita vain valtiopetoksesta, josta ei ollut kuolemanrangaistusta säädettynä. Kun lokakuun 30. päivänä 1918 annettiin ensimmäinen armahduspäätös, jonka perusteella vankileireiltä vapautui muutamia tuhansia vankeja, puhutaan vielä tuossakin päätöksessä vain aseellisesta kapinasta laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan, eikä siis vieraan vallan sodasta Suomea vastaan. Kaikissa asiakirjoissa viitataan vain valtiopetokseen ja kuitenkin langetettiin valtiorikosoikeuksissa ainakin 555 kuolemantuomiota, joista noin 200 pantiin täytäntöön. Maanpetoksesta säädettyä kuolemanrangaistusta ei olisi lakien mukaan voitu langettaa yksinomaan valtiopetokseen syylliselle. Siksi tuomioiden perusteella toimitetut teloitukset muodostuivatkin selvästi oikeusmurhiksi, joille ei voida saada laillisuuden verhoakaan.

Valtiorikosoikeudet langettivat kuolemantuomioita myös murhista syyllisille tai syytetyille henkilöille. Tavalliset murhajutut eivät olisi kuuluneet poikkeuksellisille valtiorikosoikeuksille, vaan yleisille, säännöllisille oikeuslaitoksille. Valtiorikosoikeuksillehan oli selvästi jätetty käsiteltäväksi vain "kapinarikokset". On aivan luonnollista, että murhasta tuomittiin henkilöitä kuolemaan varsin hatarilla perusteilla. Ei ole lainkaan harvinaista, että aivan syyttömiä henkilöitä on kärsinyt korkeimman rangaistuksen. Lokaan tallattiin sivistyskansojen tapa huolehtia siitä, että oikeusrikoksia ei tapahtuisi, so, ettei syytön tulisi rangaistukseen tuomituksi.

Suomi, joka tuntee suurta loukkausta, jos sen asema sivistysmaana asetetaan kyseenalaiseksi, rikkoi muussakin suhteessa sivistysmaiden traditioita. Tavallisestihan rikosta rangaistaessa sovellutetaan lakia, joka oli voimassa rikoksen tapahtuessa. Valkoinen Suomi sen sijaan laati "kapinallisten" tuomitsemisesta lakeja vasta sen jälkeen, kun "kapina" jo oli kukistettu. Vasta luokkasodan jälkeenhän asetettiin toisenlaisia oikeusistuimia, kuin mitä teon tapahtuessa voimassa ollut laki edellytti.

"ARPAJAISTUOMIOT"

Entä minkälaista oli "oikeudenjako" valtiorikosoikeuksissa! Siitä huolimatta, että juttujen käsittelyä ja tuomioiden langettamis-

ta yritettiin yhdenmukaistuttaa, muodostui tuomitseminen ikään kuin arpapeliksi, jossa pelkkä sattuma saattoi ratkaista vangin kohtalon. Syytökset, joista eräissä oikeuksissa pääsi parin vuoden rangaistuksella, saattoivat toisissa päättyä kuolemantuomioon.

Tuomioistuinten tuomarijäsenet ovat itse kertoneet miten eräässäkin tapauksessa valtiorikosoikeuden osastoon tuli uusi tuomari. Ensimmäisenä syytettynä oli eräs punakaartilainen, joka teki jonkun verran epämiellyttävän vaikutuksen. Päätöstä tehtäessä lausui mielipiteensä ensimmäisenä mainittu uusi puheenjohtaja, virkkoen: "Minä olen valmis tuomitsemaan — kuolemaan". Oikeuden toisen lakimiesjäsenen tiedustaessa ihmeissään perusteita, vastasi innokas puheenjohtaja: "Valtiopetoksesta!" Vasta kuultuaan, että valtiopetoksesta ei lakien mukaan voida tuomita kuolemaan, luopui puheenjohtaja ehdotuksestaan, kun tuntui olevan vaikeata syytettyyn nähden sovelluttaa maanpetospykälääkään. Äänestyksen jälkeen tuomittiin tämä epämiellyttävä punakaartilainen rumuutensa vuoksi neljäksi vuodeksi kuritushuoneeseen.

Tammisaaressa toiminut valtiorikosoikeuden 77:s osasto tuli erittäin kuuluisaksi ankarista tuomioistaan. Tavallisen punakaartilaisen tuomio vaihteli, melkeinpä ulkomuodon perusteella, kahden vuoden ja kuolemanrangaistuksen välillä. Harvoin olivat tuomiot 8 vuotta lievemmät, vaikka syytetty olisi ollut miten syytön tahansa. Lakimiehet huvittelivat kerran lyömällä 77:nen osaston päätöksestä vetoa. Tutkintotuomari, joka oli erään vangitun tutkinut, väitti puheena olevan osaston syyttäjälle, että jopas saitte kerrankin sellaisen miehen, joka oikeuden täytyy vapauttaa. Vangittu ei ollut kuulunut punakaartiin, hänen ainoana tehtävänä oli ollut sanomalehtien myynti Turun kaduilla. Syyttäjä tunsi tuomioistuimen ja löi vetoa. Syyttäjä voittikin, sillä vangittu tuomittiin elinkaudeksi — kiihotuskirjallisuuden levittämisestä!

"Rikkaan sydämensä parhaalta puolelta"

Algoth Untola (1868—1918) oli kansakoulunopettaja, kirjailija ja sanomalehtimies, jonka vuolas kynä uhkui lämmintä ymmärtämystä maamme työkansaa kohtaan. Hän tuli työläisille tunnetuksi Irmari Rantamalana, joka tunnetuissa "porvari-kirjeissään" asettui varauksettomasti työväestön puolelle. Tämän päivän ihmisille hän lienee tunnetuin Maiju Lassilana, rehevän huomrististen kansankuvausten ja näytelmien kirjoittajana.

Murhatessaan Irmari Rantamalan — Maiju Lassilan maamme porvaristo tuhosi suuren ja luomisvoimaisen kirjailijan.

Seuraavassa on kaksi Työmies-lehdessä julkaistua Irmari Rantamalan kirjoitusta, ensimmäinen helmikuun 24. päivältä 1918 ja toinen huhtikuun 9. päivältä 1918, vähää ennen kuin hän joutui valkoisten vangiksi ja aavistaa, miten taistelu tulee päättymään.

SUOMALAINEN VERI

(Työmies 24. 2. 1918)

Tai oikeastaan: suomalainen veri ja hiki. Pakostakin tulee näet kysyneeksi kenen hyväksi on halki vuosisatojen ja parhaillaan vuotaa suomalainen veri. Kenen hyväksi on puserrettu suomalainen hiki?

Häpeä ja masennus täyttää mielen siihen kysymykseen vastatessa. Aina näihin päiviin asti ei Suomen *kansalla* ole ollut omaa

itseänsä, ei omaa elämää, ei omaa historiaa. Jos sitä ehkä muinaisuudessa on ollut, niin on se ikuisten hämäräin peitossa. Siitä päivästä lähtien, jolloin vieras orjuuttaja Kupittain lähteellä taikauskoisella kastelutempulla laski orjan ikeen suomalaisen niskaan, on Suomen *kansan* elämä ollut orjan elämää. Se kansa on ollut poliittisesti vieraan vallan orja, sisällisesti ensin yksityisten aatelis- ym. sukujen, sittemmin kokonaisen riistäjäluokan taloudellinen orja. Niiden ulkonaisten ja sisäisten orjuuttajain hyväksi on halki vuosisatojen vuotanut virtanaan suomalainen veri. Niiden, ja etenkin omien yksityisten sukujen ja nykyään luokan hyväksi on puserrettu kokonainen meri suomalaista hikeä ja häpeä on siinä, että siihen kaikkeen on alistuttu nurisematta aina viime hetkiin asti. Itsenäisen valtiollisen elämän, oman historiansa alkoi Suomen kansa vasta viime heinäkuun 18 p:nä, jolloin varsinainen kansa, työväki, julisti kansan kansaksi, so. semmoiseksi, jonka vapauttaminenkaan ei saa enää riippua toisen kansan tahdosta. Vasta heinäkuun 18 päivän lailla löysi kansa oman itsensä, elämänsä, lähti elämään omaa elämäänsä, luomaan historiaansa, toteuttamaan itseänsä.

Häpeä vain, että niin myöhään. Oli kyllä kerran hetki, jolloin Suomen kansa yritti vapauttaa elämänsä, yksityisten sortavien aatelissukujen ikeen alta. Se oli Nuijasodan hetki. Tosinhan se samainen Nuijasota muodostui jo alkuvaiheissansa laatuansa historian yhdeksi häpeällisimmistä sotaretkistä. Sehän näet vajosi talonpoikien juopotteluretkeksi ja kaiken häpeän huippuna oli se, että juopunut joukko petti johtajansa, asiansa, kaikenlaiset pohmeloiset talonpojat palasivat "sotaretkeltä", alistuivat Klaus Flemmingin nöyriksi orjiksi ja niin oli kaikki ennalleen kuitattu.

Mutta olihan toki edes yritetty. Olihan toki käynyt ilmi, että suomalaisesta talonpojasta ei ollut vielä sammunut elämänvaisto. Sitä tuskallisempaa on huomata, että *nykyisestä* talonpojasta näkyy kokonaan tukahtuneen se oman elämän säilyttämisvaisto, joka nosti Ilkan aikaiset talonpojat orjuuttajasukua vastaan. Nyt ne samaiset talonpojat vuodattavat taas suomalaista verta samaisten orjuuttajasukujen hyväksi.

Sillä mitä ovat ylimystön suvut muita kuin niitä Nuijasodan aikuisia Klaus Flemming-sukuja, joita vastaan Pohjanmaan talonpojat nousivat. Nimi ei tee asiassa eroitusta. Mikä ääretön määrä suomalaisen työmiehen hikeä on tässä maassa puserrettu esim. Svinhufvud-suvun hyväksi halki pitkien aikojen. Miten lukemat-

Lavian kappelihautausmaalle vuonna 1953 pystytetty muistopatsas 43:lle kaatuneelle ja ammutulle punakaartilaiselle.

tomat senkin suvun ylelliset ateriat tässä maassa on ostettu suomalaisen työmiehen hiellä. Miten lukemattomat työläiset ovat saaneet käydä repalaisina, että Svinhufvud-suvun herroilla ja naisilla olisi loistavat puvut, pehmeät vuoteet, mukavat lepotuolit, huoleton elämä, nöyrät palkkapiiat ja muut orjat. Jos tappelutantereella vuodatettu veri tietää kertoa paljon käsimyksistä, niin Svinhufvud- ym. sukujen hyväksi miespolvesta miespolveen vuodatettu suomalaisen työmiehen hiki tietää sittenkin kertoa vieläkin suuremmista, näännyttävimmistä kärsimyksistä, tuhansista epätoivon ja puutteen hetkistä. Jos kuolema niittää tappeluissa satoa, niin ovat orjina raataneet työmiehet vieläkin lukuisampina sortuneet enneaikaiseen hautaan huonojen elinehtojen murtamina.

Se menneisyydestä. Mutta löi nykypäivän hetki. Suomalainen työmies pyysi saada alkaa jo oman elämänsä, ei orjuuttajana, vaan ainoastaan tasa-arvoisena kaikkien muiden kanssa, vapaana kansalaisena, ei nykyajan Klaus Flemming-sukujen taloudellisena

orjana, elättäjänä ja juhtana. Se ei ollut paljon pyydetty, mutta mitä vastasivat ne, jotka olivat sille työmiehelle loppumattomassa kiitollisuuden velassa kaikesta?

Mitä ne vastasivat? Ne lähettivät veriset teurastajat vuodattamaan niiden työläisten verta, joiden hien he olivat jo monet kerrat kuiviin juoneet, lähettivät murhamiehet niiden työläisten majoihin, joiden isät ja esi-isät olivat samoille seuduille rakentaneet ylellisen elämän ja huolettomien päivien paratiisin. Siinä on tuskan ja murheen näytelmä niin syvä ja huutava kuin se vain olla voi. Orjuuttaja-suvun nykyinen edustaja teurastamassa niitä suomalaisia työläisiä, jotka hänen ja hänen sukunsa hyväksi ovat pusertaneet hikensä, uhranneet elämänsä, kärsineet itse kaikki ajalliset vaikeudet. Jos taivaat voisivat, niin ne halkeaisivat häpeästä sen kamalan rikoksen edessä. Jos maa voisi, niin se vajoaisi pois altamme, pois sitä tuskien surunäytelmää näkemästä.

Ja näiden orjuuttajasukujen vuoksi vuotaa taaskin suomalainen veri, ei tosin enää valveutuneen *työmiehen* veri. Se työmies kyllä vuodattaa jo vertansa *oman* asiansa, ei aatelissukujen, ei Klaus Flemmingin, ei orjuuttavan luokan hyväksi, mutta sekin työmies on pakotettu vuodattamaan vertansa juuri samaisen ylimystön tähden. Siinä on näiden tuskien ja kärsimysten hetkinä uuden elämän toivo, siinä suomalaisen työmiehen havahtumisessa. Yllemmehän nouseekin taas entisaikojen yö: suomalainen talonpoika, nimenomaan Ilkan jälkeläinen, on taas ottanut herraksensa ja käskijäksensä Klaus Flemmingin, s.o, orjuuttajasuvut ja vuodattaa niiden hyväksi suomalaista verta, omaansa ja maansa työläisten verta. Orjan henki on syöpynyt liika syvälle suomalaisen talonpojan poveen. Häpeä kansalle, häpeä hänelle itsellensä.

Eihän siis ole ihme, jos katkeruus, kuten olen kuullut, pyrkii joskus täyttämään asiansa puolesta taistelevan suomalaisen työmiehen mielen. Mutta sittenkin minä tahtoisin näinä koettelemuksen hetkinä huutaa: pois kaikki katkeruus! Pois mielen pienuus, pois kaikki kosto! Nimenomaan kaikki kosto ja julmuus pois! Kaikki yksityiset asiat, kaikki yksityiset tunteet on sankarillisesti tapettava ja kaikeksi kaikessa on jäävä ainoastaan yhteinen suuri asia. Niin vaikea kuin jo on lausuakin sana kuolema, niin sittenkin minusta tuntuu, että punakaartin on kaikki julmuus ja kaikki yksityinen kosto kiellettävä omiltansa aina kuolemanrangaistuksenkin uhalla. Se on kiellettävä ei yksityisten tai harvojen mahtisanalla, vaan koko joukon yhteisellä lujalla päätöksellä, s.o. jokai-

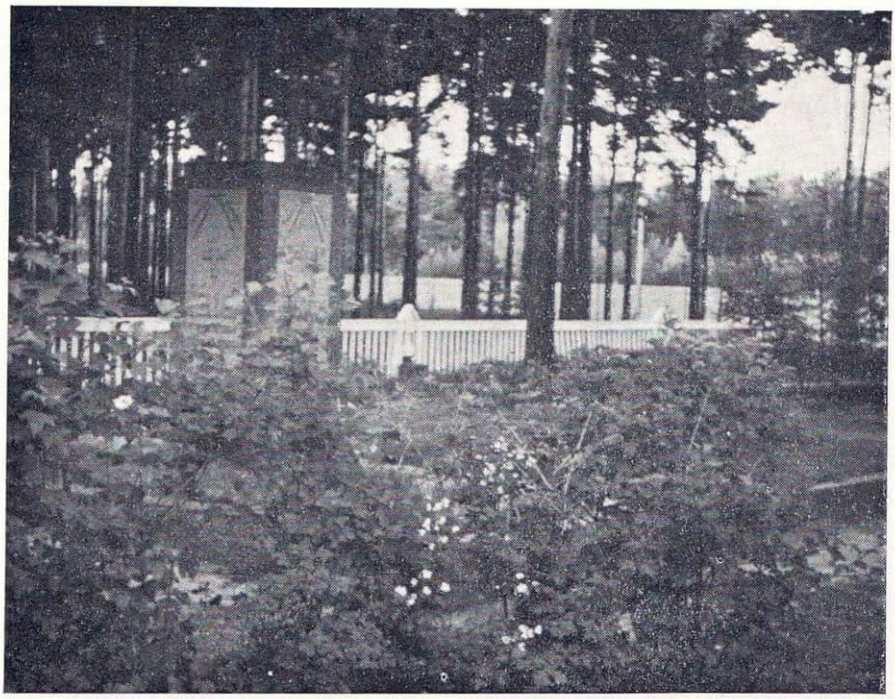

Märrynnummen hautapaikka 5 kmn päässä Halikon kirkolta.

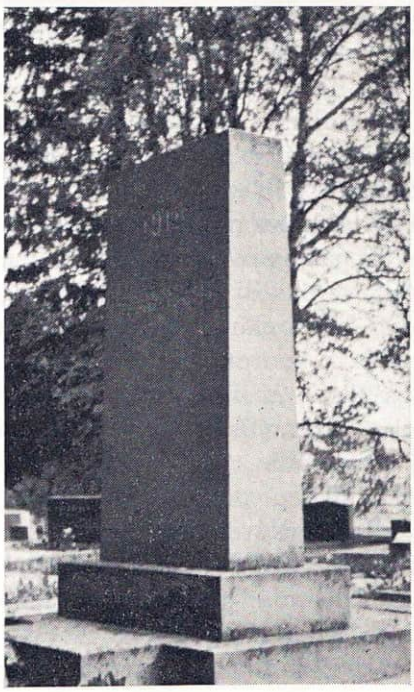

Myrskylään pystytetty vuoden 1918 punaisten sankareitten muistopatsas.

sen on vapaasti alistuttava siinä aina kuolemanrangaistukseen asti. Semmoinen päätös on sankaritöiden huippu, vailla vertaa koko maailmassa, ja miesjoukko, joka kykenee tekemään sen sankariteon, on voittamaton. Semmoinen päätös jo sinänsä olisi maailman puhdistus ja jos sen päätöksen tekisi punainen miesjoukko sillä sankarin tarmolla, jossa kalskahti rauta ja parhaiden aikojen ritarillisuus, niin se jo semmoisenaan olisi vastustajiemme edessä voima, jonka edessä sen täytyisi mykkänä ja vaieten seisoa.

Tätä toivoisin. Viitataan Svinhufvudin joukkojen harjoittamiin hirmutekoihin. Turhaan. Julmuudet, henkinen saasta ja raakuus ei saa tarttua porvareista työläisriveihin. Semmoinen tartunta olisi henkistä kuolemaa ja se toisi sairauden koko työväen jaloon asiaan. Aseellisen tappelun menettäminen ei ole niin tuhoisa kuin henkinen sairastuminen, joka voi tarttua verenhimoisista porvareista. Julmuus ja raakuus on vain osa sitä henkistä kuppatautia, jota porvaristo sairastaa ja sen taudin tarttumista olisi varottava. Porvariston asia perustuu vääryydelle eikä siis voi pysyä pystyssä muutoin kuin julmuuksien, veren ja raakuuden voimalla. Työväen asialla on voima omassa itsessänsä, asiansa oikeudessa. Se asia pysyy niin kuin vuoret ja niin kuin maan perusta. Älköön vain päästettäkö siihen sitä hivuttavaa tautia, joka ajanpitkään hajoittaa vuoretkin tomuksi.

Sillä työväestö on lähtenyt puhdistamaan maailmaa, ei sitä julmuuksilla tahraamaan. Se on lähtenyt hävittämään porvariston edustamia raakalaisajan tapoja ja menoja, ei itse niihin alentumaan. Työläisnuorukainen, joka on ottanut kiväärin käteensä, on silloin vaistomaisesti tajunnut, että tuskien ja suurten kärsimyksien päivät ovat edessä. Katsoessaan nyt joka hetki Svinhufvudin lähettämää armotonta kuolemaa silmästä silmään se nuorukainen elää niitä elämän suuria silmänräpäyksiä, jolloin kaikki pieni häviää ja suuret tunteet täyttävät koko sielun. Minä uskon, että se työläinen ei niinä elämän suurina hetkinä muista, ei muistele sitä, mitä hänen isänsä ja esi-isänsä ovat kärsineet hankkiessaan Mannerheimeille, Svinhufvudeille y.m. huolettomat ja ylelliset päivät. Hän näkee edessänsä vain ylevän asiansa suuret piirteet. Hän tuntee vain olevansa mies, jonka täytyy nyt seisoa sillä tärkeällä ja historiallisella paikalla, johon hänet on kutsunut yhteinen suuri asia, ja minä uskon, että hän seisoo sillä paikalla niin, että nykyajan ja jälkimaailman, ystävän ja vastustajan on hänelle kunnioittavasti lakkia nostettava, kuten nostetaan sankarille ja ritarille.

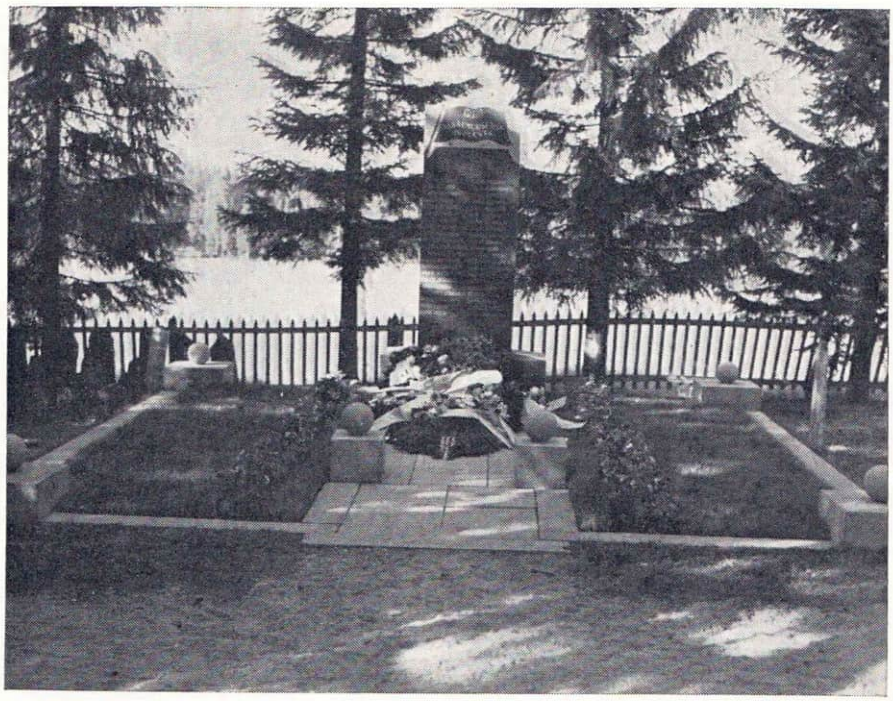

Outokummussa, Kuusjärven kirkon lähellä paljastettiin vuonna 1947 kansalaissodan uhrien muistopatsas.

Porvaristo on jo ja aina tahrannut aseensa. Työmiehen on tuotava aseensa entistäkin kirkkaampina kotiin.

Toivotan onnea! Ja missähän suomalaisen työmiehen veri nyt vuotaneekin, ei se enää vuoda Klaus Flemmingin hyväksi. Missähän punainen sotamies nyt kärsineekin, ei hän tee enää Svinhufvudin ja Mannerheimin historiaa, vaan omaa historiaansa, Suomen kansan historiaa. Kärsimykset, hyvin suuret uhraukset ovat edessä. Tie vapauteen käy kauhujen kautta. Mutta mitä tulee, sen yksityiskohdat ennustakoot tulevat synkeät päivät itse. Aamu, lopullinen aamu valkenee sittenkin, ehkäpä välillä ovatkin vielä monet synkeät yöt. Ja kun se uuden aamun tultua luetaan nykypäivien historiaan, niin mustan pilkun siinä muodostavat Svinhufvudien, Mannerheimien ym. Klaus Flemmingein ja heidän orjiensa veriset lehdet.

Mutta se ei ole Suomen historiaa. Se on veristen orjuuttajajoukkojen ja häviävän orjuuttajaluokan tuskaista, rikollista ja

epätoivoista historiaa. Se painuu pimeyteen, kuten ovat painuneet unhoon muinaisten aikojen peikot ja painajaiset. Historianlehdille jää näkyviin teoistaan ja kärsimyksistään nykyään kirkastuva ja jalostuva työväen luokka ja sen eturintamalla sankarina taisteleva punainen sotilas.

EI KUOLEMA VAAN ELÄMÄ

(Työmies 9. 4. 1918)

"Minä panen sinun eteesi elämän ja kuoleman — valitse", niin kuuluvat vanhan tarukirjan sanat. Mutta taru taruksi. Tällä hetkellä ei kuitenkaan Suomen työläisluokan sovi elää tarujen vaan todellisuuden maailmassa. Näinä päivinä täytyy Suomen työväenluokan uskaltaa rohkeasti sanoa: Meidän eteemme ei voi kukaan panna kuolemaa. Meidän jalkojemme alle ei voi kukaan kaivaa hautaa, johon me sortuisimme. Me olemme nostaneet elämän omille hartioillemme ja tiedämme siis, että se on turvassa. Kovimmallekin kalliolle rakennettu huone, Atlas-jättiläisen hartioille laskettu maailma ei ole perustettu niin lujalle perustukselle kuin on se elämä, jonka me olemme ottaneet omille hartioillemme. Meidän vaalimme ei koske sitä että elämäkö vai kuolema, sillä kuolema ja häviö on langennut jo muiden osaksi ja meidän osanamme on vain elämä.

Elämä, elämä, ei mitään. Se elämä, jonka me itse olemme valinneet, itse omien hartioittemme turviin nostaneet, elämä, jota me nyt ostamme omalla verellämme, kärsimyksillämme, elämä, jonka hinnalla me nykyhetkenä astumme sankoin joukoin hautaan, käymme riemulauluin kuolemaa kohti. Me olemme vannoneet elää halki kaikkien vaikeiden, pyövelien miekkojen meidän päitämme katkoessa, hirsipuiden kohotessa kuin siksi riemuportiksi, jonka alitse vaeltaa voittoisa työväen asia suurta päämää-

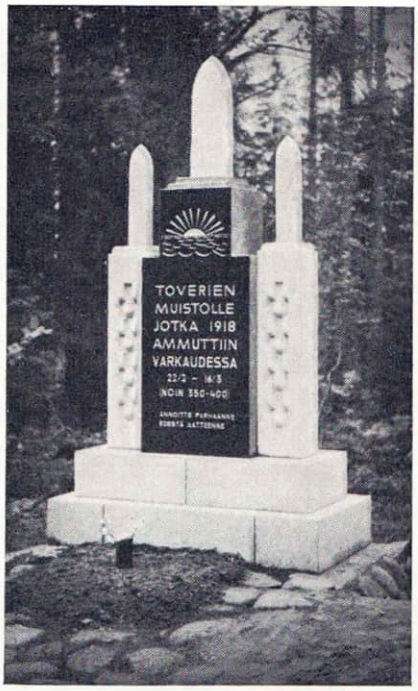

Raahessa ja Varkaudessa olevat punaisten muistopatsaat, Varkauden patsas 350—400 teloitetulle.

räänsä, lopullista rajatonta voittoansa kohti. Ei mikään saa meitä kääntymään pois elämän tieltä. Ei mikään mahti maailmassa saa meitä polvistumaan kuoleman edessä, ei säikähtämään kun ryövärien Jehovat ja muut jumalat asettuvat eteemme lausuen: "kädet ylös!" Kovat päivät ovat meille vain karaistukseksi, kuolema elämäksi ja hirsipuiden ääressä meistä karisevat pois ne akanat ja pöly, joka ei ole meitä.

Tosinhan sillä, joka näinä hetkinä kirjoittaa ja puhuu, pitäisi olla upporikas sydän. Minulla sitä ei ole, ei ole muuta kuin köyhän kerjäläisen sydän, mutta sittenkin tekee mieli nyt puhua. Hetket ovat nyt rikkaita, upporikkaita. Jokainen silmänräpäys tuo mukanansa vuosikausien rikkaudet. Jos minulla olisi sydän rikas kuten muilla, kirjoittaisin joka sanan sen verellä, kuiskaisin jokaisen sanani sydämeni verellä. Tämmöisinä hetkinä, jos koskaan, tuntee ihminen mitä hänelle merkitsee sydämen köyhyys. Tämmöisinä päivinä tajuaa miltä tuntuu kun on luona köyhyys: sydän

tyhjä, mieli raukea, sanat kuin kerjuulla kulkijat. Tämmöisinä hetkinä kohoaa sisäisen elämän rikkaus siksi suureksi ja jaloksi jumalaksi, jonka puoleen katsot kaihoten, siksi rikkauden isäksi, jonka luota olet joutunut kerran pois, ehkä omasta syystäsi, ehkä muiden ajamana. Et voi mitään. Tunnet vain olevasi kerjäläinen, jolla ei ole mitään annettavaa hetkellä, jolloin sinunkin ropoasi tarvittaisiin.

Mutta sittenkin olet vielä toki rauhallinen, kun huomaat olevasi rikkauden ympäröimänä, huomaat ympärilläsi sitä työväenluokan henkistä rikkautta, sitä sen luokan sydämen rikkautta, jota se työväki nyt kantaa niin runsain mitoin uuden elämän hinnaksi. Koetat silloin hetkeksi unhoittaa senkin, että itselläsi on ainoastaan köyhän rikkaus, kerjäläisen mieli ja jo rauennut elämä. Saat vielä itsekin silloin toivoa, vaikkapa vain arkaa toivoa ja uskallat vielä pistäytyä ulos köyhästä omasta itsestäsi.

Ja nyt jos koskaan tarvitsee Suomen työväenluokka sitä sisäistä rikkauttansa, niitä sydämensä suuria aarteita, joista se on jo monta, niin monen monta suurta ja hiljaista uhria kantanut, Nyt ovat saapuneet ne tapauksista ja kohtaloista rikkaat hetket, joista jokainen kantaa sylissään vuosikausien, vuosikymmenienkin suuria rikkauksia. Ehkä on ollut työväen keskuudessa niitäkin, jotka ovat arkailleet ja horjuneet velvollisuuksiensa edessä näiden suurien kuukausien alussa, mutta ne lienevät niin vähät, työväen sisäisen rikkaus niin suuri, että sillä on varaa ne harvat menettää. Ehkä ei se tarvitsekaan niitä menettää. Ehkä ne, joiden sydämeen ehkä hiipi alussa köyhyys, tulevat nyt viime hetkessä takaisin sisällisesti rikkaiksi. Ei siihen tarvita paljon. Tarvitaan vain että työläissydämeen koskee oman luokan, työläistoverien yhteinen kipu ja hätä ja he ovat heti sisällisesti rikkaita voivat kantaa kärsivän luokkansa asian hyväksi uhreista suurimman: koko oman elämänsä. Joskus, ja varsinkin näinä vaikeina hetkinä, minusta on tuntunut kuin olisin voinut köyhillä käsilläni koskea työläisen sydämeen, tuntea jo raukeilla sormillani miten äärettömän herkkä se kärsimyksistä jalostunut työläissydän on kaiken hädän edessä ja jos minulla on vielä ollut joitakin rikkaita hetkiä, niin ovat niistä rikkaimpia juuri hetket,jolloin olen köyhän kansani luullut vielä kykenevän tuntemaan työläissydämen suuren rikkauden ja herkkyyden.

Rikkautta, sitä suloista rikkauttansa tarvitsee nyt työläisluokka. Koska meidän kunkin täytyy sanoa omalle äänellemme jäähyväi-

Rekolan patsas: "He kaatuivat aatteensa puolesta".

set, sitä emme tiedä, ei ole aika sitä tunnustella. On puhuttava kunnes ääni ei ole rauennut tai tyystin lakannut. Tahtoisin kosketella erästä asiaa, josta on hiipinyt ääni minunkin korvaani. Olen luotettavan työläisen kuullut kertovan työväestön keskuudessa hiipivän, jopa punainen nauha käsivarressa, niitä, jotka opettavat: ensin tapetaan porvarit sitten omat johtajat.

Työläiset! Kavahtakaa niitä, sillä ne tulevat vihollistenne likaisesta suusta. Pitäkää yötä ja päivää mielessänne, että niiden surman sanojen puhujat ovat porvariston palkkaamia provokaattoreita, joiden kädellä on aikomus iskeä työväkeen tuo syvin ja kuolettavin haava. Sitokaa semmoisten turman oppien levittäjien käsivarteen valkea nauha ja lähettäkää heidät rintaman läpi omiensa luo, manenrheimiläisten vihollistenne joukkoon, sillä ne ovat teidän pahin tuhonne.

Mutta minä puhun nyt enemmän, sillä pitkäaikaisen yksinäisyyden suuri köyhyys on minut nyt tällä hetkellä tehnyt rikkaaksi

eräässä suhteessa: siinä suhteessa, että minä en ole koskaan kuulunut, en kuulu teidän ns. johtajiinne. Minä en edes tunne ainoatakaan niistä. Kukaan niistä ei ole koskaan minua tavannut, ei sanaakaan kanssani puhunut. Kaikki ns. johtajanne ovt minulle ventovieraita, aivan tuntemattomia ja minä en siis ole jäävi puhumaan heidän asiastansa, vaan vakuutettu, kuten olen pitänyt oikeutenani puhua teidän asiastanne. Teidän on yötä ja päivää muistettava, että jokainen, joka vallankumouksessa asettuu näkyvälle paikalle, panee alttiiksi koko elämänsä, toimeentulonsa, henkensä, kaikkensa. Juuri niiden, ns. johtajienne majoille vaeltavat vihollistenne hirsipuut. Juuri niiden jälestä hiipii vihollistenne lähettämä kosto ja kuolema vallankumouksen jälkeenkin, sittenkin, vaikka se vallankumous päättyisi voitolla, aivan täydellisellä voitolla. Koko vallankumouksen historia todistaa tämän todeksi halki aikojen ja sitä todistavat aivan tuoreen todistuksen voimalla ne synkät provokaattoriset äänet, joihin tässä viittasin. Ne saastan, ne mataluuden äänet ovat lähteneet porvarillisen kavalan sydämen köyhyydestä. Se porvaristo lupaa suuria palkinnoita ns. johtajienne päistä, sillä juuri niitä se himoitsee ja toiselta puolen se kokee saada ne päät käsiinsä keinoilla, joiden mataluus jo saa veren suonissa kauhusta ja inhosta värisemään. Kavahtakaa aina niitä ääniä. Niiden kuiskijat ovat niitä, jotka vihollistenne, porvariston palkkaamina kantavat majoillenne kuolemaa ja hautaa.

Mutta ei hauta vaan elämä, ei kuolema, vaan kuolleista ylösnousemus on työväenluokan edessä. Jokaisen on astuttava suojelemaan jokaisen työläistoverinsa huiskarvaakin. Työväenluokka voi elää ja voittaa ainoastaan silloin kuin se kaatuu yhtenä miehenä, sillä ainoastaan siinä rautaisessa yhtenäisyyden tunteessa on sen luokan voima, elämä ja tulevaisuus. Kaikki päivätkään eivät tule luoksenne yhtä rikkaina ilosta ja suurista toiveista, mutta mitä köyhempinä ne päivät saapuvat luoksemme, mitä toivottomimpina yöt, sitä enemmän on työväestön turvauduttava omaan sisälliseen rikkauteensa. Kirjoitan tätä hetkellä, jolloin ensi kertaa elämässäni istun tämän teidän lehtenne toimitushuoneessa, istun yksinäni, vieläkään ainoaakaan johtajistanne tuntematta, näkemättä. Te olette näistä huoneista, tästä talosta saaneet paljon. Tässä talossa on koko teidän elämällenne annettu rikas sisältö. Täällä on laskettu teidän tulevaisuutenne luja peruskivi. Täällä on teidän elämäänne lähetetty kokonaisia aarteita rikkautta. *Nyt kovien hetkien uhatessa, vieraankin miekan saapuessa suo-*

Lappeenrannan vanhalla hautausmaalla oleva vuoden 1918 kaatuneitten ja teloitettujen punaisten joukkohauta.

nianne katkomaan, lähettäkää tähän taloon suurin siunauksenne ja kun uusi päivä taas kirkastuu, niin rientäkää tänne taas entisten ystävienne luo ja he eivät teiltä muuta palkintoa pyydä. Te olette vain todistaneet heille työläis-sydämen rikkauden ja se riittää.

Niin. Nämä ovat ne köyhät sanat, jotka aina niin rikkaasta talostanne lähtien yrittävät vielä raukean kulkunsa teidän luoksenne. Näinä hetkinä teidän on nyt elettävä se oman sydämenne rikkauden turvin, sen rikkauden turvin, jota tämä talonne on niin runsaasti kartuttanut. Se rikkaus riittääkin teille nyt ja kaikkina aikoina ja muualta teille ei liioin apua tule. Kaikki ne, joille te olette hiellänne huolettoman elämän kustantaneet ovat nostaneet miekan teitä vastaan. Tiedän, että se tuntuu teistä katkeralta, mutta en sille mitään voi. Maailmalla on teille köyhyys, ainoastaan täällä omassa talossanne on teille rikkaus ja ystävät ja kuinkakaan rikkaita sisällisesti lienettekin, ei teidän kannata tästä talosta

hetkeksikään poistua, ei ystävienne luota täältä lähteä, ei silloinkaan kun tämä talo ehkä joskus on autio, sen ovet vihollisenne lukolla lukitut. Silloinkin on teidän syvin elämänne elettävä täällä, ja täällä on taas alettava uusi tie entisten ystävienne keralla.

Ja se tie vie työväenluokan elämään. Ryövärin miekka voi kyllä kulkua hidastuttaa. Se voi kantaa koteihinne kuolemaa, epätoivoa, tuskaa ja kärsimyksiä, mutta se voi asettaa eteenne kuolemaa. Mäntymäellä ja muualla haudattujen toverienne veri on se sana, jolla te olette lausuneet lyhyen ja ikuisen: Me elämme. Se veri on saanut suuren elinvoimansa tästä talosta ja se veri on vuorostaan työväenluokan tulevien polvien elinvoima. Ja ehkä onkin se uusi elämä ja vapaus haettava syvistä haudoista, ehkä useinkin niihin laskeutuva, ehkä on se ostettava uusilla ja yhä uusilla kärismyksillä, mutta sittenkään ei ole edessä kuolema, vaan elämä. Työväenluokan vallassa ei ole karkoittaa elämältä sitä suurta kirousta mitä sille tietää ja on halki aikojen tietänyt sota. Tässä talossa on tämänkin kansalaissodan aikana lähetetty porvarien luo rauhan sana, vilpitön rauhan sana, kuten tiedän, ja minäkin erehdyin siitä toivomaan jotain, paljoakin. Se toive petti. Mutta ne rauhan äänet eivät ole tässä talossa väsyneet — se on tuotava julki hajoittaaksemme sitä porvariston väärää uskottelua, että tässä talossa muka olisi rakennettu sotaa, paettu rauhaa. Juuri tätä kirjoittaessani lennähti taas pöydälleni uusi rauhanlintunen. Tuleeko silläkään olemaan pääsy porvariston rikkaisiin saleihin, sitä en osaa sanoa. Sodan ja onnettomuuksien keskellä toivoisi kyllä paljon, toivoisi, että vastustajienkin sydämessä saisi vaikkapa hiljaisen sijan sen ääni, jota ilman sydän on ontto ja köyhä.

Mutta miten lieneekin, mitä tulevat päivät muassansa tuonevatkin, Suomen työväen ei pidä antaa näinä päivinä oman parhaan itsensä raueta ja väsyä. Sen on nyt käännyttävä aivan lapsen alttiudella pyytämään apua ja toimiensa ohjausta juuri siltä rikkaan sydämensä parhaalta puolelta. Sen on näin raskaina hetkinä riennettävä kuulemaan sydämensä jaloimpia ääniä. Sen on anottava voimaa omalta itseltänsä, kestettävä yhtenä miehenä, noustava yhtenä joukkona. Jos se niin tekee, ei sen edessä ole koskaan kuolema, vaan elämä.

Työväen järjestötoiminnan vainoaminen

Luokkasodan jälkeen valloille päässyt valkoinen terrori ei suinkaan rajoittunut vain niiden henkilöiden rankaisemiseksi, jotka tavalla tai toisella voitiin katsoa osallisiksi "kapinaan", vaan hillitön vaino suunnattiin kaikkea työväen järjestötoimintaa vastaan. Porvaristolla olikin tarkoituksena tehdä kokonaan loppu työväenjärjestöjen toiminnasta ja kerskuillen vakuuttelivat suojeluskunnat ja porvarilehdet, että järjestynyt työväenliike on ainakin 25 vuodeksi tuhottu. Uskalsivatpa rohkeimmat työväenliikkeen viholliset uskoa vakuutteluja, että ehkä sata vuotta saadaan olla rauhassa bolshevismilta valkoisessa Suomessa! Niin perinpohjaiseen hävitystyöhön käytiin käsiksi.

Johtavat työväenliikkeen miehet ja naiset olivat joko raudoissa tai laudoissa, järjestöt oli lyöty porstaksi, työväenyhdistykset ja työväen järjestöjen omaisuudet takavarikoitu ja asetettu "myymis- ja hukkaamiskiellon" alaisiksi. Suojeluskunnat olivat kaikkialla isäntinä, käyttäen työväenjärjestöjen omaisuuksia niin kuin omaansa. Kokoontumis- ja painovapaus oli poljettu jalkoihin, monien raskaiden taisteluiden kautta saavutetut oikeudet oli riistetty. Kaikki näytti menetetyltä.

Mutta vainot eivät kykene tappamaan työväenliikettä. Sen jäseniä voidaan murhata, heittää vankilaan, sen omaisuudet saatetaan tuhota, mutta työväen aatetta ei voida tehdä olemattomaksi. Se elää ja kokoaa vastuksista ja vainoista huolimatta ympärilleen joukkoja taisteluun kapitalistista järjestelmää vastaan. Niin kävi onnettomasti päättyneen luokkasodankin jälkeen. Haavoitettu työnjätti nousi uudelleen vaikka vielä veri haavoista tihkui. Järjestöjen heräämisen merkkejä alettiin nähdä kaikkialla. Takavarikoituja omaisuuksia alettiin vaatia takaisin niiden oikeille omistajille.

Ei ole ihme, että valkoisen vallan edustajat katsoivat suutuksissaan kaikkialla nähtäviä työväenliikkeen elpymisen merkkejä. On varsin ymmärrettävää, että kymmenissä työväenyhdistyksissä syttyi hämäräperäisiä tulipaloja ja että paikalliset sujeluskunnat yrittivät kaikin keinoin estää yhdistysten toimintaa.

Suojeluskunnat olivat kohonneet mahdiksi, jonka yksinomaisena tarkoituksena on työväenluokan kurittaminen. Kun porvaristo kuitenkin oli pakotettu luovuttamaan työväestölle taloja ja omaisuuksia, tapahtui se pelon ja vavistuksen vallassa. Yhdistyksille annettiin kaikenlaisia ehtoja ja määräyksiä. Niinpä Vaasan läänin maaherra, julistaessaan eräiden työväenyhdistysten kiinteän ja irtaimen omaisuuden myymis- ja hukkaamiskiellosta vapaaksi, selitti sen tapahtuvan "ehdolla kuitenkin, että myönnettävä vapaus on heti peruutettava, jos yhdistyksen huoneusto luovutetaan kokouksia varten, joista ei ole tehty määrättyä ilmoitusta, tai jossa harjoitetaan rikollista koohotusta, mikä voi aikaan saada yleisen turvallisuuden häiriintymistä, tai kehotetaan rikoslain 16. luvun edellyttämiin rikoksiin". Edelleen annettiin määräyksiä, että ehdonalaisesti vapautettujen punakaartilaisten ei ole sallittava ottaa osaa kokouksiin työväenyhdistysten taloilla.

Porvariston asettamista aitauksista ja karsinoista huolimatta alkoi työväenliike kaikkialla nopeasti nousta. Työväenyhdistysten rinnalla alkoi myös ammatillinen liike järjestää joukkojaan. Kaikkialla nähtiin pian selviä todistuksia siitä, että porvarien ennustukset työväenliikkeen nujertamisesta 25 vuodeksi eteenpäin, eivät toteudukaan. Porvaristo tuli huomaamaan, että väkivallalla ei voida työläisten taisteluhenkeä lannistaa.

Paavo Forssell:

Kuolemaantuomittu muistelee

Elokuussa 1918 porilainen Paavo Anselm Forssell tuomittiin punakaartilaisena kuolemaan. Tuomio julistettiin Porin suojeluskunnan syytekirjelmän perusteella, syytettyä ei kuulusteltu eikä hänen vastaväitteitään otettu huomioon. Päätöksessä todettiin: "Armoa ei anneta, eikä valittaa saa". Marraskuun 20. päivänä tuomio muutettiin 10 vuoden pakkotyöksi ja joitakin kuukausia myöhemmin Forssell vapautettiin. Hän matkusti Kanadaan ja siirtyi sieltä 30-luvulla Neuvosto-Karjalaan. Vuonna 1961 julkaisi Neuvosto-Karjalassa ilmestyvä Punalippu-niminen aikakauslehti Forssellin laajahkon muistelmasarjan, josta olemme lainanneet oheisen lyhennelmän.

Huhtikuun kymmenennen päivän paikkeilla Satakunnan sekä Porin kaupungin punakaartit alkoivat vetäytyä kohti Lahden kaupunkia. Minä sain määräyksen lähteä kahden toverin kanssa tarkastamaan maantietä, onko tie selvä vihollisista. Ei siellä ketään näkynyt. Kokemäellä saatiin jo olla vähän vihollisen tuntumassa, mutta ei siinä mitään kummempia tapahtunut. Peräännyimme pikku hiljaa. Vihollinen seurasi perässämme parisen kilometrin päässä meistä. Rautatiesilta sekä pari maantiesiltaa räjäytettiin vihollisen etenemisen vaikeuttamiseksi.

Saavuttiin toistamiseen Huittisten Lauttakylään, jossa ei myöskään mitään sen suurempia taisteluja syntynyt, koska vihollinen pysytteli loitolla Porin punakaartin pääjoukoista. Matkamme jatkui siten rauhalliseen tapaan aina Hämeenlinnan edustalle saakka. Lähetit toivat tiedon, että siellä käydään taisteluja ja vastassa on Saksan armeijan joukko-osastoja. Täällä Porin punakaarti yhtyi muiden punakaartilaisten kanssa kiivaaseen taisteluun Saksan koulutettua armeijaa vastaan, jolla oli lentokoneitakin käytettävänään.

Moni meistä näki niitä silloin vasta ensi kertaa ja moni myös viimeisen kerran, koska meitä kaatui paljon. Mutta vaikka edessämme olikin koulutettu armeija, niin kykenimme mekin näyttämään mihin pystyimme. Me murtauduimme Hämeenlinnan läpi ja jatkoimme matkaa Lahden kaupunkia kohden.

Saavuimme Lahden edustalle joitakin päiviä ennen Vappua vuonna 1918. Okeroisten kylään oli kerääntynyt punaisia eri puolelta Suomea noin kolmisenkymmentä tuhatta ja kuusikymmentä konekivääriä, kymmenkunta tykkiäkin mukana.

Taistelut olivat kovassa käynnissä Lahden edustalla. Yritimme päästä kaupunkiin eri puolelta, mutta aina epäonnistuimme. Vihollinen oli vallannut kaupungin edustalla olevat kukkulat. Luulimme siellä olevan Suomen valkokaartilaisia, mutta pian huomasimme erehdyksemme. Meitä lähetettiin kolme miestä, Oras, Kaarto ja minut tiedustelemaan. Lähdimme illan pimetessä. Hevoset satuloitiin ja mars matkaan. Lähemmäksi päästyämme jätimme hevoset metsikköön ja hiivimme kukkulan rinnettä ylös. Meille sanottiin lähtiessä, että on otettava varma selvä, ketä siellä on, Suomen valkoisiako vai saksalaisia. Meidän piti mennä niin lähelle kuin suinkin, että olisimme nähneet keitä ne olivat. Me onnistuimmekin pääsemään niin lähelle, että kuulimme puhetta, ja saksalaisiahan ne olivat. Kun olimme jo paluumatkalla ja päässeet suunnilleen parisensataa metriä heidän pesäkkeistään, niin meidät huomattiin ja silloinkos sieltä papatus alkoi. Emme uskaltaneet moneen minuuttiin nostaa nenäämme maasta, niin helvetinmoinen oli kuulasade. Olimme hiljaa kuin Limperi hirressä ja kun ammunta loppui, niin matelimme taas eteenpäin. Kaikesta huolimatta pääsimme siis aamuhämärissä takaisin esikuntaan ilmoittamaan mitä olimme nähneet ja kuulleet. Ja tiedon tuotuamme vaivuimme sikeään uneen esikunnan lattialle, josta heräsimme vasta myöhään seuraavan päivän aamuna.

Kun heräsimme oli esikunnassa kova touhu. Ei muuta puhuttukaan kuin saksalaisista ja että kuka niitä vastaan enää jaksaa tapella. Alkoi kuulua valituksia, että antaudutaan, päästään kotiin, eiväthän ne meitä tapa ja muuta sellaista. Taisi olla joukossa selviä provokaattoreitakin jotka tiukan tullen aina kylvivät sekasortoa ja hajaannusta.

Mutta sitten ilmaantui Pitkä Virolainen ja ehdotti, että tehdään äkkihyökkäys kaupunkiin, päästään sieltä niiden selkäpuolelle ja ajetaan ne pakoon. Toiset kannattivat sitä, toiset olivat vastaan.

Oulun taistelussa kaatuneitten ja vakaumuksensa puolesta henkensä menettäneiden muistopatsas.

Meillä oli silloin yksi autokin ja sitä ajoi Lindforssin Eetu, Helsingin poikia. Auto oli kyllä sitä sen ajan mallia, ei siinä mitään katoksia ollut, sellainen avoauto vain. Eetu, minä ja Pitkä Virolainen olimme valmiit lähtemään. Pitkä Virolainen ja minä otimme kumpikin kuularuiskun ja laitoimme vähän suojusta auton ympärille mitä siinä tohinassa löysimme — vähäsen santaa säkkeihin, joitakin hirrenpätkiä suojaksi ja niin oltiin valmiit rynnäkköön. Eetu kuljettajan paikalla ja me kumpikin kuularuiskuinemme takana valmiit lähtöön. Mutta ei siitä mitään tullut koko yrityksestä. Esikunnasta tuli kielto ja plöröksi meni koko meidän hommamme.

VANGIKSI

Alkoi kuulua juttua rauhasta saksalaisten kanssa. Levisi huhu, että kun aseet luovutetaan ja meitä vähän kuulustellaan, niin kotiin päästään joka sorkka. Niin tuli sitten vapunpäivän aamu vuon-

na tuhatyhdeksänsataakahdeksantoista. Lahden kaupungin edustalla alkoi antautuminen. Punakaartin miehiä marssitettiin tuhansia Hennalan kasarmeihin kuolemaan. Ei kotiin, niin kuin oli luvattu päästää, vaan kidutuskammioihin, joista on paljonkin kerrottavaa.

Mutta meitä oli pieni joukko, jotka emme halunneet antautua, vaan yritimme murtautua metsien kautta saksalaisten linjojen läpi päästäksemme edelleen rajan yli Venäjälle. Halusimme päästä pakoon kaikessa hiljaisuudessa, mutta ei siinä monikaan onnistunut. Metsät olivat tuntemattomia ja me olimme lopen uupuneita pitkästä matkasta ja kovista taisteluista, joita oli käyty Porista saakka tänne Lahden edustalle. Harhailimme metsissä tuntikausia, kunnes minä satuin erään riihen luo kylän laitaan, ja siinä kaksi saksalaista sotilasta yllätti minut. Hyppäsin nopeasti hevosen selästä, läimäytin hevosta selkään ja annoin sen mennä. Ehdin lyödä kiväärin mäsäksi riihen nurkkaan, ennenkuin piti nostaa kädet ylös.

Pian olivat saksalaiset kimpussani ja sen tien meni kello taskustani ja lompakko takin povitaskusta. Niin olin valmiiksi puhdistettu vankilaan vietäväksi. Muistan miten ne minulle toistivat: "Vek, vek" ja vielä kerran "vek". Minut ajettiin tielle. Siellä oli paljon toisiakin, joille oli käynyt samoin kuin minunkin, vangittu vapunpäivänä ja samoin puhtaaksi ryövätty. Kellä oli hyvät saappaat, ne riisuttiin jalasta ja saivat muuttaa omistajaa. Me olimme jo avuttomia panemaan vastaan.

HENNALASSA. ENSIMMÄISET UHRIT

Ollaan Hennalan kasarmeilla. Taistelut ovat jo takana ja saksalaiset ovat luovuttaneet meidät Suomen valkoisille. Meidät on sullottu niin tiiviisti kuin silakat suolaan, ei ole jalan sijaa minne astua. Sitten joku pojista huomaa, että voidaan päästä vinttikerrokseen, missä ei vielä ole ketään. Ei sinne kyllä ollut lupa mennä. Mutta kun vartija oli vain ulko-ovella niin lähdettiin. Olihan siellä väljempää ja edes ilmaa enemmän, eikä lika ja hiki haissut niin kuin alhaalla. Siellä oli ruumiitakin kymmenkunta taistelun ajalta, mutta ei niistä kukaan välittänyt. Ahdasta kun oli niin rinnakkain siinä jouduttiin makaamaan ruumiitten kanssa. Eräänä aamuna kutsutaan esiin ne, joilla on tarttuvia tauteja. Kaikki joilla on sukupuolitauteja, syyhelmää tai muita tarttuvia tauteja, tulkoot heti riviin niin pääsevät sairaalaan ja sieltä kotiin. Niin sanottiin. Moni

Ihmisarvon ja oikeuksiensa puolesta vuonna 1918 kaikkensa uhranneiden muistopatsas Valkeakoskella (vas.) ja Porissa.

lähti, vaikka ei tautia ollutkaan ja pääsi iankaikkiseen kotiin. Kaikki jotka tähän ansaan tarttuivat komennettiin riviin eikä heitä pitkälle kasarmialueelta vietykään, kun pantiin konekivääritulella matalaksi. Nämä olivat Hennalassa ensimmäiset uhrit, jotka näin julmasti ja vielä pettäen teloitettiin. He uskoivat pääsevänsä kotiin ja nälkäkin heitä ajoi siihen. Kun olivat olleet jo viikkokauden syömättä ja juomatta ja uskoivat mitä valkoinen valta heille lupasi. Näin ne kuulut valkoiset pyövelit aloittivat punakaartilaisten teurastuksen. Sitten saapuu ympäri Suomea suojeluskuntalaisia hakemaan oman paikkakunnan punikkeja mukamas kotiin vietäväksi täältä Hennalasta. Joukossa oli paljon naisia, mutta ammuttavaksi niitä vietiin. Armotta vain tapettiin ja oli paljon nuoria tyttöjäkin, jotka olivat olleet innostuksella mukana työväenliikkeessä.

Eräänä aamuna huudettiin riviin porilaisia, että nyt päästään mekin kotiin, ja niin me riennämme riviin ja huuto kuuluu: "Va-

paaehtoiset, päälliköt ja ryssät ulos rivistä". Kaikki ovat hiljaa, ei kukaan liikahda. Vihdoin minä astun ulos rivistä ja ilmoitan, että olen mennyt punakaartiin vapaaehtoisesti. Kysyvät: kuka olet ja miksi olet mennyt punaiseen kaartiin? Vastaan: olen lahtari Porista.

Se joka meitä huusi oli Reposaaren apteekin omistaja ja lahtarikaartin päällikkö ja se koski kovasti häneen, kun minä tyhmyydessäni mainitsin hänen tittelinsä. Ja hän huusi: kuinka sinä sanoit? Se oli minulta kohtalokas erehdys. Sillä nähkääs, hyvät lukijat, minä olin siihen aikaan teurastaja ammatiltani ja kansa nimitti minua lahtari Paavoksi ja näin muodoin minulle tuli pieni vikapisto. Hän komensi minut kauemmaksi rivistä ja käski kaksi keskenkasvuista pojan kloppia minua vartioimaan. Itse hän ajeli hevosella pitkin riviä ja haki lisää uhreja. Hän onnistuikin löytämään yhden venäläisen ja toisen samanlaisen vapaaehtoisen kuin minäkin, vaikka siinä rivissä oli miehiä noin kolmisen tuhatta. Jos nämä kaikki olisivat huutaneet yhdestä suusta, että me olemme kaikki vapaaehtoisia, niin meitä kolmea ei olisi viety tapettavaksi. Vaikka ei tapettu, mutta aikomus oli ja kova. Meitä oli siis kolme, jotka tämä Reposaaren apteekkari määräsi tapettavaksi, ja nuo pojannulikat olivat aloittamassa elonsa toista vuosikymmentä näin julmasti murhamiehinä. Ikää heillä lienee ollut korkeintaan neljätoista vuotta. Muut kolmetuhatta miestä marssitettiin pois ja vietiin toisiin vankileireihin, meidät kolme vietiin metsän reunaan, josta oli tielle suunnilleen parisenkymmentä metriä. Venäläinen oli suuri mies ja hänet he ampuivat ensiksi. Muistan kuinka pojanklopit vapisivat enemmän kuin ammuttava. Niin kävi toisenkin teloitus ja sitten oli minun vuoroni mennä paikalle. Samassa näin tietä tulevan erään herrasmiehen. Minä nappaan poikien kiväärit käsistä kainalooni ja huudan sitä miestä avukseni. Hän tuleekin luoksemme ja kysyy mikä täällä on hätänä, vaikka hyvin näkee mistä on kysymys. Minä pyydän, että olkaa hyvä ja viekää minut tutkittavaksi ja jos syy löytyy niin tuomitkaa.

Hän kysyy mistä minä olen tähän tuotu. Tuolta vankijoukosta ottivat ja tänne toivat tutkimatta tapettavaksi, sanoin minä ja pyysin tutkintoa. Pojat eivät osaa sanoa mitään meidän keskusteluumme. Tämä nallipäinen mies on vankilan kansliasta, hän rekisteröi siellä, mihin kukin vanki menee ja mitä hänelle tehdään. Hän sanoo, että lähtekää minun mukaani. Pojat jäivät siihen kahden ruumiin kanssa, eikä heillä ollut mitään sanottavaa minulle

eikä tälle herrasmiehelle, jonka mukana minä menin kansliaan, missä minut pantiin rekisterilistalle.

Tiedustelivat mistä minä olen, olenko työmies, talonpoika tai jokin muu. Sanoin olevani Satakunnasta, mutta mies ei tainnut tietää, missä päin Suomea semmoinen paikkakunta on. En uskaltanut sanoa olevani porilainen, sillä meitä porilaisia punaisia vainottiin erikoisesti. Siksi täytyi jo ruveta vähän kaihtamaan niitä suoria sanoja. Kuulustelu päättyi ja sain punaisella maalatun ristin selkääni. Minut vietiin kasarmiin, josta vietiin joka yö miehiä ammuttavaksi.

PROOMUIHIN JA SAKSANMAALLE

Kalle Andersson lähetti minulle tiedon, että seuraavan päivän aamuna kokoontuu kasarmimme edustalle kaksituhatta miestä ja saksalaiset vievät heidät ties minne. Aloin tuumia millä tavalla voisin päästä mukaan. Yksi vartija kiertää kasarmia. On toimittava nopeasti, ettei joudu kiinni tai ammuttavaksi. Ikkunoista pitää saada naulat pois ja sitä tietä pakoon, onhan siinä pieni ilmaikkuna. Yöllä me valmistimme kaiken valmiiksi päästäksemme tästä helvetin pesästä pois. Saksalaisia sotilaita sekä upseereita tuli aamulla toisista kasarmeista hakemaan punikkivankeja. He kuljettavat joukon sen kasarmin edustalle, missä olemme me ammuttaviksi määrätyt. Vartija kiertää kasarmia ja saksalainen laskee miehiä tuossa parisenkymmenen metrin päässä. Olemme kaikki jännityksessä ja laskemme: joku siirtyy taaksepäin ja minä otan hänen paikkansa. Niin saksmanni otti meitä kaksituhatta miestä Hennalan vankileiriltä. Sitten meidät sullotaan Lahdessa proomuihin ja matka alkaa. Pojat huhuilevat, että matka on Saksaan, mutta toiset sanovat, että ei tällä vehkeellä Saksaan päästä. Olemme sullottuna proomun ruumaan, kansi on kiinni, emme tiedä mistään mitään. Evästä ei ole kenelläkään. Istuskelemme tuntikausia ja proomu keinuu hiljaa vetten päällä. Pieni hinaaja kiskoo sitä. Tulee mutkia matkaan. Se jatkuu rautateitse, ja taas proomuihin. Kunnes kuuluu käsky: ulos ja maihin. Ja niin on saavuttu Santahaminaan, mikä sijaitsee saarilla Helsingin edustalla. Meidät marssitetaan kasarmille tarkoin vartioituna ja moneen kertaan laskettuna, että luku olisi täysi eikä yksikään poissa, sillä olimme kai kallisarvoista tavaraa. Meidät sijoitetaan kiviseen kasarmirakennukseen ja hetken kuluttua tuodaan haukattavaa. Ja niin tuli

matkan jälkeen vähän parempi olo, kun saatiin jotakin rehua mahaamme. Yö menee sitten pikku hiljaa pöristessä ja toiset vetelee uniakin, koska kuuluu kova kuorsaus. Valkenee seuraava aamu. On vielä varhainen kun jo tulee saksalaista päällystöä sekä siviilipukuisia herrasmiehiä, ja alkaa nimien kirjoitus; syntymäaika ja -paikka, ammatti, työmies vaiko herrasmies, onko rikollinen ja tuomittu joskus. Kysymyksiä tehtiin tarpeeksi paljon. Ja sitten alkaa lääkärintarkastus. Ensin on silmälääkäri. Korvat myös kaivellaan. Sitten tulee hevoslääkäri, koska hän katsoo suuhun ja tarkastaa hampaat hyvin huolellisesti, että sopisiko kuolaimet hyvin punikin suuhun. Ja niin jatkuu tarkastus yläpään kanssa ja sitten ryysyt pois päältä ja alkaa keskiosan tarkastus. Se kävi kovakouraisesti, ja kysellään sairauksista ja koputellaan vasaralla polviin ynnä muihin paikkoihin. Kelpaavat eristettiin heti muusta joukosta ja vietiin pienempään kasarmiin ja heille tuodaan ruokaa vähän suurempi annos kuin niille, jotka eivät läpäisseet tätä lääkärien syynäystä.

Tarkasti saksalainen miehiä valikoitsi. Sillä kahdestatuhannesta miehestä kelpasi vain kolmesataa. Minä ja Kalle Andersson siinä luvussa. Kyllä kai saivat tervettä tavaraa, koska näin vähään saalis hupeni ainakin tällä kertaa. Eräänä aamuna meitä kolmeasataa lähdettiin sitten viemään laivalla Helsinkiin. Sieltä meidät marssitettiin Helsingin rautatieasemalle ja lastattiin rautatievaunuun. Emme tienneet minne meitä kuskattiin, mutta kun juna läksi liikkeelle ja useimpia tunteja ajettuamme olimme perillä, niin tunsimme paikan Hankoniemeksi. Siellä jo saimmekin tietää, että matkamme määrä oli Saksan maa. Elettiin jännityksen vallassa, sakissa oli joitakin miehiä, jotka ymmärsivät saksan kieltä, ja he kertoivat, että varrottiin vain laivaa meitä hakemaan. Ja meidät viedään siis Saksaan pakkotöihin. Suomen valkoinen valta oli myynyt meidät sinne työorjuuteen. Mutta ei käynyt niinkuin herrat olivat suunnitelleet. Oltuamme parisen vuorokautta vaunuissa odottaen lähtöä Saksaan tuli tieto, että sielläkin oli kuohuntaa ja alkanut kapinaliike keisarivaltaa vastaan, ja niin meidät siirrettiin Tammisaareen, jossa oli jo noin seitsemänkymmentä miestä. Siihen loppui meidän Saksan-matkamme.

"LAHTARINA" TAMMISAARESSA

Täällä meille alkaa kova työ, alamme laittaa piikkilanka-aitaa niiden kasarmien ympärille, jotka Venäjä oli tänne rakennuttanut.

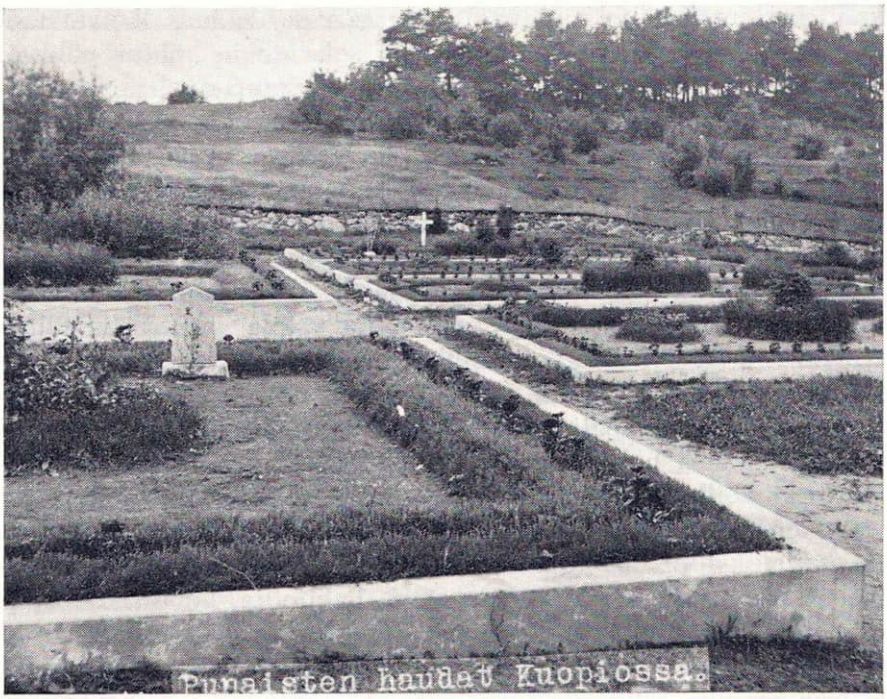

Punaisten haudat Kuopiossa varhaisemman kunnostuksen jälkeen.

Niitä taisi olla kymmeniä kaksinkertaisia tiilirakennuksia, joihin oli pantu raudat eli kalterit ikkunoihin. Moni punakaartilainen on saanut niiden takana surmansa ja moni poliittinen vanki istunut pitkiä tuomioita siellä nälkää ja kurjuutta nähden ja moni sinne on sortunut.

Työmme jatkuu ja sitä mukaa kun saamme kasarmin ympäröityä piikkilanka-aidalla, niin uusia vankeja tuodaan. Sitä jatkuu päivästä toiseen ja kohta meitä on kolmetoistatuhatta miestä sekä noin tuhatkunta naispuolista punakaartilaista, niin että kasarmit ovat tupaten täynnä ihmisiä. Meidän vankien ruokavalioon kuului aamiaiseksi sillin pää tai häntä sekä suupala leipää, päivälliseksi turskasta keitetty vesiliemi ja joskus kalan pää tai häntä siellä mukana. Meille annettiin kuuteen mieheen pesuastiallinen tällaista lientä. Kurjaa se oli ja kohta alkoi käydä kuolon viikate. Ensin se kaatoi yksilöitä, mutta kohta alkoi jo kuolla kymmeniä päivässä ja viimein laskettiin, että kahdeksankymmentäviisi miestä

kuoli keskimäärin joka päivä Tammisaaressa. Kohta alkoivat taudit raivota, keripukki ensimmäisenä, joka sekin johtui nälästä. Sitten tulivat täit, ne toivat lavantautia, ja punatauti raivosi kaikessa ankaruudessaan. Mutta täit eivät kuolleet, ne vain lisääntyivät kuin kärpäset kesän helteellä haaskalla.

Sitten tuotiin Tammisaareen myös nautakarjaa. Olihan sellaisen vankimäärän hengissä pitämiseksi jotain ruokapuolta tuotava. Satoja nautoja tuotiin ja etsittiin miehiä niitä teurastamaan. Minä olin siis ammatiltani teurastaja ja ollut useita vuosia Porin teurastamolla niissä töissä. Olisin nytkin ollut valmis menemään tähän työhön, mutta toisaalta oli seikkoja, jotka panivat olemaan varuillaan.

Leirillä kierteli paljon katselijoita, suojeluskuntien kyttäreitä ympäri Suomea hakemassa omien paikkakuntiensa punakaartilaisia tutkinnoille ja tuomittavaksi ja "kotiin vietäväksi". Se kotiin vieminen johti Golgataan ja vei tuonelaan. Siksi työhön meno ei minua aluksi oikein vetänyt, kun täytyi olla näkyvissä. Kasarmeissa pysyi paremmin piilossa näiltä hakijoilta. Lopulta he kyllä minutkin löysivät. Eräänä päivänä näyttäytyy konstaapeli Arvid Kiviniemi Porin maalaiskunnasta. Hän edusti myös kaupungin etsivää osastoa sekä suojeluskuntaa, tuli minunkin puheilleni ja kysäisee, että kumpi sä olet, punainen vaiko valkoinen, vaikka hän minut hyvin tunsi, kun oli ollut Porissa useita vuosia katupoliisina. En vastannut mitään hänen kysymykseensä, nylin vain nahkaa sonnin niskasta irti (siihen teurastajan hommaan piti sittenkin mennä) ja ajattelin, että pian taitaa Paavollekin taas tulla lähtö. Ja niin siinä kävi. Eräänä päivänä minut vietiin kuulusteluun. Syytöspaperini eivät olleet silloin vielä kerinneet Tammisaaren tuomioistuimen tarkistettavaksi, ja niin pääsin sillä kertaa kuin koira veräjästä jatkamaan sitä lahtarin hommaani.

Siellä Tammisaaren leirillä oli eräs jääkäri Kettunen. Hän ei ollut Saksan jääkäreitä, vaan Savon jääkäreitä. Hän vaati suoraa linjaa rivistössä, jossa ei nälkäinen mies voinut aina suorana seistä. Kuka tohti istahtaa väsymyksestä tai heikkoudesta, sen hän raahasi pois rivistä, vei kasarmille ja antoi käskyn, ettei vanki sinä päivänä enää saanut sitäkään ruoka-annosta, mikä hänelle olisi kuulunut. Ja moni oli jo niin heikko, ettei enää jaksanutkaan minnekään mennä, ja niin se mies unohtui kasarmille, kunnes muutaman päivän kuluttua löydettiin kuolleena. Ties koska oli henki lähtenyt. Tämä Kettunen huuteli joka aamu: "Valukee, va-

lukee siitä alemmas, alemmas". Eräänä päivänä hän ampui vankien ryhmään, jolloin yksi haavoittui olkapäähän, toinen sai kuulan rintakehään ja kuoli melkein heti. Kolmas sai samasta kuulasta osuman sääreensä, mutta jääkäri vain ärjyi: "Valukee, valukee, valukee". Ei häneltä muita sanoja juuri kuulunutkaan. Minä olin työni vuoksi eristettynä muista vangeista, sillä teurastin eläimiä, joitten lihat menivät esikuntien ruokalaan ja kasinoihin. Vangit olisivat voineet saada minulta joskus jonkin palan tuoretta lihaa, siksi tämä paikkani oli tyystin eristetty toisista vangeista, ja vartijamme oli täysi suojeluskunlaishurtta. Hyvin raaka mies hän oli vankeja kohtaan, mutta pelkäsi, kun toi suuren sonnin tapettavaksi. Silloin hän sai jalat alleen ja painui ulos ovesta. Vankeja oli kyllä tappanut, mutta pelkäsi katsoa kuinka eläintä tapettiin.

Kuitenkin sieltä lähti monta sekä liha- että rasvapalaa yli piikkilankaesteen ja monta pulloa kulki esteiden yli ulos. Paimenessa olevat pojat antoivat meille maitoa ja me teurastajat heille lihaa ja muuta antia.

TUOMIO

Eräänä päivänä tuli sitten hakumies noutamaan minua kuulusteltavaksi. Nyt se oli jo kovakouraisempaa kuin ensi kerralla, sillä Porista oli jo tullut syytöspapereita ja kun olin ensimmäisessä kuulustelussa lykännyt vähän yhtä ja toista valettakin. Siitä meinasi nyt tulla vähän erimielisyyksiä, mutta sitten ilmestyi brovninki pöytään ja pari miestä selän taakse ja niin alkoi kuulustelu. Ei se mikään kuulustelu ollut, syytöskirjelmä vain luettiin minulle ja siinä tiedettiin jo kenen mamman poika olin ja mitä isäni oli tehnyt. Isäni kuului työväen puolueeseen ja istui vankileirillä Porissa, vaikka hän ei punakaartissa ollutkaan.

Sillä kertaa laskivat vielä toistaiseksi töihin. Mutta muutaman päivän kuluttua tuli hakija ja vei minut uudelleen kuulusteltavaksi. Olivat saaneet lisää syytösaineistoa Porin suojeluskunnalta ja nyt oli asia jo selvä oikeuteen vietäväksi. Neljäs päivä elokuuta minut pantiin eristettyyn koppiin yksin yöksi ja viidentenä elokuuta vietiin Tammisaareen tuomittavaksi. En minä yksin ollut tuomiolla, meitä vietiin sinne samalla kertaa kolmesataa punakaartilaista. Siellä tuomiopaikalla oli paljon kansaa ympäri Suomea omaisiansa katsomassa ja tapaamassa, mikäli se oli mahdollista.

Ja tuomioita sai melkein joka vanki, kuka enemmän, kuka vähemmän vuosia. Monet saivat kaksitoista vuotta tai elinkautisen. Edelläni eräs toveri Kurko sai kuolemantuomion. Sitten tuli minun vuoroni. Syytöskirjelmä oli valmiiksi tehtynä Porin suojeluskunnassa ja se luettiin minulle. Minulta ei kysytty mitään eikä vastaväitettäni otettu huomioon. Pidä suusi kiinni ja asia on sillä selvä, ärjäistiin minulle. Ja sitten nuo tuomiopöydän ympärille kokoontuneet seitsemän irvistelijää langettaa minulle tuomion, joka kuuluu näin:

"Teurastaja Paavo Anselm Forssell Porin kaupungista syytettynä valtion ja maan petoksesta sekä päällikkyydestä, ottaen tietoisesti osaa venäläisten sotilaiden ja matruusien kanssa Suomen kapinaan, josta hänet tuomitaan kuolemaan. Armoa ei anneta eikä valittaa saa."

Heti kun tuomio oli julistettu lyötiin raudat molempiin ranteisiin ja kaksi E-kirjaimella varustettua vartiomiestä brovningit ohimooni ojennettuina lähti viemään minua kohti vankileiriä. Olin edellä ja Kurko seurasi sata metriä jäljessä samanlaiset saattajat kintereillään kuin minullakin sekä raudat käsissä. Ympäri Suomea omaisiaan tapaamaan tulleet ihmiset lähtivät nyt meitä saattamaan. Heitä oli monia satoja, sekä tuttuja että tuntemattomia. Ja monta lohduttavaa sanaa he meille sanoivat. "Älkää pelätkö, ei ne teitä uskalla tappaa. Me seisomme rinnallanne." Olihan se kova isku sen ikäisille miehille kuin minä ja Kurko silloin olimme. Kurko oli ihan poikanen vielä ja minä vasta kaksikymmentäneljä täyttänyt. Ystävättäreni oli myös tullut minua tapaamaan, vaikka en häntä nähnytkään. Tuttaviltani kuulin myöhemmin, että hän oli menettänyt tajuntansa kuultuaan tuomioni. Hänkään ei ollut vielä kahtakymmentä vuotta täyttänyt ja raskas hetki se oli kai hänellekin kun sulhaselle näin käy. Ja niin minulle tuli ero hänestä, Ida Ellen Elisabetista ehkä ainiaaksi. Vankileirin portit avautuivat ja saattajajoukon täytyi jättää meidät ja jäädä kyynel silmissä katsomaan kun meidät vietiin Tammisaaren päävahdin uumeniin, josta ei kai koskaan palattaisi.

Niilo Kavenius:

Turun punaisten hautapatsas "ilmestyi" vappuna 1921

Luokkasodassa 1918 kaatuneiden punaisten joukkohaudoilla sijaitsevilla hautakivistä useimmilla lienee omat tavallisuudesta poikkeavat historiansa. Ainutlaatuinen alallaan kuitenkin on tiettävästi Turun uudella hautausmaalla sijaitsevan punaisen graniittipaaden historia. Se kun "ilmestyi" paikalleen eräänä vappuaamuna yllätyksenä haudalle saapuneille kaatuneiden omaisille, ystäville ja — esivallalle. Patsaan paljastaja sai tapauksesta pienet "rapsut", mutta itse muistomerkki jäi paikalleen, jossa se edelleenkin seisoo jykevänä ja muita hautakiviä korkeampana.

Turussa kertyi punakaartin riveihin monia tuhansia miehiä ja naisia. Heitä taisteli luokkasodan useimmilla rintamilla. Tämän kirjoittajan komppania mm. oli mukana neljällä rintamalla, kunnes joutui Lahden edustalla saksalaisten ahdistamaksi.

Kun kaikki rintamat sijaitsevat Turusta kaukana, turkulaisten komppanioiden kaatuneita ei kuljetettu kotipaikkakunnan multiin haudattavaksi. Niinpä Turun hautausmaalla olevassa punaisten haudassa lepää viimeistä untaan vain toistakymmentä miestä, jotka juhlallisen hautausseremonian jälkeen luokkasodan alkuviikkoina löysivät matkansa pään.

Heti kun vankileiriltä alkoi kotiutua ensimmäisiä tuomion saaneita, ryhdyttiin kunnostamaan punaisten hautapaikkaa. Tehtävä siirtyi jo varhaisessa vaiheessa Turun järjestönuorten osaston huoleksi. Tarmokkaan puheenjohtajan, Hennalasta vapautuneen suutarin Yrjö Urhosen johdolla järjestettiin varsinaisen kunnostustyön lisäksi lasten vappumarssi hautapaikalle.

Lapset sijoittuivat työväentalon luota Kupittaalle marssivan vappukulkueen etunenään. Käsissään he kantoivat edellisinä päivinä läheisissä metsissä itse valmistamiaan seppeleitä. Kun kulkue

saapui juhlakentälle, muodostivat punaiset järjestöliput kujanteen läpi historiallisen Kupittaan. Torvisoittokunnan puhaltaessa surumarssia lasten kulkue marssi läpi kunniakujan. Monen silmä siinä kostui tätä kaunista ja liikuttavaa näkyä katsellessa.

Lasten kulkue, jota tavallisesti seurasi paljon aikuisia, mm. kaatuneiden omaisia, suuntasi kulkunsa noin kilometrin päässä sijaitsevalle Turun uudelle hautausmaalle. Perillä suoritettiin seppelten lasku ja joku aikuisista puhui vainajien muistolle.

Näin tapahtui myös vapunpäivän aamuna vuonna 1921. Vaikkei odotettavana olevasta tapahtumasta oltu ennakolta levitetty tietoa, olivat "viidakkorummut" ilmeisesti olleet toiminnassa. Lasten kulkueen jälessä kerääntyi paikalle runsaasti aikuisia.

Mitä haudalla sitten tapahtui?

Hautakummulla seisoi mahtava, kolmatta metriä korkea, ylhäältä suippeneva nelikanttinen hautapaasi. "Mistä ihmeestä se siihen on ilmestynyt! Eilen illalla kun kävin haudalla kastelemassa kukat, patsasta ei siinä vielä ollut", ihmetteli saapuvilla oleva, erään kaatuneen omainen. Neljän tonnin muistomerkki on "ilmestynyt" haudalle jälkeen eilisillan. Siis yöllä vasten vapunpäivää 1921!

Kun väki oli kerääntynyt patsaan ympärille, alkoivat läsnäolleet laulaa. Järjestönuorten puheenjohtaja Yrjö Urhonen astui patsaan ääreen. Sen huipulle hän nosti punaisen metallisen lipun ja ryhtyi kiinnittämään patsaan kullekin sivustalle sitä varten varattuihin syvennyksiin kuparikilpiä, joissa oli kussakin asiaa valaiseva teksti.

Siihen mennessä oli paikalle ilmestynyt esivallankin edustajia. Poliisit kävivät kiinni Urhoseen. Hänen juuri kiinnittämänsä kilvet kiskaistiin irti ja niin vietiin Urhonen poliisilaitokselle kulusteltavaksi.

Tapaus oli erittäin jännittävä ja — innostava. Järjestönuoret lauloivat taistelulaulunsa "Nouseva kosto", johon aikuiset yhtyivät. Poliisin saatua "pääjärjestäjän" käsiinsä he poistuivat. Mieleen jäävä muistohetki voitiin viettää sen jälkeen välikohtauksitta.

Yrjö Urhonen sai tapauksen johdosta pienen sakon, jonka järjestöt maksoivat. Poistetut kilvet palautettiin. Mutta vain yksi niistä saatiin silloisissa olosuhteissa uudelleen panna paikoilleen. Sen teksti kuului: "Työväenluokan veljeshauta 1918". Myöhemmin olojen muututtua kaikki kuparikilvet sijoitettiin niille alun perin varatuille paikoille.

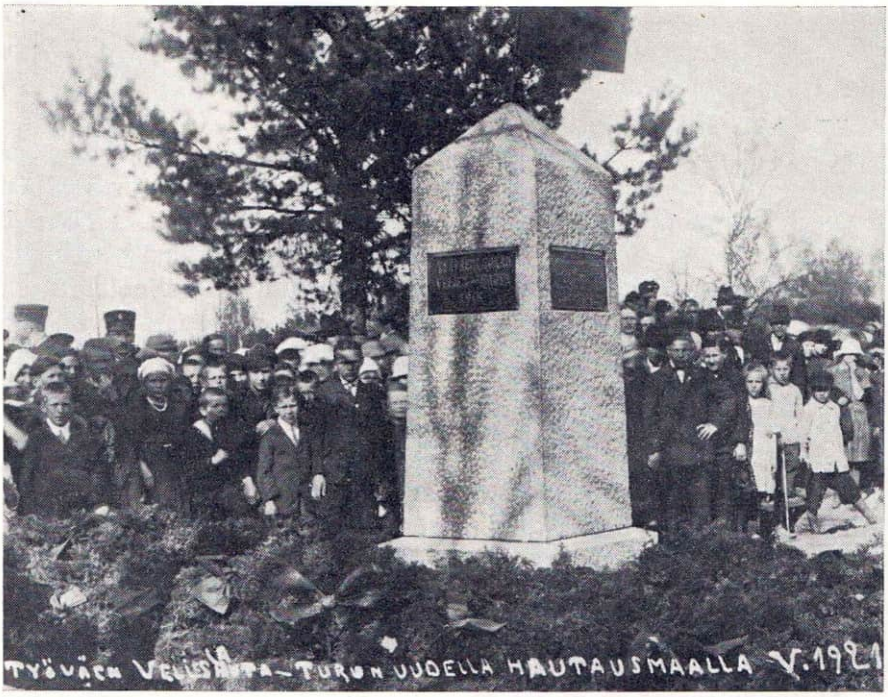

Turun veljeshaudan patsaan paljastustilaisuudesta vuoden 1921 vapunaattona otettu kuva hetkeä ennen kun kuvassa näkyvät poliisit poistivat patsaaseen kiinnitetyn punaisen lipun.

Työväen lastenliikkeen jouduttua monien muiden järjestöjen mukana vaikeuksiin viranomaisten niihin 1920-luvun puolivälissä kohdistaman jatkuvan vainon vuoksi, punaisten hautapaikan hoito ja muistotilaisuuksien järjestäminen siirtyi aikuisten huoleksi. Nykyisin haudalla pidetään vappuaamuisin, ennen varsinaisen vappujuhlan alkua, muistotilaisuus puheineen ja punalippuineen.

Se, miten hautakivi vappuyönä 1921 "ilmestyi" paikalleen, pysyi vuosikymmenet salaisuutena. Vasta kun tuosta historiallisesta tapauksesa oli kulunut 35 vuotta, haastatteli allekirjoittanut paikallisen SKDL:n lehden puolesta yhtä patsaan valmistuksessa mukana ollutta. Hän oli kivityömies Jussi V i r t a n e n Turusta.

"Meitä turkulaisia kivityömiehiä oli silloin keväällä 1921 paljon työttöminä, kertoi Virtanen. Järjestönuorten edustaja Yrjö Urhonen tuli kerran puhumaan, että pitäisi hankkia sopiva kivi punaisten veljeshaudalle pystytettäväksi. Viisi kivimiestä otti

asian hoitaakseen. Kiertelimme Turun ympäristössä etsimässä sopivaa kiveä, mutta emme löytäneet mieleistämme. Niin päädyimme Turun lääninvankilan mäkeen, jossa oli kivilouhos ja siinä kaunista punaista graniittia.

Kivi hakattiin oikeaan muotoonsa kenenkään sivullisen pääsemättä perille puuhasta. Vapunaaton iltana kivi kuljetettiin kolmen hevosen voimalla "kivikärryillä" hautausmaan lähistölle. Työmaille oli ajoissa lähetetty sana. Paikalla odotti meitä kaksikymmentäviisi jämerää kivimiestä varustettuina tarvittavilla välineillä.

Hautausmaata ympäröivään tukevaan ja korkeaan kiviaitaan purettiin ajoneuvojen levyinen aukko. Kivi ajettiin paikalleen. Tuossa tuokiossa kivien käsittelyyn tottunut joukko nosti paaden paikalleen. Hevoset vietiin pois, aidan aukko suljettiin, miehet hajaantuivat omille teilleen ja pari viimeistä miestä siisti paikan, niin ettei kukaan olisi voinut aavistaakaan millainen rytinä ja touhu siinä oli käynyt vajaa tunti aikaisemmin!"

Jussi Virtasen haastatteluhetkellä v. 1963 oli tuolloin mukana olleista kolmestakymmenestä kivityömiehestä elossa vain neljä. Tänään tuskin kukaan, ei Virtanenkaan. Kaikki he olivat jo silloin tapahtumahetkellä keskipolven ikään ehtineitä.

Mutta jykevänä ja muita patsaita "päätä ylempänä" seisoo tuo Kakolanmäestä tuotu muistomerkki kertomassa jälkipolville vuoden 1918 luokkasodan tapahtumista.

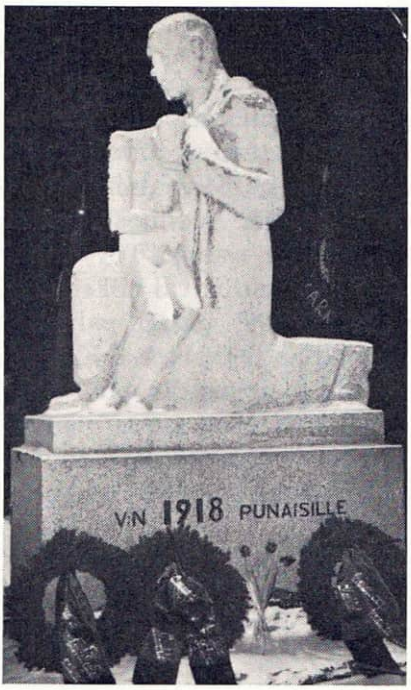

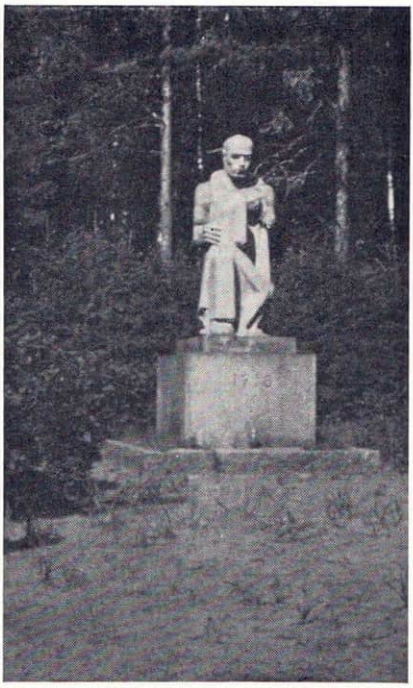

Karkkilassa keskeisellä paikalla sijaitseva punaisten muistopatsas (vas.) ja kansalaissodan jälkiselvittelyssä teloitettujen 90 sosialistin patsas valtion hiekkakuopalla Inkoossa.

Näin nousi Karkkilaan muistomerkki

Viime sodan jälkeen Karkkilaan perustettiin entisten punakaartilaisten yhdistys. Sen toimesta kutsuttiin kaikkien paikallisten Työväenjärjestöjen edustajat yhteiseen neuvonpitoon siinä mielessä, että paikkakunnallemme saataisiin muistomerkki 1918 punaisten puolella henkensä menettäneiden muistoksi. Neuvottelukokouksen tuloksena oli, että nimitettiin toimikunta asiaa eteenpäin viemään. Sille annettiin toimeksi kerätä tarvittavat rahat ja sen jälkeen järjestää luonnoskilpailu jos rahaa kerääntyy tarvitta-

va määrä. Yksityiset henkilöt, yhdistykset, osastot, liikkeet sekä molemmat sen aikuisen kunnat Karkkilan kauppala ja Ul Pyhäjärven kunta yhtyivät lahjoittajien joukkoon ja tulos oli sitä luokkaa, että katsottiin voitavan julistaa luonnoskilpailu. Ainoastaan kolme paikallista liikettä ja seurakunta katsoivat arvolleen sopimattomaksi antaa ropoakaan vaikkakin kaikki 161 vankilaan kuollutta tai teloitettua olivat seurakunnan jäseniä. Luonnoskilpailun päätyttyä katsottiin taiteilija Aimo Tukiaisen esitys "Toveriapu" kaikkein onnistuneemmaksi. Muistomerkki saatiin valmiiksi niin, että eräänä kauniina kesäkuun sunnuntaina 1947 patsas paljastettiin erityisen arvokkaalla paikalla Karkkilan nykyisessä Keskuspuistossa. Patsaan paljastuspuheen pitäjäksi pyydettiin puolustusministeri Yrjö Kallinen koska hän oli ollut Tammisaaren vankien sellitoveri v. 1918. Tämä lienee ainoa tapaus kun Suomen puolustusministeri on pitänyt punaisten muistomerkillä paljastuspuheen.

Jälkiarvioita
ja selvityksiä

V. 1918 Kansalaissota

(Itä- ja Länsi/1928 -lyhennelmä)

Kymmenen vuotta on nyt kulunut Suomen luokkasodasta. Tässä sodassa olivat taistelevien puolien voimasuhteet mahdollisimman erilaiset. Toiselta puolen taistelivat aseiden käyttöön ja kuriin harjaantumattomat työläiset omasta joukostaan valittujen päälliköiden johdolla, toisella hyvän koulutuksen saaneen upseeriston johtama välttävästi koulutettu armeija, jonka avuksi sodan lopulla tuli n. 25 000 miestä käsittävä saksalainen armeija, kokoonpantu parhaista rintamajoukoista, jotka olivat maailmansodan verisillä taistelutantereilla saaneet erinomaisen sotakokemuksen.

Lähtemättä yksityiskohtaisesti käsittelemään taisteluita luokkasodan eri taistelutantereilla koetamme esittää lyhyen yhteenvedon sotatapahtumista.

Jo keväällä 1917 alkoi porvaristo varustautua kansalaissotaa varten. Aseita hankittiin, maa jaettiin sotilaspiireihin, joihin lähetettiin upseereita harjoituksia johtamaan, pääesikunta sotilaskomitean nimellä työskenteli tarmolla saadakseen kaikki varustelut valmiiksi sodan puhkeamishetkeksi. Jääkäreitä alettiin joukoissa kutsua maahan suojeluskuntia ohjaamaan ja samalla aloitettiin neuvottelut avun saannista Saksasta. Aseiden hankinta olikin niin voimaperäistä, että jo syksyllä 1917 oli valkoisilla n. 10 000 kivääriä, 60 kuularuiskua, niistä 25 Lewismallia, runsaasti käsiaseita ja räjähdysaineita, kaksi radioasemaa ja vähintään 5 milj. kivääripatruunaa (Suom. Vap.Sota 1 ja 2 osa). Etelä-Pohjanmaalla, jonka valkoiset valitsivat tukipaikakseen, oli suojeluskunta 82 kunnassa ja niissä 8 000 alkeiskoulutuksen saanutta asekuntoista miestä päällikköinä jääkäreitä ja tsaarivenäläisiä upseereja. Joulukuun lopulla toimeenpantu koehälyytys Vaasan ja

lähiympäristön joukkojen mobilisoimiseksi sai aseihin 3 000 miestä tällä alueella. Alipäällystön kouluttamista varten toimi useampia sotakouluja, joista huomattavimmat olivat Vöyrin ja Vimpelin koulut. Edellisessä oppilaina 365 miestä, jälkimmäisessä 200. Samassa suhteessa kuin Pohjanmaalla oli suojeluskuntien järjestäminen edistynyt kaikkialla ja varovaisimman arvion mukaan oli valkoisten nopeasti mobilisoitava miesluku koko maassa v. 1917 syksyllä jo n. 20 000 miestä joista enemmällä kuin puolella oli hyvä aseistus.

Työväen aseistautuminen ja punaisen kaartin järjestäminen sotilaallisiksi joukko-osastoiksi alkoi vasta sitten kun kansalaissota oli jo alkanut. Tosin heti maaliskuun vallankumouksen jälkeen oli järjestyskaarteja, mutta ne eivät olleet aseistettuja eikä niillä ollut sotilaallista merkitystä taisteluvoimana. Vasta lokakuulla tilanteen yhä kiristyessä alkoivat eräät osat työväestöstä käsittää sodan olevan kiertämättömästi edessä. Marraskuun suurlakon aikana esiintyivät jo muutamat Helsingin punakaartin komppaniat aseistettuina mutta useimmat niistä luovuttivat lakon loputtua aseensa takaisin venäläisille. Mihinkään toimenpiteisiin irrallisten punakaartilaisosastojen yhdistämiseksi suuremmaksi joukko-osastoksi ei todellisuudessa ryhdytty. Pataljoonat ja rykmentit olivat koko sodan ajan vain paperilla komppanioiden ollessa todellisuudessa ainoina järjestettyinä joukkoina. Kansalaissodan alkaessa oli punaisen kaartin miesluku n. 11 000 joista vain n. tuhannella oli kivääri ... Vasta sodan alettua perustettiin Helsinkiin ja Viipuriin kursseja alipäällystön, ja tykki- ja kuularuiskumiesten harjoittamiseksi, mutta jo muutaman tunnin opetuksen jälkeen niistä useimmat oppilaat lähetettiin rintamalle. Aseistetuilta joukoiltaan olivat valkoiset taistelun alkaessa ainakin kymmenkertaisesti punaisia voimakkaammat, lisäksi oli valkoisilla kouluutuksen saanut tsaarivenäläinen upseeristo, joukot paremmin harjoitettuja ja sotakuriin totutettuja.

ENSIMMÄISET TAISTELUT

Tammikuun alussa katsoi valkoisten sotilaskomitea valmistuksien ehtineen kylliksi pitkälle sodan aloittamista varten. 11. p:nä tammikuuta valittiin valkoisten joukkojen ylipäälliköksi kenraali Mannerheim ja 18. p:nä matkusti hän pääesikuntineen Vaasaan valmistamaan yleistä hyökkäystä. Jo näihin aikoihin sattui pie-

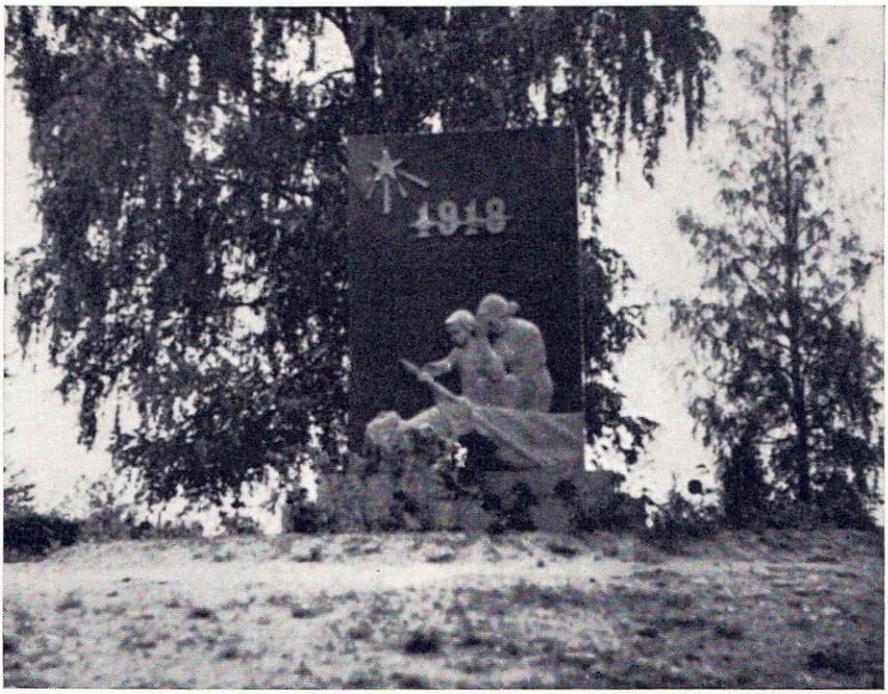

Tammisaaren Dragsvikiin pystytetty vuoden 1918 punasankareiden muistopatsas.

nempiä kahakoita ympäri maan, varsinkin Pohjanmaalla. Huomattavin näistä oli karjalaisten suojeluskuntien retki Viipuriin ja sen valtausyritys 22. p:nä, joka epäonnistui ja päättyi valkoisten pakoon vaikka retkeen osallistui 500 miestä upseerien johdolla. Tammikuun 25 p:n iltana oli valkoisten pääesikunnalla ratkaiseva neuvottelu. Kaikki muut esikunnan jäsenet, paitsi kenraali Löfström, kannattivat yleisen hyökkäyksen toimeenpanoa.

Samanaikaisesti aloittivat valkoiset hyökkäyksen kaikkialla maassa. He ymmärsivät aloitteen merkityksen ja ponnistivat voimansa temmatakseen sen alusta alkaen käsiinsä. Mannerheim antoi määräyksen Karjalaan luutnantti Hägglundille katkaista rautatie Vuoksen ja Viipurin väliltä, samoin Mikkeliin rikkoa rata Mäntyharjulta ja siten katkaista liikenne pohjoiseen kaikilla liikennelinjoilla. Hyökkäys onnistui kaikkialla erinomaisesti. Parissa päivässä oli koko etelä-Pohjanmaa valkoisten käsissä. Hyökkäykseen otti osaa n. 5 000 miestä hyvin aseistettuina ja lisää aseita saatiin venäläisiltä.

Mannerheim käsitti, ettei saavutetulla menestyksellä ole mitään merkitystä, jos ei punaisten etenemistä pohjoiseen saada estetyksi ja tärkeää Haapamäen asemaa vallatuksi. Hän lähettikin heti joukkoja Haapamäkeä vastaan joka miehitettiin taistelutta ja etujoukkoja lähetettiin etelään miehittämään erinomaiset asemat Vilppulassa, joissa oli mahdollisuus luonnon sivustoilta suojaamissa asemissa verraten pienillä joukoilla torjua etelästä mahdollisesti tehtävät hyökkäykset kunnes lisävoimia ehtisi vapautua muista sotatoimista ja pakko-otot tuottaa tuloksia sekä ne vähäiset punaiset joukot pohjois-Suomessa, jotka päättävästi asettuivat vastarintaan, tulleet nujerretuiksi.

Huomattavimpia punaisten keskuksia olivat pohjoisessa Oulu, Tornio ja Kemi, sekä keski-Suomessa Varkaus ja Kuopio. Ensinmainittujen paikkojen valtaamiseen ryhtyivät valkoiset heti. Jo tammikuun 29 p:nä ilmoitti Mannerheim tulevansa lähettämään retkikunnan pohjoiseen. Retkikunta lähetettiinkin heti valtaamaan Oulua ja kuului siihen aluksi 650 miestä ja 2 tykkiä päällikkönä eversti Tunzelman. Matkalla liittyi siihen lisää joukkoja, Ruukissa jo 710 miestä ja saatuaan Mannerheimiltä apua ennen taistelun alkua kuului siihen 1 500 miestä, lisäksi Oulun suojeluskunta 300 miestä ja 2 tykkiä ylipäällikönä ratsumestari Ignatius, joka oli määrätty Tunzelmanin tilalle. Näitä joukkoja vastassa oli Oulun punakaarti n. 500 miestä.

Punaiset hyökkäystä odotellessaan — neuvottelivat. Koettivat keskustelemalla hyökkääjienkin kanssa saada nämä aikeistaan luopumaan. Tammikuun viimeisen päivän iltana lähti Oulusta valkoisten puolelle lähetystö, johon kuului ainakin Yrjö Kallinen ja Juho Koski. Heidät oli työväen neuvosto valtuuttanut neuvottelijoiksi. Neuvotteluista ei luonnollisestikaan ollut mitään hyötyä, valkoiset vaativat ehdotonta antautumista.

Taistelut kaupungissa alkoivat 2 p:nä helmikuuta. Kaupungin valkoiset olivat asettuneet lääninhallitukseen ja avasivat sieltä tulen johon punaiset vastasivat. Verileikki alkoi. Samaan aikaan syttyi eräs kaupungin kortteli pommeista tuleen ja paloi kokonaan. Helmikuun 3 p:n aamulla hyökkäsivät valkoiset kaupunkiin kolmelta suunnalta. Punaiset tekivät vastarintaa parhaansa mukaan. Askel askeleelta oli kaupunki valloitettava ja vasta myöhään illalla, kun valkoisten reservitkin oli viety tuleen onnistui heidän vallata kaupunki 15 tuntia kestäneiden taistelujen jälkeen... Ennen Oulun valtausta oli osa valkoisia vallannut Raahen. Helmi-

Punaisten patsas Iissä (vas) ja Kokemäen veljeshaudan patsaan paljastustilaisuus v. 1945.

kuun 1 p:nä oli Kemin punakaarti yrittänyt yhtyä oululaisiin, mutta Tervolassa oli heidän junaansa vastassa valkoisia jotka rikottuaan radan ja punaisten laiminlyötyä kokonaan tiedustelun, onnistuivat yllättämään punaiset ja torjumaan ankaran taistelun jälkeen hyökkäyksen. Oulun valtauksen jälkeen lähettivät valkoiset retkikunnan pohjoiseen. Tämä retkikunta valtasi Kemin kohtaamatta vastarintaa. Helmikuun 7 p:nä valtasivat valkoiset Tornion monituntisen ankaran taistelun jälkeen kärsittyään suurta mieshukkaa ... Näin oli koko pohjois-Suomi muutamassa päivässä vallattu ... ja voittajat saattoivat kohdistaa huomionsa etelään paikallisten vartiojoukkojen tehdessä puhdasta epäluotettavista aineksista.

ENSIMMÄISET TAISTELUT SAVOSSA JA KESKI-SUOMESSA

Valkoisten hyökkäys alkoi samanaikaisesti kaikkialla maassa.

Turvatakseen asemansa etelästä mahdollisesti tehtäviltä hyökkäyksiltä ja saadakseen yhteyden Savossa ja Karjalassa toimiviin joukkoihinsa oli heidän ensimmäisenä tehtävänään vallata vasta valmistunut Haapamäen—Pieksämäen poikkirata. Tämä olikin helposti suoritettu. Ilman vastarintaa rata miehitettiin ja Haapakosken tehtaalla olleet venäläiset riisuttiin aseista. Rintaman taakse jääneiden punaisten hallussa olevien paikkakuntien valtaus saattoi alkaa.

Voittaakseen aikaa ja estääkseen punaisten hyökkäyksen Kouvolan suunnalta räjäyttivät valkoiset Kymijoen, Torasjoen ja Hillosensalmen rautatiesillat ja kokosivat voimia Mäntyharjulle, jonka ympäristöllä kahakoitiin pienten punaisten joukkojen yrittäessä edetä. Samanaikaisesti lähetettiin voimakkaita joukko-osastoja Varkautta ja Kuopiota valtaamaan.

Kuopiossa oli punakaartissa n. 400 miestä, joilla oli jonkunverran kiväärejä. Punakaarti ei ajatellutkaan hyökkäystä, vaan antoi valkoisten rauhassa miehittää muutamia lujia kivitaloja kaupungin keskustassa. Helmikuun 1 p:nä alkoivat taistelut. Valkoiset ympäristöjä halitsevista asemistaan ampuivat kadulle ja estivät täten liikenteen. Punaiset vetäytyivät kasarmille valkoisten miehittäessä kaikki kaupungin ympäristössä olevat stradegisesti tärkeät paikat punaisten yrittämättäkään estää. Valkoiset saivat seuraavina päivinä avukseen pohjalaisia, tykistöä ja konekiväärejä ja tekivät useita hyökkäyksiä kasarmeja vastaan, mutta tulivat torjutuiksi. 7 p:nä alkoi ratkaiseva taistelu. Valkoisia otti siihen osaa yli 900 miestä ja oli heillä käytettävänään 4 tykkiä. Kasarmien tiiliseinät eivät kestäneet tykkitulta ja punaiset antautuivat. Valkoiset vangitsivat heti 700 työläistä.

Varkauden työläiset, joilla oli aseinaan vain 80 kivääriä olivat nyt kokonaan eristettyjä. He osoittivat kuitenkin erinomaista aktiivisuutta lähettäen joukkueen valtaamaan Pieksämäkeä tarkoituksena samalla tuhota Pönttövuoren tärkeä tunneli. Jostain syystä joukkue kuitenkin palasi Mäntyharjulta toteuttamatta suunnitelmaa. Helmikuun 6 p:nä hyökkäsivät valkoiset Varkauteen mutta punaiset puolustautuivat laatimiensa varustusten suojassa ja raskain tappioin oli hyökkääjien peräännyttävä. Lopuksi kokosivat valkoiset n. 4 000 miestä hyökkäykseen ja toivat paikalle tykistöä. Ylivoima voitti sankarillisesti puolustautuvat punaiset ja näin oli viimeinen punaisten hallussa oleva paikkakunta vallattu. Puhdistus saattoi siis vastuksetta alkaa.

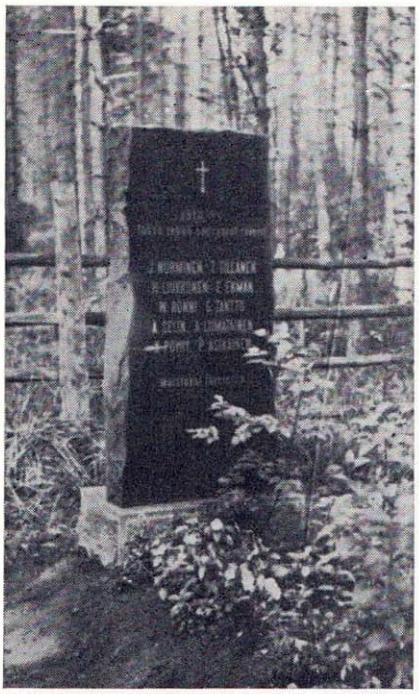

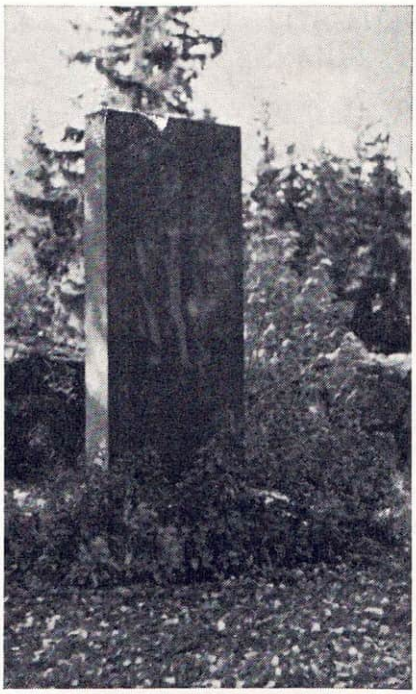

Otavan Sotasaaressa oleva muistokivi viiden punaisen uhrin muistolle (vas) ja Kiikan hautausmaalla oleva punaisten muistopatsas.

Taistelut Karjalassa alkoivat aikaisemmin kuin muualla maassa. Jo tammikuun 22 p:nä alkoivat valkoiset mobilisoida joukkojaan. 24 p:nä tehtiin hyökkäys Sortavalassa olevia venäläisiä joukkoja vastaan, jotka antautuivat taistelutta. Samoin kävi Antreassa ja Vuoksenniskalla. Viipuria vastaan hyökänneet, Venäjänsaarelle perääntyneet valkoiset yrittivät murtautua punaisten heikkojen vartiolinjojen läpi Säiniöllä, mutta lyötiin takaisin. Kämärän aseman kohdalla tehty uusi yritys onnistui ankaran taistelun jälkeen. Valkoiset valitsivat tukikohdakseen Antrean ja varsinainen rintama kehittyi linjalle Antrea Vuoksenniska. Täten oli ensimmäinen taisteluvaihe päättynyt ja rintamalinja muodostunut poikki maan. Kun joukkojen liikkeet olivat sidotut rautateihin keskittyivät varsinaiset taistelurintamatkin rautateiden varsille. Rautateistä sivuilla olevilla seuduilla oli toisarvoinen merkitys.

PUNAISTEN TOIMET VALKOISTEN HYÖKKÄYKSEN JOHDOSTA

Punaisten varsinaiset sotatoimet alkoivat tammikuun 27 p:nä. Silloin valtasivat miltei aseettomat punakaartin osastot kaikki etelä-Suomen tärkeimmät kaupungit ja teollisuusseudut erikoisempaa vastarintaa kohtaamatta. Ainoastaan Uusikaupunki, Porvoo ja Uudenmaan eräitä maaseutupaikkakuntia jäi valkoisten valtaan. Helsingistä paenneet valkoiset yhtyivät Sipoossa maaseudun valkoisiin ja hyökkäsivät 31 p:nä Keravan asemalle, jossa harvalukuinen punaisten osasto heidät kuitenkin löi takaisin verissäpäin. Näitä joukkoja vasta koottiin nyt voimakkaampia osastoja ja helmikuun 5 p:nä alkaneella hyökkäyksellä taistelujen jälkeen Nikkilässä ja Martinkylässä vallattiin Porvoo ja puhdistettiin saaristo sekä ankaran taistelun jälkeen Loviisa. Valkoiset pakenivat Suursaarelle ja Viroon.

Toinen osasto valkoisia, yli 600 miestä asettui asemiin Sigurdsiin ja Syrjän kartanoon. Tätä joukkoa vastaan koottiin nyt punakaartin osastoja jotka saartivat valkoiset ja saatuaan tykistöä, pakottivat valkoiset antautumaan näiden sitä ennen yrittäessä paeta ja vallata Makelon linnoitukset, joka yritys kuitenkin tuli torjutuksi. Antautuminen tapahtui helmikuun 26 p:nä Ruotsin konsulin välityksellä.

Uudenkaupungin vallannut suojeluskunta lähti, pidettyään kaupungin hallussaan muutamia päiviä peläten punaisten hyökkäystä, perääntymään Ahvenanmaalle, jonne se saapui vaikean matkan jälkeen. Täällä käytiin sitten vaihtelevalla onnella taisteluja kunnes punaisten lähettäessä lisää voimia valkoisia vastaan nämä katsoivat parhaaksi antautua ruotsalaisille, joiden laivasto-osasto oli vallannut osia Ahvenanmaasta.

Heti sodan alettua alettiin punakaartia järjestää sotakuntoon. Ensimmäiseksi ryhdyttiin hankkimaan kivääreiä ja ammuksia sekä muita aseita ja sitten yritettiin harjoittaa väkeä niitä käyttämään. Se oli kuitenkin melkoisen ylivoimainen tehtävä. Valkoisten hyökkäystä vastustamaan rintamalle oli lähetettävä yhtenään joukkoja, miehiä, joista monet eivät olleet kivääriä nähneetkään ennen matkaa rintamalle. Jo alusta alkaen omaksui punaisten johto puolustuskannan. Sen sijaan että olisi koottu kaikki mahdolliset joukot Vilppulaan ja pyritty ratkaisuun ennenkuin valkoiset ehtivät koota joukkojaan ja saada pakko-otot käyntiin tyydyttiin pää-

Valkealan kkn hautausmaalle pystytetty vuoden 1918 punaisten sankareiden muistopatsas.

asiassa puolustukseen. Vain heikkoja yrityksiä alotteen tempaamiseksi punaisille tehtiin, mutta suoritettiin ne poikkeuksetta liian heikoilla voimilla. Niinpä ensimmäinen yritys Vilppulan valtaamiseksi tehtiin 2 p:nä helmikuuta ja uudistettiin hyökkäys seuraavina päivinä, mutta valkoiset olivat ehtineet jo koota joukkojaan ja hyökkäykset torjuttiin. Asemasota alkoi nyt kaikilla rintamilla, punaisten turvatessa Tampereen—Porin radan yllätyksiltä ja valkoisten keskittäessä päähuomionsa joukkojensa harjoittamiseen ja kokoamiseen. Tilanne pysyi muuttumattomana aina maaliskuun 10 päivään, jolloin punaisten yleishyökkäys alkoi ...

Valkoisten joukot olivat saman aikaisesti huomattavasti vahvistuneet. Yleisellä pakko-otolla otettiin väkeä koko valkoisesta Suomesta ja täten saatiin armeijan miesluku nousemaan varsin huomattavasti. Joukkojen koulutus oli helppoa sen jälkeen kun 25 p:nä helmikuuta oli jääkärien pääjoukko saapunut Suomeen. Helmikuun lopulla ilmoittivat valkoiset rintamilla olevan armei-

jansa vahvuudeksi 15 000 miestä, mutta jo maaliskuun alussa oli rintamilla 40 000 miestä, pääjoukot Vilppulassa ja Ruovedellä. Apua he olivat saaneet myöskin Ruotsista, josta prikaati valkoisia oli saapunut rintamalle. Jo helmikuun lopulla ja maaliskuun alussa alkoi toiminta rintamilla vilkastua. Varsinkin kahakoitiin Karjalassa ja Porin rintamaosalla. Valkoisten oli, keskitettyään hyökkäykseen ylivoimaiset joukot, onnistunut vallata Karjalassa Hannilan ja partiojoukoilla häiritä rautatieliikennettä Pietariin. Porin rintamilla olivat valkoiset kenraali Linderin johdolla valloittaneet Pomarkun, Merikarvian ja Lavian. Varsinkin Hannilan ja Lavian taistelut olivat verisiä. Vain askel askeleelta peräytyivät punaiset ylivoiman tieltä tuottaen hyökkääjille suurta mieshukkaa.

PUNAISTEN YLEISHYÖKKÄYS

Estääkseen valkoisia keskittämästä suurempia joukkoja Mäntyharjulle ja Karjalaan ja siten uhkaamasta Pietarin rataa päätti punakaartin keskusjohto aloittaa yleisen hyökkäyksen Vilppulan rintamalla. Punaisten hyökkäyssuunnitelma käsitti aktiivisen puolustautumisen Karjalassa samaan aikaan kun päävoimat pyrkivät ratkaisuun Vilppulassa päämääränä Haapamäen valtaus ja tärkeän poikkiradan katkaiseminen...

Hyökkäyssuunnitelma oli sinänsä hyvä. Virhe, joka tuli kohtalokkaaksi tapahtui joukkojen keskityksessä. Hyökkäys tehtiin liian laajalla alueella, rintama muodostui siten liian pitkäksi käytettävissä olevien joukkojen lukumäärään katsoen. Ratkaisevaan kohtaan ei voitu koota ylivoimaa joka olisi pystynyt vastarinnan nujertamaan...

RATKAISUA KOHTI

Punaisten hyökkäyksen epäoninstuminen osoitti, että ratkaisun on siirryttävä kevääseen. Siksi punaisten ylijohto alkoikin valmistella kevään sotatoimia ja antoi määräyksen mm. meriväen osastojen perustamiseksi. Valkoiset puolestaan havaitsivat punaisten voittamisen varsin työlääksi, osoittivathan punakaartit suuresti vahvistuneensa ja pystyvänsä jo hyökkäämäänkin. Mitään ratkaisevia etuja eivät valkoiset kahden kuukauden taisteluilla olleet pystyneet saavuttamaan vaikka punaisten voimasuhteet vastustajiinsa verraten olivat olleet varsin heikot. Siksi kiirehtivätkin val-

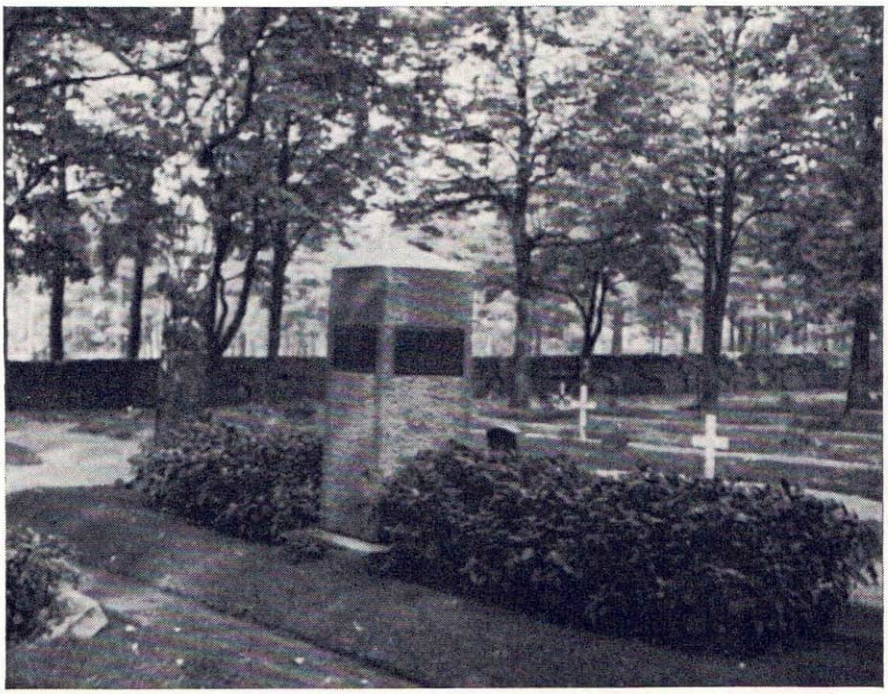

Turun uudelle hautausmaalle vuonna 1921 pystytetty työväen veljeshaudan muistokivi.

koiset neuvotteluja saksalaisen apuretkikunnan lähettämiseksi ja lopulta kenraali Lundendorff katsoikin Saksan yleisen sotilaallisen aseman vaativan voimakkaiden saksalaisten sotavoimien lähettämistä Suomeen estääkseen ympäristövaltoja saamasta jalansijaa Muurmanin rannikolla. Valmistelut saksalaisten sekaantumiseksi aloitettiin viipymättä ja maaliskuun lopulla oli yli 20 000 miestä valmiina lähtemään Suomeen kreivi von der Goltzin johdolla. Tämä toimenpide ratkaisi Suomen luokkasodan. Punaisten häviö oli sen jälkeen varma.

VALKOISTEN YLEISHYÖKKÄYS ALKAA

Valkoiset olivat jo pidemmän aikaa valmistaneet yleishyökkäystä Poria vastaan, mutta Mannerheim ja yleisesikunnan ulkolaiset upseerit katsoivat hyökkäyksen Tamperetta vastaan tuloksellisemmaksi. Hyökkäys päätettiin toimeenpanna siten, että Vir-

roilta ja Jämsästä tehdään voimakkailla joukoilla kiertoliike Orivedelle samanaikaisesti Satakunnan ryhmän pyrkiessä katkaisemaan Porin radan Karkun tienoilta ja pyrkiessä etenemään Lempäälään. Hyökkäys alkoi maaliskuun 15 p:nä. Hjalmarssonin ryhmään kuului 2 500 miestä, 15 kuularuiskua ja 8 tykkiä. Tätä joukkoa vastassa oli Rautalammin—Kurun välillä 1 000 punaista 4 konekiväärillä ja 2 tykillä varustettuna. Kaksi päivää peräkkäin hyökkäsivät valkoiset tuloksettomasti. Hyökkäykset torjuttiin, valkoiset kärsivät raskaita tappioita ja Kuru pysyi edelleen punaisten hallussa. — 17 p:n aamuna perääntyivät punaiset Kurusta taistelussa. Eversti Vilkmannin käytettävissä oli Jämsässä 3 000 miestä, 13 tykkiä ja parikymmentä kuularuiskua. Häntä vastassa oli n. 2 000 punakaartilaista, jotka olivat hajaantunet pitkin rintamaa. Heillä oli 5 tykkiä ja 10 kuularuiskua. 16 p:nä alkoi hyökkäys Länkipohjaa vastaan. Verisen taistelun jälkeen perääntyivät punaiset turhaan pyydettyään apua ... Valkoiset jatkoivat etenemistään vallaten 18 p:nä Oriveden aseman, mutta punaisten paikalle saapunut panssarijuna tuhosi kokonaan asemalla olevan joukon ja avasi tien Vilppulasta perääntyville joukoille. Samanaikaisesti alkoi valkoisten keskusta Ruoveden—Vilppulan rintamalla edetä. Punaiset tekivät kaikkialla mitä sankarillisinta vastarintaa, yrittäen yhtenään siirtyä hyökkäykseen, mutta reservien puuttuessa ei voitu koota iskujoukkoja kiertoliikkeitä torjumaan ja vähitellen oli punaisten peräännyttävä Tampereelle, joka joutui saarroksiin Vilkamannin ryhmän vallattua Lempäälän aseman. Valkoisten Satakunnan ryhmä ei aluksi päässyt lainkaan etenemään, vaikka siihen kuului 3 500 miestä, punaisten jäykän vastarinnan tähden. — Punaiset pitivät puoliaan Järvenkylän—Kyröskosken linjalla ja vasta reservien saavuttua valkoisten avuksi oli punaisten peräännyttävä. Taistelut Tampereen omistamisesta alkoivat.

Valkoiset valtasivat Tampereen lähes kaksi viikkoa kestäneen piirityksen jälkeen väkirynnäköllä huhtikuun 6 p:nä. Kaupungissa taisteltiin kaksi päivää ja valkoisten oli vallattava kaupunki talo talolta, vaikka heitä otti hyökkäykseen osaa yli 15 000 miestä ja kaupunkia ennen rynnäkön alkamista pommitettiin monta tuntia pikatulella kymmenistä tykeistä. Jo ennen valtausta käydyt taistelut, varsinkin Messukylän 2 päiväinen taistelu, olivat verisiä, mutta Tampereen taistelu ylitti ne kaikki. Valkoiset itse laskevat Tampereen tulleen maksamaan heille yli 2 000 kaatunutta. Meikäläisten tappioista varsinaisissa taisteluissa ei ole tietoa, mutta

Oulu: "Vakaumuksensa puolesta punaisten puolella henkensä antaneiden muistolle" (vas) ja Hauho: "ammuttujen punaisten toverien muistolle."

todennäköisesti kaatui meiltä n. 1 000 miestä. Valtauksen jälkeen vangitsivat valkoiset 11 000 punaista, joukossa kuitenkin huomattava määrä sellaisia, jotka eivät edes punakaartiin kuuluneet. Kaupungissa olevat venäläiset, n. 200 ammuttiin heti ja tuhatmäärin punaisia samana ja seuraavina päivinä . . .

SAKSALAISET TULEVAT VALKOISTEN AVUKSI

Maaliskuun lopulla katsoi Saksan päämaja aseman sotanäyttämöllä vaativan saksalaisten sotavoimien siirtoa Suomeen. Joukkoja koottiin ja vahvan laivasto-osaston saattamana lähetettiin Suomeen. Laivasto-osasto valtasi osia Ahvenanmaasta maaliskuun lopulla ja huhtikuun 3 p. nousivat saksalaisten päävoimat vastarintaa kohtaamatta maihin Hangossa ja miehittivät kaupungin. Punaisilla ei ollut mitään stradegisia reservejä, joista olisi voinut siirtää joukkoja saksalaisia vastaan. Tosin etelä-Suomesta koetet-

tiin koota hajallisia joukkoja ja Lempäälän rintamalta siirrettiin taisteluun harjaantuneita komppanioita ja panssarijuna Karjaalle, mutta ne saapuivat perille liian myöhään... Saksalaiset etenivät vastusta kohtaamatta, ainoastaan muutamat hajalliset patrullit heitä vähän ammuskelivat, aina Tammisaareen asti. 4 p:nä oli ensimmäinen huomattavampi taistelu. Raaseporin edustalla joutuivat saksalaisten etujoukot taisteluun panssarijunan ja muutamien punakaartilaiskomppanioiden kanssa ja pakoitettiin peräänty mään. Nyt alkoivat taistelut Karjaan omistamisesta. Saksalaisilla oli n. kahdeksankertainen ylivoima. Punaisten puolella johti taistelua virolainen Teitter. Tieto vastassa olevista saksalaisista murti punaisten rohkeuden. Olihan Saksa maineensa kukkuloilla ja sen sotajoukkoja pidettiin voittamattomina. Suurin osa punaisista kieltäytyi taistelemasta ja majoittui valmiiksi Karjaan asemalla oleviin juniin odottamaan perääntymistä. Kuvaavaa kansanvaltaiselle sodankäynnille oli, että 6 p:nä, saksalaisten kootessa joukkojaan ratkaisevaan rynnäkköön asemaa vastaan kutsuivat taistelusta kieltäytyvät punaiset Karjaan asemalle kokouksen päättämään perääntymisestä. Kokouksen parhaillaan kestäessä alkoi saksalaisten hyökkäys ja räjähtelevät srapnellit lopettivat kokouksen. Punaiset perääntyivät, vain muutamien komppanioiden pidättäessä saksalaisia, Lohjalle ja Helsinkiin päin. Saksalaiset lähettivät nyt pienemmän osaston ajamaan punaisia takaa Lohjalle, mutta tuli tämä osasto myöhemmin lyödyksi, päävoimien jatkaessa nopeasti etenemistä Helsinkiin. Vasta Albergasta alkaen punaisten vastarinta terästyi. Saksalaisten oli jokainen askel ostettava verellä. Helsinki joutui saksalaisille huhtikuun 12—13 p:nä käytyjen ankarien katutaistelujen jälkeen. Valloitukseen osallistui myöskin Saksan laivasto ja osastoja meriväestä.

Samanaikaisesti oli toinen saksalainen osasto noussut maihin Loviisassa tarkoituksena katkaista Helsingin—Pietarin rata. Tämä osasto kohtasi odottamattoman kovaa vastarintaa. Sen Kotkaa vastaan lähettämä osasto lyötiin takaisin ja vasta monipäiväisten veristen taistelujen jälkeen onnistui saksalaisten katkaista rata Kausalasta ja Uudestakylästä. Avuksi rientäneet punakaartin osastot löivät kuitenkin uudelleen saksalaiset ja pakottivat ne perääntymään. Rata oli siis taasen auki. Saatuaan apuvoimia onnistui saksalaisten vallata Lahti 19 p:nä ja saada yhteys valkoisten armeijaan. Saksalainen läntinen armeija oli jatkanut Helsingin vallattuaan etenemistään ja taistelujen jälkeen vallannut Riihimäen.

Täältä lähetettiin osasto Hämeenlinnan suunnalle. Ennen Riihimäen valtausta olivat punaisten voimat Karjaan—Hyvinkään radan varsilta perääntyneet taistelutta pääarmeijaan. Hämeenlinnaa vastaan lähetetty saksalainen armeijaosasto kohtasi ankaraa vastarintaa. Vain vaivoin se pystyi etenemään, vasta 26 p:nä punaiset luovuttivat Hämeenlinnan. Punaiset olivat, peläten joutuvansa saarroksiin, alkaneet yleisen perääntymisen Lempäälän rintamalta. Perääntyvät joukot joutuivat saksalaisten kanssa taisteluun Hauholla ja Syrjäntaussa ja tuottivat näille perinpohjaisen tappion sekä raivasivat tien itselleen Lahden edustalle, jonne myöskin Porin rintamalta joukot perääntyivät valkoisten kykenemättä suurestikaan häiritsemään. Saksalaisten hyökkäyksen johdosta oli koko länsi-Suomi joutunut valkoisten valtaan ja punaisten läntinen armeija saarroksiin Lahden edustalle. Ankarat taistelut perääntymistien aukaisemiseksi alkoivat. Punaisten sotatoimia vaikeutti suuresti suuri kuormasto ja armeijaan liittyneet pakolaiset. Punaiset yrittivät kolmena kolonana murtautua läpi, mutta yhtyneet saksalaiset armeijat löivät hyökkäykset takaisin... Vapunpäivänä punaisten läntinen armeija siihen yhtyneine pakolaisineen antautui.

SODAN PÄÄTTYMINEN

Saksalaisten noustua maihin saattoivat valkoiset keskittää kaikki voimansa Karjalaan ja Savoon, jossa aloite oli pysynyt edelleen punaisilla. Nämä olivat pyrkineet yhtenään hyökkäämään ja Savossa tuottaneet viholliselle vaikean tappion taistelussa Heinolan edustalla 14. 4. Karjalassa olivat valkoiset vallanneet Raudun 5. 4. Punaisten asema oli kuitenkin kaikkialla Savossa ja Karjalassa vahva valkoisten saavuttamatta mitään yleiseen asemaan vaikuttavia etuja ennen saksalaisten hyökkäystä. Huhtikuun 14—19 välisenä aikana siirsivät valkoiset Karjalaan yli 25 000 miestä, joten heillä oli siellä käytettävänä n. 40 000 miestä ja voimakas tykistö. Punaisten miesluvun arvioivat valkoiset 15 000 mieheksi.

Läntisen armeijan jouduttua saarroksiin perääntyivät Savon rintamalla olleet punaiset joukot Viipuriin ja Kotkaan. Valkoisten hyökkäys Karjalan rintamalla alkoi huhtikuun 19 p:nä. Punaiset tekivät kaikkialla voimakasta vastarintaa tuottaen valkoisten hyökkäysjoukoille paikallisia tappioita, mutta ylivoiman edessä oli peräännyttävä. Viipuri joutui saarroksiin valkoisten vallattua

Galitzinan aseman ja väkirynnäkkö Viipuria vastaan alkoi. Kaupunki joutui valkoisille 29 p:nä. Punaiset yrittivät murtautua läpi Tienhaaran suunnalla, mutta lyötiin takaisin. Kotkan, viimeisen punaisten hallussa olleen paikkakunnan valtasivat yhtyneet saksalaiset ja valkoiset joukot toukokuun 3 p:nä. Sota oli päättynyt. Valkoinen terrori alkoi kaikkialla maassa. Noin 30 000 työläistä telotettiin tai kuoli nälkään vankileireillä ...

Toivo Vuorela:

Punaista diplomatiaa ja avustustoimintaa

Suomen työväen vallankumouksen alettua tammikuun lopulla 1918, muodostettiin Sosialidemokraattisen puolueen johtohenkilöistä Kansanvaltuuskunta (Punaisten hallitus) korkeimmaksi poliittiseksi elimeksi, sijaintipaikkana Helsinki. Samalla kun hallituksen kiireellisenä asiana oli ryhtyä käymään sotaa valkoisten sotavoimia vastaan ja muuten järjestämään maan asioita, se joutui myös hoitamaan ulkomaisia suhteita. Valkoisten puolelta oli jo pitkät ajat salaisesti hoidettu suhteita ulkomaille, etenkin aseiden hankinnan ja sotilaallisen avun merkeissä.

Punaisen hallituksen puheenjohtajana oli eduskunnan puhemies Kullervo Manner, ja ulkoasiainhoitajana kansanedustaja Yrjö Sirola. Maailmansodan neljäs vuosi oli menossa ja kansojen väliset suhteet olivat hyvin sekasortoisessa tilassa. Venäjän suuri vallankumous ja bolshevikkien valtaannousu oli mullistanut maailman tilanteen kerta kaikkiaan. Suomen kohdalla olisi tilanne voinut olla erittäin edullinen, sillä juuri hiljattain oli maamme saanut itsenäisyytensä lahjaksi Leninin hallitukselta, ilman ainoankaan laukauksen ampumista. Tässä mielessä naapurisuhteet itään, Neuvosto-Venäjälle, näyttivät olevan hyvät ja turvalliset työväen kannalta katsottuna. Mutta kuitenkin tiedettiin, että porvaristomme oli heti ryhtynyt vehkeilemään Saksan keisarillisen hallituksen kanssa, sekä Venäjän kansaa että oman maamme työväkeä vastaan.

Koska Punainen hallitus ei voinut tietää millä tavalla länsivallat tulisivat suhtautumaan uuteen Neuvostovaltaan, ja — miten ne asennoituisivat Suomen punaiseen hallitukseen, sen täytyi ryhtyä ottamaan selvyyttä. Tehtävä oli kiireellinen. Toveri Sirola, joka oli tottunut liikkumaan ulkomailla ja oli asunut eräitä vuosia

Yhdysvalloissa, katsoi tärkeäksi saada Suomen edustaja sinne, sillä tuo maahan oli sodassa Saksaa ja sen liittolaisia vastaan. Mutta kuka olisi voitu Amerikkaan lähettää ja miten? Se oli melkein mahdotonta. Mutta Sirola muisti, että hänen aatetoverinsa ja ystävänsä, maisteri Santeri Nuorteva olisi sopiva henkilö Suomen edustajaksi, jos hän vain suostuisi ottamaan tehtävän vastaan, sillä Nuorteva oli monet vuodet asunut Amerikassa sanomalehtimiehenä. Sirola sähkötti Nuortevalle, että hänet on valittu Suomen edustajaksi Yhdysvaltoihin ja toivoi että hän ottaisi tehtävän vastaan, vaikka palkkiosta ei ollut mitään tietoa. Sirola luotti, että kylläpähän Amerikan suomalaiset sosialistit pitäisivät huolen Suomen "lähettilään" toimeentulosta.

Toveri Nuorteva vastasi Sirolalle myöntävästi ja niin hän ryhtyi heti ensi töikseen muodostamaan yhteyksiä Amerikan pääkaupungissa Washingtonissa olleisiin diplomaatteihin ja ennen kaikkea Amerikan hallituksen ulkovirastoon, sekä selostamaan sanomalehdistölle Suomen tilannetta, itsenäisenä ja vapautensa saaneena kansana, jonka on ryhdyttävä luomaan itselleen tulevaisuutta. Samalla hän saattoi todeta millä tavalla Suomen konservatiivinen porvaristo oli pitkät ajat vehkeillyt salaa Saksan junkkerien kanssa, tarkoituksella käyttää silloista tilannetta hyväkseen ja salakuljettaa Suomen kansa vetämään Saksan keisarivallan sotavankkureita.

Kuten sanottu, toveri Nuorteva tarvitsi uudessa tehtävässään apua ja Amerikan Suomalaisen Sosialistijärjestön keskuudesta valittiin sitä varten 5-henkinen toimikunta. Sen eräs jäsen, toimittaja Y. Halonen kertoo Nuortevan toimiston työstä, että sen kautta "...onnistuttiin tekemään hämmästyttävän paljon julkisuustyötä Suomen luokkasodan puolesta. Amerikkalainen sanomalehdistö julkaisi tänä aikana enemmän Suomea koskevia kirjoituksia kuin tuskin koskaan ennemmin tai myöhemmin. Joukkokokouksia järjestettiin. Luonnollisesti Suomen edustajana Nuorteva joutui myös suuresti raivaamaan tietä "punaiselle diplomatialle." Ja Halonen jatkaa että: "Juuri kun Suomen kumoustapahtumat olivat antaneet Amerikan suomalaiselle työväenliikkeelle voimakkaan sysäyksen, alkoi hiljalleen saapua hajanaisia viestejä Suomen punajoukkojen tappioista. Ensin alussa ei saatu mitään varmoja tietoja. Tietoyhteyttä Suomen kanssa ei ollut. Saksalaisten maihinnoususta tuli joitain tietoja. Nämä tiedot... osoittivat että Suomen työväkeä vastassa olikin jo kansainvälinen vastavallan-

kumousrintama." Ja vähin erin alettiin käsittää, "että vallankumous ei olekaan vain Suomen tai jonkun muun maan yksityisasia, vaan kansainvälinen kysymys... Kiintoisuus Venäjän bolshevikkien kumoukseen tuli syvällisemmäksi."* Ja Nuortevan toimiston työtä esitettiin avustettavaksi 500 dollarilla kuukaudessa.

Sen jälkeen kun punaiset hävisivät taistelunsa suurta ylivoimaa vastaan Suomessa, päättyi myös Nuortevan toiminta edellä mainitussa muodossa, ja hän antoi katkeran sävyisen lausunnon, joka oli kohdistettu Suomen porvariston katalaa petosta ja työväkeen kohdistettua terroria vastaan. Kuitenkaan Nuorteva ei katsonut hänen suorittamansa työn menneen hukkaan. "Kun Suomen Kansanvaltuuskunnan historia joskus tulee yksityiskohtaisesti kirjoitetuksi, pitänee antaa vaatimaton sija siinä senkin työn kuvaamiselle mikä Amerikassa tehtiin, yritettäessä ensi kerran maailmassa muodostaa suhteita kapitalistisen valtion ja proletaarisen valtion välillä. Tämän kirjoituksen tarkoitus ei ole tuon historian kirjoittaminen. Tahdon tässä kuvata vain sen, kuinka Amerikan imperialistit yrittivät käyttää Suomenkin työläisten taistelua omaksi edukseen ja maailman työläisten valtaa vastaan", sanoi Nuorteva.

Sitten Nuorteva jatkaa että hänen toimistonsa "...pyrki saamaan Punaiselle Suomelle Amerikan virallisen tunnustuksen. Mutta se ei ollut pääasia. Tärkeintä sillä oli saada aikaan taloudellisia suhteita, — ennenkaikkea saada ostetuksi Amerikasta elintarpeita Suomen taisteleville raatajajoukoille. Aineelliset edellytykset siihen olivat tosin heikonlaiset, — Suomen Kansanvaltuuskunta ei voinut lähettää edustajalleen elintarvikeostoksia varten mitään varoja, eikä edes ohjeita siitä, mistä pitäisi varoja hankkia. Vasta jälkeenpäin sain tietää, että Amerikan pankeissa oli suuria summia Suomen valtion varoja, jotka oli lähetetty sinne jo Tokoin hallituksen aikana elintarpeitten ostoa varten, — ja asetin ne takavarikkoon. Mutta ensi kiireessä ei ollut aikaa ajatella, mistä saisin varoja viljaostoja varten. Oli tärkeintä saada ne osto- ja myyntiluvat, joita ilman ei kauppias olisi myynyt tavaroita Suomeen lähetettäväksi. Vientilupia annettiin vain sellaisissa tapauksissa, missä Yhdysvaltain hallitus oli vakuutettu, että niitä ei käytettäisi vihollisvaltojen hyväksi. Täytyi sen vuoksi vetää esille kaikki argumentit (todisteet), jotka osoittivat Suomen Kansan-

*) S. Luokkasota teos, s. 493.

valtuuskunnan ja saksalaisten pyyteitten välisen ristiriidan. Piti niissä oloissa, ja silloisessa mittakaavassa, noudattaa Leninin linjaa, että voiton saavutettuaan on köyhälistövallan, kapitalistivaltioitten sitä ympäröidessä, pysyttävä pystyssä ja hankittava etuja, käyttäen hyväkseen imperialistien keskinäisiä ristiriitoja."

Ja sitten Nuorteva vielä varoittaa: "Mutta tällaisessa pelissä on aina vaara olemassa, että antaa pirulle pikkusormensa, josta vetäen hän kaappaa koko käden. Oli tärkeätä valvoa, ettei porvari hieroessaan kauppoja pienen työläisvallan kanssa, pääsisi toteuttamaan samaa linjaa päinvastaisessa mielessä, — saattamaan tuon pienen vallan palvelemaan porvarien luokkapyyteitä, tekemään sen aseeksi luokkaveljiään vastaan."*)

Tämän lisäksi Nuorteva osoitti, lähellä olleiden tapausten valossa, miten eräät hyvinkin tunnetut työväen johtajat (esim. Suomessa Tokoi ja Aug. Wesley) olivat pettäneet työväen taistelun ja ryhtyneet vieläpä ulkomaisten porvarien apureiksi.

Uudessa tehtävässä

Vaikka toveri Santeri Nuortevan diplomaattinen ura katkesikin Suomen työväen hallituksen edustajana, niin hän pystyi käyttämään saamiaan kokemuksia ja hankkimiaan yhteyksiä uusissa tärkeissä tehtävissä, joita hänelle sen jälkeen annettiin. Suoritettuaan erittäin arvokasta tiedoitustoimintaa Suomen ja Neuvosto-Venäjän puolesta, hän ryhtyi Leninin hallituksen tiedonanto- ja kauppaviraston palvelukseen yhdessä insinööri Ludvig Martensin kanssa. He laskivat perustan Neuvostoliiton kaupalliselle toimistolle New Yorkiin, joka heti alusta alkaen ryhtyi suorittamaan menestyksellistä kaupankäyntiä näiden kahden maan välillä. Samalla on syytä mainita, että Nuorteva oli perustamassa myös erikoista kaupallista toimistoa Neuvosto-Karjalan kaupan kehittämistä varten ja kaikenlaisen teknillisen avun toimittamiseksi tuohon uuteen autonoomiseen neuvostotasavaltaan, jonka johtomieheksi myös hän itse lyhyeksi ajaksi ehti sijoittua ennen kuolemaansa.

Historiallisena tapauksena voidaan myös mainita, että tämä entinen suomalainen koulumies ja sosialistinen kansanedustaja-lehtimies, lähti diplomaattisissa tehtävissä Kanadan kautta Englan-

*) S. Luokkasota teos, s. 498.

tiin, missä poliisit pidättivät hänet ja kiireen kaupalla hänet kaikella kunnialla kuljetettiin englantilaisella sotalaivalla Neuvosto-Venäjän satamaan. Siihen päättyikin toveri Nuortevan oleskelu länsimaissa, sillä hänellä oli uudessa kotimaassaan riittävästi puuhaamista, täydellisenä venäjänkielen taitajana. Pidemmät ajat hän työskenteli mm. NL:n ulkoasiainvirastossa, ennen Neuvosto-Karjalan "presidentiksi" tuloaan.

POLIITTISTEN VANKIEN KANSAINVÄLINEN AVUSTUS

Kun vuoden 1918 kansalaissodan voittajien tarkoituksena oli systemaattisesti tuhota kaikki vankileireille joutuneet naiset ja miehet, nuoret ja vanhat, oli vankien avustaminen elintarvikkeilla, vaatetuksella ja lääkkeillä mitä jyrkimmin kielletty. Sellaiset yritykset saatettiin rangaista kuolemalla. Mutta vankien omaiset yrittivät kaikesta huolimatta — leirien vartijain luvalla — saada edes joitain pikkupaketteja omaisilleen. Se oli kuitenkin kovin hankalaa, sillä paketteja ei aina vangeille annettu.

Sen jälkeen kun vankileirien komennossa tuli edes jonkin verran lievennyksiä, vaikka mistään ihmisyydestä niissä ei voitukaan puhua, niin kaiken puutteen keskelläkin vankien omaiset pyrkivät jollain tavoin haalimaan kokoon paketteja ja kuljettamaan niitä pitkiäkin matkoja vankilain porteille. Vankien tapaaminenhan ei noina aikoina tullut kysymykseenkään. Vasta myöhemmin se myönnytys sallittiin, vaikkakin rajoitetusti sittenkin.

Työväen järjestöjen keskuudessa, sikäli kuin hajalle lyötyjä rivejä voitiin ruveta kokoamaan, alettiin kiinnittää huomiota myös vankien, punaorpojen ja -leskien avustamiseen. Hädässä oleville ihmisille pienempikin apu tuntuu hyvälle ja herättää toiveita elämän jatkumisesta. Mutta kotoiset voimavarat olivat kansalaissodan uuvuttamilla työläisillä ja heidän perheillään niin heikot, että ulkopuolista apua kaivattiin mitä kipeimmin. Tällöin oli ryhdyttävä hankkimaan apua muiden maiden työläisiltä, sillä kansainvälisen "Punaisen ristin" avusta ei ollut mitään tietoa. Sitäpaitsi sen toiminta oli kohdistettu maailmansotaan osallistuvien maiden sotilaiden avustukseen.

Suomesta naapurimaahan Ruotsiin pakoon päässeet punaiset ryhtyivät siellä alustaviin toimiin ja lähettivät vetoomuksia myös Yhdysvalloissa ja Kanadassa oleville sosialistisille järjestöille, että

ne ryhtyisivät keräämään rahavaroja sekä myös vaateavustusta punakaartilaisten perheille, punaorvoille ja -leskille ja myös vangeille itselleen. Nämä vetoomukset lankesivatkin otolliseen maaperään, sillä länsimaissa olleet suomalaiset työläiset, vaikka heillä itselläänkin oli paljon puutetta ja kurjuutta, etenkin pitkien työttömyyskausien johdosta, ryhtyivät vointinsa mukaan avustusta Suomeen hankkimaan.

Avustusvaroja kerääntyi

Yhdysvaltain ja Kanadan sosialistiset järjestöt ryhtyivät keskustoimistojensa johdolla punaisen avun keräykseen ja jonkin ajan kuluttua tuloksiakin alkoi näkyä. Mainitsemme tässä vain eräitä em. järjestöjen antamia virallisia tietoja keräysten tuloksista. Yhdysvaltain Suom. Sos. järjestön historiasta käy selville, että vuonna 1919 oli Suomeen voitu lähettää elintarvikeavustusta 9.000 dollaria, sekä Suomen Tiedonantotoimiston kautta poliittisten pakolaisten avustamista varten 5.000 dollaria.

Samaan aikaan kerättiin Kanadassa harvalukuisemman siirtolaisväen keskuudessa varoja seuraavasti: vuonna 1919 7.100 dollaria, Suomea varten sekä v. 1920 Suomen ulkopuolella Ruotsissa olevien pakolaisten hyväksi 4.784 dollaria, ja vuonna 1921 edelleen luokkasodan uhrien, orpojen ja leskien perheitten avustamiseen 3.156 dollaria. Sitä seuranneiden 10 vuoden aikana Kanadassakin jatkettiin samoihin tarkoituksiin keräyksiä, joilla pyrittiin avustamaan myös Suomen luokkataistelun kannalla olleiden sanomalehtien taloutta sekä vaalitaisteluita. Eipä siis ihme, jos Suomen valtiollinen poliisi nuuski näiden ulkomailta tulleiden varojen käyttöä ja suoritti avustuskomiteain ja eri järjestöjen toimitsijain vangitsemisia ja kotitarkastuksia.

Miljoona kirjapainoa varten

Kansalaissodan jälkeen oli Suomen vasemmistoliike jäänyt pääkaupungissa, Helsingissä vaille omaa kirjapainoa, joka oli ehdottoman tarpeellinen lehtien ja kirjallisuuden painattamista varten. Tämän vuoksi Tukholmassa ollut pakolaistoimisto oli tehnyt pyynnön Yhdysvaltain Sos. järjestölle, että se ryhtyisi keräämään varoja Helsingin kirjapainoa varten. Järjestön johtava toimikunta harkitsi asiaa ja tuli siihen tulokseen, että miljoonan markan

summa — josta oli kysymys — tarkoitti Amerikan rahassa noin 60.000 dollarin keräämistä. Vaikka hyvää tahtoa ja innostusta olikin hyvin runsaasti jäsenistön keskuudessa, niin sittenkin tuo oli melkoisen suuri summa hankittavaksi. Ja kun mikään jäsenten pakollinen verottaminen ei voinut tulla kysymykseen, täytyi ryhtyä kampanjaan tämän tärkeän kansainvälisen velvollisuuden täyttämiseksi. Jäsenistölle asetettiin tavoitteeksi luovuttaa noin 15 dollaria jäsentä kohden tähän rahastoon, jota varten annettiin jäsenille erikoiset "säästökortit", osuutensa vähittäismaksua varten. Huomioon ottaen sen aikuiset pienet palkat, monissa perheissä otti lujille noin suuren lahjasumman säästäminen. Mutta kuitenkin tuo summa saatiin reippaasti täytettyä.

Kun vuoden 1919 lopulla pidettiin Chicagossa Sosialistijärjestön edustajakokous, oli siihen mennessä saatu kerättyä rahoja jo 40.000 dollaria. Ja kun siihen mennessä oli käyty jo melko kiivaitakin poliittisia väittelyjä Suomen työväenliikkeen tulevasta kehityksestä, katsottiin tarpeelliseksi tehdä kiinteä päätös siitä, kenelle varat Suomessa tulee luovuttaa. Kokouksen päätöksessä todettiin että: "Suomen työväenliikkeen uudelleen rakentamista varten kerätty miljoonan markan rahasto luovutetaan sellaiselle vasemmistopuolueelle Suomessa, joka hyväksyy selvän luokkataistelukannan ja pysyy erossa kaikesta kompromissipolitiikasta porvarien kanssa."

Ja koska näytti mahdolliselta että Suomen Sos.dem. puolueessa tulisi tapahtumaan hajaannus, "... jonka seurauksena syntyy uusi marxilaiselle luokkataisteluperiaatteelle perustuva puolue, jolla on Suomen työväenluokan kannatus puolellaan, on toimeenpanevan komitean lähetettävä miljoonan markan rahasto tälle puolueelle käytettäväksi." — Tämä päätös oli yksimielinen, jota oikeistolaiseen siipeen kuuluneet edustajatkaan eivät vastustaneet.

Mutta kun poliittisten linjain veto kehittyi näihin aikoihin hyvin nopealla vauhdilla, Venäjän vallankumouksen ja Suomen kansalaissodan tapausten vaikutuksesta, alkoi oikeistolainen (vähemmistö) siipi vaatia että miljoonan markan rahasto tulee lähettää Suomen Sos.dem. puolueelle, vaikka sille oli jäänyt Työmies-lehden entinen kirjapaino Helsingissä ja yleensä paljon muutakin työväen keräämää omaisuutta. Sen sijaan vasemmistolaisilla ei ollut sanottavasti mitään taloudellisia voimavaroja.

Maan itävaltioissa levinnyt Raivaaja-lehti alkoi asennoitua hyvinkin kiivaasti Neuvosto-Venäjää ja Suomen kansalaissotaa vas-

taan. Raivaajan toimittajat olivat saaneet henkistä muonitustaan Sos.dem. puolueen äärioikeistoon kuuluvilta johtomiehiltä, ja Raivaaja-lehdessä kiellettiin antamasta enää varoja miljoonan markan rahastoon. Sensijaan he itse alkoivat kerätä varoja, jotka he omia teitään toimittivat Suomeen, vanhan puolueen käyttöön.

Kun mielipiteet alkoivat noin jyrkästi erkaantua toisistaan, oli selvää että myös Amerikan sosialistisissa järjestöissä alettiin kulkea auttamatonta kahtiajakautumista kohti. Mutta kaikeksi onneksi miljoonan markan rahasto voitiin kaikella kunnialla saada toimitettua päätöksien mukaisesti Suomessa perustetulle marxilaiselle Sos. Työväenpuolueelle.

Poliittisten erimielisyyksien kärkevyyttä kuvastaa sekin, että Raivaaja-lehden johtajat yrittivät pidättää miljoonan markan rahaston Amerikan kapitalistisiin pankkeihin, mutta tuossa puuhassaan he myöhästyivät, sillä varat oli jo ehditty lähettää vasemmistolaisen Työmies-lehden laitoksen kautta Suomen pankkeihin, mistä rahat oli nostettavissa Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen ohjeiden ja määräysten mukaisesti.

Tämäkin toimenpide osoitti miten valppaina tulee olla työväenliikkeen omassakin keskuudessa, että voidaan estää yhteisten päätösten rikkominen.

Erkki Hammarberg:

Entiset Punakaartilaiset hautojen kunnostajina

Kun Entiset Punakaartilaiset-järjestö sodan jälkeen perustettiin, pääsi sen jäseneksi sääntöjen mukaan jokainen kansanvaltaisen hallituksen kannattaja, joka on ollut punakaartissa. Yhdistys perustettiin entisten punakaartilaisten yhdyssiteeksi, heidän korvauskysymyksensä ajajaksi, sekä myös ajamaan toimenpiteitä, joilla saataisiin hoidetuksi ympäri maata olevat punakaartilaisten hautapaikat.

Vaikka alkuun olikin tässä suhteessa vaikeuksia, saimme kuitenkin nopeasti yhteyden Kanadaan. Siellä olevat entiset punakaartilaiset toimeenpanivat rahankeräyksen, ja jonkin ajan kuluttua saimme rahalähetyksen, johon lähettäjäksi oli merkitty Kanadan suomalaiset. Meidän oli määrä ostaa lähetetyillä varoilla kahvia ja myydä se punakaartilaisten laskuun. Mutta kun kahvia ei saatu, siirryttiin sokeriin ja anottiin arpajaislupa. Voittoina oli myös sokeria, ja kun sitä jäi vielä arpajaisten jälkeenkin, myytiin loput vapaasti. Sokerikin oli siihen aikaan kortilla, mutta me saimme erikoisluvan, koska kysymyksessä oli lahjoitus Kanadasta.

Näillä varoilla sitten kunnostettiin ensimmäisenä Santahaminan joukkohauta, hankittiin patsas sekä aidat ja tolpat ympärille. Eikä se raha siihen riittänytkään. Lisävaroja koottiin rintamerkkien myynnillä ja keräyslistoilla. Voidaan sanoa, että tähän rakentamiseen osallistui koko Suomen työväestö. Rahaa tuli sen verran runsaasti, että voimme tehdä päätöksen myös Tammisaaren muistomerkin hankkimisesta.

Siihen aikaan kun Santahamina saatiin kuntoon, oli puolustusministerinä Emil Skog. Me anoimme puolustusministeriöltä hautaaluetta omaksemme ja saimme sen. Myöhemmin puolustuslaitos vaati alueen pienentämistä. He väittivät, että haudatut on jo ai-

kaisemmin kaivettu ylös ja siirretty muualle.Me kuitenkin tiesimme, että sieltä oli kaivettu ja viety jäännöksiä vain kaksi kivääriläatikollista. Niihin on sentään mahdoton tunkea 4 000 ihmisen jäännöksiä. Ja kun paikkaa kaiveltiin, niin siellä ne olivat edelleenkin ja puolustuslaitos luopui vaatimuksistaan.

Tämän paikan hankkimiseen ei siis rahoitusta tarvittu ollenkaan, vain kunnostus oli meidän "kontollamme". Olemme anoneet säännöllisesti opetusministeriöltä haudanhoitorahoja. Niitä on aikoinaan saatukin vanha miljoona valtion budjetissa maatakäsittävänä määrärahana. Merkkien myynnillä ja keräyslistoilla on hankittu lisää. Nykyisin olemme saaneet vuosittain 1 000—1 500 markkaa. Ne on jaettu Tammisaaren ja Santahaminan kesken ja onpa Malminkin hauta ollut mukana. Siellä olemme pitäneet huolen patsaskirjoitusten kultauksesta. Muuten on Malmin hautapaikka puolustuslaitoksen omistuksessa ja sitä hoitaa kirkkokonttori.

Tammisaari saatiin viime kesänä anottua Tammisaaren kaupungin hallintaan ja kaupunki hoitaa nyt sen. Me omistamme patsaan kuten kaikissa muissakin vastaavanlaisissa tapauksissa. Myös Santahamina on saatu vuonna 1969 kaupungin hallintaan.

Myös Haagassa olevan hautapaikan kunnostamiseen ja hoitoon olemme uhranneet varoja. Se tuli hoitoomme vuonna 1962. Neljä vuotta sitten sekin saatiin kaupungin hoitoon. Kaupungin puistoosasto pitää sen puhtaana sekä hoitaa kukkaset ja istutukset. Me olimme käyttäneet varoja mm. aidan tekoon noin 4 000 markkaa ja sen jälkeen aina noin 280—300 mk aidan maalaukseen ja kunnossapitoon.

Kirkkonummen Matinkylässä olevan haudan olemme myös kunnostaneet, vaikka haudassa onkin vain kaksi talon maille teloitettua. Sinne olemme pystyttäneet pienen laatan ja putkiaidan. Talon omistajan nimeä en muista, mutta hän on antanut meille sen maa-alueen ilman mitään korvausta. Kirkkonummen Masalassa oleva toverihauta tuli meidän hoitoomme vuonna 1965.

Puustellin metsässä Tapanilassa on suoperäisessä maastossa hauta, joka on ollut hoitamatta viime syksyyn saakka. Lopulta saimme kaupungin siirtämään vainajat Malmin hautojen yhteyteen. Kaupunki kaivautti uhrit ylös, suoritti polton ja hankki uurnat, kaikki omalla kustannuksellaan. Ennenkuin tähän saatiin kaikki tarvittavat luvat, oli käytävä lävitse terveysministeriö, puolustusministeriö, maaherra ja kirkkokonttori, mutta kyllä luvat

Teloitettujen punakaartilaisten tuhka siirrettiin Tapanilan Puustellin metsästä Malmin toverihautaan 21. 12. -71.

helposti tulivat. Tosin meille väitettiin vielä kaivuupaikalle mentäessäkin, että jäännökset on sieltä kaivettu jo aikaisemmin ylös, mutta sittenkin sieltä löytyi vielä seitsemän kokonaista luurankoa ja lisäksi erillisiä luita, joista emme tiedä.

Kukaan ei ylipäänsä tiedä, ketä tähän paikkaan oli ammuttu ja haudattu. Ainoa mies, joka on tästä selviytynyt hengissä, on kertonut, että he olivat työmatkalla junalla. Puistolan ja Tapanilan välillä valkoiset pysäyttivät junan ja nappasivat junasta kymmenkunta työmatkalla ollutta miestä. Heidät kuljetettiin suoraan metsään ja ammuttiin siihen paikkaan. Jollain konstilla pakoon päässyt mies ei uskaltanut vuosikausiin puhua kenellekään asiasta mitään. Vasta sotien jälkeen hän ilmoitti, että niin oli käynyt. Ammutuksi tuli kaiketi kymmenen henkilöä. Heistä seitsemän jäännökset siirrettiin joulukuun 18. päivänä 1971 Malmin joukkohautojen yhteyteen.

Degerbyssä ja Inkoossa olevat haudat on aikoinaan kunnostettu, mutta sittemmin ne ovat jostain syystä jääneet hoitamatta. Kävimme näillä haudoilla viime kesänä. Inkoossa on komea kivi, mutta ruusut ja kuusiaita ovat päässeet huonoon kuntoon. Nämä haudat tulemme kunnostamaan ensi kesänä.

Helsingin ympäristöstä on meille tullut ilmoituksia hautapaikoista, joiden olemassaolosta emme ole ennen olleet tietoisia. Kun nyt on talviaika, emme ole päässeet niitä vielä edes näkemään, eikä varmuudella tiedetä, missä ne ovat. Kolmesta paikasta on tullut ilmoituksia hautapaikoista, joita ei ole ollenkaan hoidettu. Ne olisi myös saatava ensi kesänä hoitoon.

Hautapaikkojen hoitaminen on meille kunnia-asia. Mutta kun entisten punakaartilaisten keski-ikä on jo yli 75 vuotta, emme enää pysty keräämään rahoja enempää keräyslistoilla kuin merkkien myynnilläkään. Olisi jo korkea aika saada valtiokin ottamaan nykyistä enemmän osaa hautapaikkojen kunnostamiseen ja hoitoon. Nyt koetamme saada joko eduskunnan kautta tai hallitukselta anomalla sellaista ratkaisua, että kunnat ja valtio ottaisivat haudat hoitaakseen.

Kunnostettuja hautoja on koko maan mittakaavassa eräiden tietojen mukaan 324 ja hoitamattomia noin 300. Meidän tiedossamme on hoitamattomia hautapaikkoja tällä hetkellä noin 260 ja niitä löytyy jatkuvasti vielä nytkin, yli 50 vuoden jälkeen. Ja on varmaa, että vanhemman polven poistuttua on heidän mukanaan mennyt tieto lukuisista sellaisista hautapaikoista, joita ei tulla kenties koskaan löytämään ja tietämään.

Opetusministeri Jaakko Itälä:

Emme saa unohtaa v. 1918 sanomaa nykyhetkelle

(Tiivistelmä valtiovallan tervehdyksestä v. 1918 punaisten kaatuneiden valtakunnallisen muistomerkin paljastustilaisuudessa 30. 8. 1970)

Kansakunta ei voi eikä saa unohtaa traagisiakaan tapahtumia historiassaan, sillä ne ovat joka tapauksessa osa siitä menneisyydestä, josta nykyisyys on syntynyt. Kansalaissodaksi laajentunut punakaartien kapina talvella 1918 on oleellinen tapahtuma Suomen historiassa ja on omalta osaltaan muovannut suomalaista nykyisyyttä sellaiseksi mikä se on. Älkäämme siis yrittäkö painaa sitä unhoon, vaan tutkikaamme yksityiskohtaisesti sekä tapahtumaa että siihen johtaneita syitä ja miettikäämme mikä on vuoden 1918 sanoma nykyhetkelle.

Suhtautuminen punakaartien kapinasta kehittyneeseen kansalaissotaan on muuttunut vaiheittain viiden vuosikymmenen aikana. Jyrkästä vastapuolen tuomitsemisesta ja kaavamaisesta fraseologiasta siirryttiin ylhäältäpäin tulevaan ymmärtämiseen sekä kaunokirjallisuuden piirissä vapaampaan ja avarampaan suhtautumiseen kunnes kansalaissovun nimessä tapahtuneiden unohtamisyritysten jälkeen päädyttiin nykyiseen tilanteeseen, jossa vuoden 1918 tapahtumat ovat oleellinen osa yhteisesti hyväksyttyä kuvaa kansakunnan historiasta. Suhtautuminen kansalaissotaan ei enää jaa ihmisiä kahteen leiriin eikä kuohuta poliittisia intohimoja, vaikka monet henkilökohtaiset muistot puolin ja toisin yhä tuntuvatkin kipeinä.

Tämä muistomerkki on paikallaan ja oikeutettu kaatuneiden muiston kunnioittamiseksi, mutta voimme kysyä, onko sillä sen lisäksi jokin ajankohtainen sanoma.

Muistomerkki paljastetaan aikana, jolloin historiantutkimus jo jonkin aikaa on tuottanut perusteellisia selvityksiä vuoden 1918 tapahtumista ja niihin johtaneista syistä. Tapahtumien yhteiskunnallista taustaa koskevista selvityksistä käy selvästi ilmi, millaiseen kaksijakoiseen tilaan yhteiskunta oli joutunut. Alkavan teollistumisen ja vanhentuneiden maanomistusolojen seurauksena oltiin tilanteessa, jossa suuri osa kansaa tunsi pudonneensa kehitysmahdollisuuksien ulkopuolelle samalla kun ylemmille yhteiskuntaryhmille tuntui kasautuvan yhä enemmän ja enemmän kehityksen mukanaan tuomia mahdollisuuksia. Tästä noidankehästä on pystytty murtautumaan pois itsenäisyysajan määrätietoisella yhteiskuntapolitiikalla, mutta monet yhteiskuntafilosofit uskovat uuden teknisen kehityksen kansanvaltaisen kohtalokkaan kahtiajaon yhteiskuntaa uhkaavaksi vaaraksi.

Uuden teknologian vaikutukset teollisuuteen ja tiedonvälitykseen ja yleensä koko yhteiskuntaan voivat kontrolloimattomina johtaa kehitysmahdollisuuksien kasautumiseen suppeille ryhmille ja yhä laajempien ryhmien putoamiseen mahdollisuuksien ulkopuolelle. Oman maamme nopea yhteiskuntarakenteen muutos sisältää selvästi tämäntapaisia piirteitä. Olkoon kansalaissodan muistomerkki muistuttamassa meitä taloudellis-sosiaalisen kahtiajaon alati väijyvästä vaarasta.

Saattamalla teknologisen kehityksen tulokset kansan laajojen kerrosten käyttöön ja pitämällä kehityksen kansanvaltaisen kontrollin alaisena voimme torjua tuon yhä ajankohtaisemmaksi käyvän vaaran.

Nykyaikaisessa yhteiskunnassa juuri koulutuspolitiikalla on ratkaiseva merkitys tämän kahtiajaon vaaran torjumisessa.

Koulujen historianopetuksella on oma osuutensa pyrittäessä edistämään tasapuolista suhtautumista kansalaissotaan ja yleensäkin koko itsenäistymisajanjakson 1917—1920 tapahtumiin. Uskon, että oppikirjoissa ja itse opetuksessa on pyritty yhä objektiivisemman kuvan antamiseen oppilaille kyseisten vuosien tapahtumista. Käytettävissä olevan ajan lyhyydestä johtuen jää käsittely kuitenkin usein pinnalliseksi ja oppilaiden tapahtumista saama kuva hämäräksi ja yksipuoliseksi. Mielestäni itsenäistymisvuosien käsittelyyn olisi uhrattava ajallisesti mitaten suhteettoman suuri aika Suomen historian tunneista.

Näissä vuosissa kiteytyy suomalaisen yhteiskunnan dynamiikka, ne antavat yhtenä välähdyksenä kuvan maamme kansainväli-

sestä ja historiallisesta asemasta ja luokkaristiriitojen kärjistymisestä. Siksi näihin vuosiin kannattaa historianopetuksessa käyttää huomattavasti nykyistä enemmän aikaa.

Viettäessämme tänään kansalaissodassa punaisten puolella kaatuneiden muistoa meidän on samalla todettava monien heidän tavoitteistaan ja ihanteistaan toteutuneen suomalaisessa yhteiskunnassa. Meidän on syytä todeta kansalaissodan vastavaikutuksena seuranneen taantumuksellisen vastareaktion jääneen suhteellisen lyhyeksi. Tosiallisen itsenäisyytemme lopullisesti varmistuttua keisarillisen Saksan tappion jälkeen pääsivät kansakunnallemme onneksi vallalle edistykselliset vapaamieliset virtaukset, joiden ansiosta vakiinnutettiin kansanvaltainen yhteiskuntajärjestelmä ja viitoitettiin edistyksellisen sisäpolitiikan tie.

Näillä sanoilla tervehdin valtiovallan puolesta juhlayleisöä ja kiitän muistomerkkiyhdistystä ja Helsingin kaupunkia sekä kaikkia muistomerkkihanketta tukeneita yhteisöjä ja henkilöitä tämän arvokkaan monumentin aikaansaamiseksi tehdystä työstä. Onnittelen kuvanveistäjä Martiskaista onnistuneesta taideteoksesta, joka symbolisoi tuleville sukupolville Suomen kansan järkkymätöntä pyrkimystä inhimillisesti arvokkaampaan yhteiskunnalliseen elämään.

Luokkasota-aiheisia runoja

Heikki Välisalmi:

Siis käyköön taisto

Siis käyköön taisto, kerran kun
niin tahtoo mahtajat,
ja varttukohon sorretun
ain voimat uljahat.
Nyt nouskoon joka nainen, mies
min lämmin vain on rinnan lies,
    ja eteenpäin
    nyt rynnistäin
siks' kunnes laukee sitehet
ja katkee kahlehet.

Käy tänne, veli, kätehen
käs' toverien lyö,
jos vaadit että valkeuden
pois eestä väistyy yö.
Käy tänne puhtaan lipun luo
ja puhdas sydän tänne tuo.
    Nyt eteenpäin
    vain rynnistäin
siks' kunnes laukee sitehet
ja katkee kahlehet.

Käy tänne joukkoon kärsiväin
laps' tuskan, kurjuuden,
ja'a kipus, kanssa ystäväin
veljenä taistellen.
Ja varmaan voimas' uudestaan
ne varttuu työhön tarttumaan.
    Siis eteenpäin
    vain rynnistäin
siks' kunnes laukee sitehet
ja katkee kahlehet.

Ei orjan tila parane,
jos tyynnä vuottaa vaan,
ei nukkuvalle valkene
kai kirkas konsanaan.
Ken tyytyy orjan asemaan,
hän seisköön kahleet jaloissaan,
muut eteenpäin
näin rynnistäin
siks' kunnes laukee sitehet
ja katkee kahlehet.

Jos meihin yhdyt, vanno näin:
ma voitan taikka jään
ma tanterelle verissäin
hymyillen lepäämään.
Mut vielä huudan kuollessain
ma innostaen joukkoain:
Käy eteenpäin
vain rynnistäin
siks' kunnes laukee sitehet
ja katkee kahlehet.

(Ikeen alta, 1907)

Aku Päiviö:

Taisteluun

Taistelujen kautta voittoon —
ain' on ollut lakina,
siispä eespäin tulikoittoon,
oikeus on voittava!
Taistelujen veriviljat
vuoksi pyhän vapauden
nostaa yhä uudet liljat
elomaille ihmisten.

Vaviskoon ken ruoskaa kantaa,
aika tulee tuomion,
katsokohon taivon rantaa,
siell' on rusko rauhaton;
kaikkialla sykkää, kiehuu,
aika valvoo vahtien,
joukot kohoo, liput liehuu,
huudot raikuu huomenen.

Alhaistoissa aatteet suuret
kohottavat vuoriaan,
liejusoissa kasvaa juuret
elon tammen; — nouse vaan!
Kipunasta syttyy tuli,
älyn aasta ajatus,
kuumuudesta vuoret suli,
— elämän on vapaus!

Taisteluhun, kunnes nurjat
lyödyt vannoo valan tään:
Alas sorto! Ylös kurjat!
kuolemasta elämään!
Taisteluhun, kunnes voittaa
ihmisyys ja oikeus;
taisteluhun, kunnes koittaa
sorrettujen vapaus!

(Ajan laulu, 1910)

Kaarlo Uskela:

Kotitarkastus kopissa

Voi vietävät! Taas paperini veivät!
Ja kynänpätkät — sormiani eivät!
Ei viety myöskään päätä eikä kaulaa:
siis vielä saatan runoilla ja laulaa.

En sure noita pikkutavaroita.
En niitten tähden paljon suuta soita.
En myöskään paljon sure vaivojani,
niin kauan kuin ei viedä — aivojani.

(Tammisaaressa 24. 4. 1919)

Mikael Rutanen:

Ajan ääni

(Juhlaruno Amerikan Suomalaisen Sosialistijärjestön Ohion alueen kesäjuhlille heinäkuun 4 pnä 1919, Ashtabula'ssa, Ohio.)

Aika veren, kyynelveden,
hävityksen, orjuuden.
Aika riiston, aika sorron,
kidutusten, murhien.
Aina kääntyy ajantutkain
kohden rintaa raatajan;
sortuu uhriks' tuhatluvuin
vankilain ja — kuoleman.

Verta, verta, orjain verta,
sydäntuskaa surua
maa on täysi, vaan ei sääli
sortajat, ei jumala.
Miehet naiset rintalapset
miekoin, kuulin murhataan,
vanhuksien harmaahasten
veri värjää karun maan.

Kuolonkylvö, kauhunkylvö,
tulos siitä: orjuutus
suurempi kuin entisajan
sekä pahin taantumus.
Kun ei täyty orjan toiveet
pettymys on osanaan;
ruumihin ja hengen murhaa
kurjat pahentajat maan.

Vapautta meill' ei maassa,
oikeutta vaille jää
orjasuku, tuo se kovin
sydämissä kirveltää.
Mieli murtuu, sydän itkee,
murhe elinvoimat syö;
rinta huokaa auttajata,
viell' ei ohi synkkä yö . . .

Syvemmälle, syvemmälle
verihaavat sydämeen
syöpyy yhä, vaikka kuinka
luotammekin totuuteen.
Ja kun teoin rauhallisin
oikeutta vaaditaan,
niin jo kautta verihurttain
sorto pieksää orjiaan.

Niinkö, että kaiken meistä
hyvän täytyy murtua?
Niinkö, että ihmisyyden
alas täytyy vajota?
Emme takaa, vihdoin nousta
hillitön voi vihakin.
Emme takaa, koska meihin
sitä luodaan väkisin.

Riehukohon sorron mahti,
orjat herää sittenkin.
Nousee työn jo kalvas joukko
tuhatluvuin, miljoonin.
Nousee vaikka eessä teljet
vahvimmatkin vielä ois;
vaikka kuinka hävitystä,
kuolemaakin sorto sois.

Aika nyt on kevätkylvön,
tiedon, opin aika tää.
Siitä elonsato runsas —
valistuksen tähkäpää.

Tieto, siinä meidän mahti,
taisteluun se orjat saa,
yhteisvoima miljoonien,
sorron muurit kukistaa.

Ehkä niinkin, taistelussa
paljon kestettävä lie.
Mutta varmaan totuus kerran
taistelijat voittoon vie.
— — Tuhansia uhriks' sortuu,
mutt' ei auta, eespäin vaan
käydään yhä rohkeammin
voittohon tai — kuolemaan.

Ken ei herää, nukkukohon,
aika nyt ei armon lie.
Aika suurten uudistusten,
— auki vapauden tie.
Hän ken iskut tyynnä kestää
turvaten vain riistäjään,
hän ken tyytyy orjan osaan
syyttäköhön itseään.

Nyt on taiston, tarmon aika,
aika työn ja toiminnan.
Kaikuu ääni, ajanääni
halki orjain rintaman:
— Kun ei auta sovun sana,
rukous, ei pyyntökään,
niin on t a i s t o kaiken ehto,
joka auttaa elämään.

Uudet aatteet ihmiskunnan
tärisyttää maailmaa;
Euroopassa toverjoukko,
kaikkensa nyt uhroaa.
Vaikka turma uhkaa heitä
miekoin, kuulin, pistimin,
kuolemaakin uhkamielin
katse tähtää sankarin.

Riehukohon vaik' kuinka sorto,
hävitystä kylväköön,
eihän aate köyhälistön
persoonoitu yksilöön.
Toivo elää, totuus elää,
orjain viha kuohahtaa,
kun ei kerran tasapuolin
hallita nyt maailmaa.

Taisto paisuu, kiihtyy yhä,
maailma jo aavistaa:
— Sydän sykkii ryysyin alla,
jota herjata ei saa.
Vallanohjiin työmies tarttuu,
taiten sitä ohjaten.
Elon onni ihmiskunnan
taiston määränä on sen.

Veljet, siskot, suuremmoista
nähdä joukon nousu tää,
kuulla kuinka ajanääni
mahtavana jyrähtää:
— vaikk' on raudanvahvat teljet,
niin ei auta, eespäin vaan,
käydään yhä rohkeammin
voittohon tai — kuolemaan.

Pietari Salmenoja:
Taas muistoin kellot valittaen kumaa

Taas muistoin kellot valittaen kumaa,
taas aukee monta vanhaa arpeintumaa
ja kauhunkevät etehesi saa:
tuo maaliskuu, min punainen on hanki,
tuo huhtikuu, min yli kurja vanki
jos vaelsi, niin kuoloon vaeltaa,
tuo toukokuu, mi kaikki manan maata —
ei noita kuita unho peittää saata,
ei milloinkaan.

Ken elää, sillä velvoitus on vakaa
vaeltaa sinne, missä miehet makaa,
laps', äiti kätketty on kalmistoon.
He nukkuu siellä marttyyrien untaan.
Loi haudoille jo moni talvi luntaan,
mut yhä, yhä värisevä oon
ja sinä vavahdat, kun muistat heitä,
mi kulki piinan, Getsemanen teitä
yö sielussaan.

Yö sielussaan niin synkeä kuin sysi.
On turhaa, päivän kehrä, syleilysi
ja turhaa, armautes, aurinko;
se ivaksi vain kärsiville kääntyy.
Mies ristin alle läähättäen nääntyy,
pääkallopaikalla on kohta jo.
Ja väläys vain — ja rinta purppurainen,
taas väläys — ja joukko samanlainen
pois horjahtaa . . .

Koht' hiekan alle rujot rusentuvat. —
Näin palaatte te kymmenvuoden kuvat,
vaan emme teitä kutsu hekkumoin
vain vihaa palvomaan ja koston kyytä,
me emme etsi syyllistä ja syytä,
me emme tule tuho-tuomioin
tään ristin luoksi, kummun unhoittuneen.
Mut nimeen sen, mi tässä uupui uneen
ja kuolemaan.

ah, katsoi silmästä niin silmään tässä,
niin hänen vuokseen, hetken sykinnässä
mi tunsi tuhatvuoden tuiman syyn
ja kaatui uskoonsa ja nuorin innoin,
kai kalvain otsin, mutta uhma-rinnoin
maan, ikiäidin, syvään syleilyyn,
niin hänen vuokseen pyydän: älköön sana
täss' seisko solvaajana. Siell' miss' on mana
käy vaieten. —

On katsehemme eessä muistoin kummut.
Kuin kyynelhelmet väikkyy koivuin ummut,
niin tuntuu taas kuin joku vaikerois,
ja alla taivaan avartuvan sinen
soi aamuun kumpuin virsi murheellinen.
Se onko konsaan vaimentuva pois? —
Mies vamman vaikean ja syvän arven,
sa vaali kunniata kuolon parven
ja uhrien.

Kärsimysten tieltä/1928)

Kössi Kaatra:
Kuiske kummuilla

Kuin ennen yllä telkienne, rautojenne
ja yllä ikeenne uurastuksen,
taas miekka lain se häilyy yllä hautojenne
on pihtipielessäkin kuolon uksen.

Te Herjattuja, häväistyjä eläissänne,
kun uursitte tai koko maailman nähden
kun panostitte koko kurjan elämänne
sen vaakaan viskaten niin tuskan tähden.

Ja hautannekin yöhön kivet jälleen jyskää
ja lokapaisumus se peittää kummut
ja häväistyksen moukari se yössä ryskää
ja rauta-anturat ne tallaa kummut.

Niin, kirous se jauhaa kalvenneetkin luunne.
Kuin hyeena on Mammona tuo jylhä,
mi tapparoin ja turpein tukki ammoin suunne
ja jolle kauhu muistonnekin ylhä.

Ja meillekin se riehuu karsas, raaka raivo,
pui meillekin se nyrkkiänsä hurjaa,
kun teille sisimpämme hersyy kyynelkaivo,
kun tihutyötä tuomitsemme kurjaa.

Tai muistoanne siunaten teit' aattelemme,
kun omaa luokkamme te lihaa, verta,
kun kieltää sukusiteitä me saata emme
ja suurna seistä tahtoisimme kerta.

Ah, niin, ah, alla, yllä kummun ies se raastaa
ja rahan pilkka irvistäen ääntyy.
Mut orjain sydänkuiske kummun halki haastaa,
teon-vainajain luo elävät ain kääntyy.

Ja kerran luo he teille huiman hautapylvään,
te uinujat, kun uuden maailman luovat,
kun kruunanneet he kilvoituksensa on ylvään
ja iäisseppeleen niin teille suovat.

(Itä ja Länsi/1928)

Aira Sinervo:

Laulu kymmenestätuhannesta teloitetusta

(Tammisaaren vankileirillä teloitettiin, kuoli nälkään ja tauteihin tuhansia punakaartilaisia v. 1918. Vuonna 1951 paljastettiin vankileirin paikalla muistopatsas näiden punakaartilaisten kunniaksi, kirjailija Aira Sinervo kirjoitti patsaanpaljastustilaisuuteen tämän runon).

On kevät ja hongikon harput soi.
Meren siihen myös yhtyy soitto.
Vaan meidän korviimme kantautuu
yli niiden kuin kolkutus loitto.
Tämän nummen alta se kantautuu
vuoskymmenen kolmen takaa,
sillä miestä kymmenentuhatta
— ja enemmän — täällä makaa.

Vuoskymmentä kolme — ja enemmän —
me kannoimme murhetta heistä.
Kipu vihloi niikuin kiertäisi
käsi veriseen haavaan veistä.
Sukupolvi on kansassa noussut uus
sekin murheemme polton jakaa,
sillä miestä kymmenentuhatta
— ja enemmän — täällä makaa.
He olivat veljemme enemmän —
me taistelimmehan rinnan.
Maan tahdoimme antaa me kansalle
siks kannoimme asetta rinnan.
Tuhatyhdeksänsataakahdeksantoista
oli suuren unelman vuosi,
tuhatyhdeksänsataakahdeksantoista
oli sortajan verinen vuosi.
On täälläkin kymmenentuhatta.
Veri hiekkaan kymenä vuoti.
Kuin eläintä heitä rääkättiin,
kuin karjaa teurasti luoti.
Ja he luulivat: kansan kyyneleet
pois huuhtoo rannalta meri.
Ja tuuli hiekkaa kuljettaa.
sen helmaan hyytyy veri.
Vuoskymmentä kolme — ja enemmän —
meri syövytti kiviä rannan.
Vuoskymmentä kolme — ja enemmän —
luut valkeni helmassa sannan.
Vaan ikuinen meri on, ikuinen maa.
On ikuinen myös kansa.
Ne on alkuainetta jokainen,
ei tuhoo ne toisiansa.
Näet äitiä kymmentuhatta
— ja enemmän — kansan naista
on muistanut kotkaansa uljasta,
on muistanut nuorukaista.
Vuoskymmentä kolme — ja enemmän —
sydän äidin murhetta kantoi.
Vain hiekkaa hyväillä käsi voi
joka uhrinsa kansalle antoi.

Näet vaimoa kymmenentuhatta
— ja enemmän — leskeä nuorta,
jäi silloin yksin kantamaan
kuin tuskan ja huolien vuorta.
Vuoskymmentä kolme — ja enemmän —
nous orvoista uusi suku.
Ja kymmenentuhannen sijalle
moninkertaistunut on luku.
Tuhatyhdeksänsataakahdeksantoista
oli kerran kuoleman luku.
Tuhatyhdeksänsataakahdeksantoista
oli myös elämän luku.
Sillä täydessä päivässä seisoo nyt
punaorvoista kasvanut kansa,
sotavanhusten rinnalla seisoen
teoin piirtävät historiansa.
Ja niin kuin merestä graniittina
nous kerran mantere Suomen.
Niin myös tämä patsas todistakoon:
Te olitte alku, te olitte teko,
ja te olitte aamu ja kansamme huomen.

Luettelotietoa muistomerkeistä

ARTJÄRVEN KUNTA, Uusimaa. — Artjärven kylän hautausmaalla on vuonna 1969 pystytetty, kivestä veistetty muistomerkki. Varat sitä varten saatiin yleisellä keräyksellä, ja samoin sen ylläpito tapahtuu keräysvarojen turvin. Kunnan alueella käytiin kansalaissodan taisteluja vuonna 1918. Muita punaisten hautoja kunnan alueella ei ole tiedossa. Virallisen tilaston mukaan teloitettiin Artjärvellä 5 miestä.

FORSSAN KAUPUNKI, Hämeen lääni. — Kaikulan kaupunginosassa sijaitsee vuonna 1946 pystytetty, punaisesta graniitista valmistettu muistomerkki. Hautakummun kunnossapito tapahtuu seurakunnan toimesta. — Kunnan alueella ei ollut kansalaissodan taisteluita, mutta virallisen tilaston mukaan siellä teloitettiin 171 miestä ja 10 naista.

HARJAVALLAN KAUPPALA, Turun ja Porin lääni. Pirilän kylä. Kunnan hautausmaalla on kivestä tehty muistomerkki, jonka kunnossapitämisestä huolehtivat paikalliset työväenjärjestöt. Tilaston mukaan Harjavallassa teloitettiin 6 miestä.

HEINOLAN KAUPUNKI, Hämeen lääni. Kaupungin hautausmaalla on kivestä tehty muistomerkki, jonka kunnossapidosta huolehtii SKDL:n yhdistys. Kunnan alueella käytiin taisteluja vuonna 1918.

Lisäksi Heinolan pitäjän puolella on kaksi taistelujen muistomerkkiä, Lusin ja Vierumäen alueilla, jotka tiettävästi ovat seurakunnan huollettavina. Myös Pertunmaalla oli ammuttu kaksi nuorta poikaa, jotka eivät kuuluneet kummallekaan taistelevalle puolelle. Heidän jäännökset myöhemmin siirrettiin seurakunnan hautausmaahan.

HELSINGIN KAUPUNKI, Uusimaa. — Vuoden 1918 kansalaissodan valtakunnallinen muistomerkki sijaitsee Helsingissä, Eläintarhan puistossa ja paljastusjuhla pidettiin 30. 8. 1970.

Punakaartilaisten suuren joukkohaudan muistomerkki sijaitsee Santahaminan sotilasalueen keskellä ja sen ylläpitoon on jatkuvasti saatu valtiovallan avustusta. Entisten punakaartilaisten järjestö on ahkerasti tehnyt työtä e.m. alueen hoitamiseksi, sekä jokavuotisten juhlien järjestämiseksi patsaalle.

Malmin hautausmaalla on myöskin suuri muistomerkki vuoden 1918 punakaartilaisille, ja hautakummun kunnostamisesta pitää huolen kaupunki ja seurakunta.

Haagan kaupunginosassa sijaitsee myös pienempi veljeshauta, jonka kunnostamisesta on pitänyt huolen Entisten Punakaartilaisten yhdistys. Tämän järjestön aloitteesta Helsingin kaupunki siirsi Tapanilan Puustellin metsiköstä sinne aikoinaan haudattujen punakaartilaisten jäännökset, jotka polttohautauksen jälkeen haudattiin kahdessa uurnassa Malmin hautausmaalle, punaisten yhteishautaan. Virallinen tilasto kertoo Helsingissä teloitetun vain 210 miestä ja 5 naista, mutta tilasto on tuhansiin nousevassa määrin epätäydellinen.

E.m. yhdistys tulee huolehtimaan myös Kirkkonummella olevat punaisten haudat Masalassa ja Matinkylässä, sekä Inkoossa, missä on 92 teloitetun hauta, ja Degerbyssä kunnostetaan haudat vuoden 1972 aikana.

Tammisaaren Dragsvikissa oleva muistomerkki on myös Entisten Punakaartilaisten järjestön toiminnan tulos, ja nyt tuon joukkohaudan alueen kunnossapito on saatu siirrettyä Tammisaaren kaupungin huoleksi. Tämä onkin sangen hyvä osoitus siitä, että yhteiskunta saadaan yhä enemmän osallistumaan punaisten hautojen kunnostamiseen.

HENNALA, Lahti, Hämeen lääni. Eräs synkimpien muistojen paikka vuodelta 1918, yksi kuuluisimmista vankileireistä, nälkää, tauteja, kuolemaa, teloituksia. Virallisten tietojen mukaan teloitettiin Lahdessa kuitenkin "vain" 585 punakaartilaista. Vaikuttava muistopatsas pahamaineisten Hennalan kasarmien läheisyydessä Helsingintien varressa.

HOLLOLAN KUNTA, Hämeen lääni, Pavinpellon kylä. Kivestä tehty muistomerkki sijaitsee hautausmaalla, minne se pystytettiin vuonna 1965. Kunta avustaa hautakummun hoitamista ja se on hyvässä kunnossa. — Kunnan alueella oli kansalaissodan aikana taisteluita, ja virallinen tilasto kertoo 66 miehen ja 3 naisen tulleen teloitetuiksi.

HUITTISTEN KAUPPALA, Turun ja Porin lääni. Kunnan hautausmaalle pystytettiin kivestä hakattu muistomerkki vuonna 1946. Hautakummun kunnossapidosta huolehtivat sekä kunta että seurakunta yhteisesti. — Kunnan alueella oli taisteluja vuonna 1918. Kaatuneiden ohella tuli 36 miestä ja 4 naista teloitetuiksi.

HÄMEENKYRÖN KUNTA, Turun ja Porin lääni. Hämeenkyrön seurakunnan hautausmaalle pystytettiin vuonna 1948 punertavasta graniitista muistomerkki. Tätä hautakumpua alkoivat Kyröskosken nuorisoliittojen jäsenet pitää kunnossa vuodesta 1919 lähtien. Myöhemmin tähän huoltamiseen ryhtyivät muut työväen järjestöt, ja nykyisin siitä huolehtii Hämeenkyrön seurakunta. — Vuonna 1918 käytiin taisteluja Mannanmäellä ja Kyröskoskella. Muita punaisten hautoja ei kunnan alueella ole. Teloitettuja tilastojen mukaan 88 miestä ja 3 naista.

HÄMEENLINNAN KAUPUNKI, Hämeenl. Punaisten muistomerkkejä on kaupungin alueella yhteensä 8 kpl. Ne sijaitsevat kaupungin hautausmaalla, Ahveniston rotkossa, Idänpäässä ja muissa paikoissa. Virallinen tilasto tietää kuitenkin kertoa vain 41 teloitetusta miehestä ja 2 naisesta. Hautausmaalla olleen suuren muistomerkin kaupungin poliisikunta särki, kirkkoneuvoston päätöstä noudattaen, 1923. Mutta työläiset rakensivat sen uudelleen sekä muita muistokiviä toisille kaupungin alueen hautakummuille. Olojen muuttuessa, kaupunki pitää nyt hautakummut kunnossa.

IKAALINEN, Turun ja Porin lääni. — Ikaalisten kirkonkylässä on pystytetty kivinen muistomerkki noin 20 vuotta sitten, ja sen kunnosta pitää huolen työväenjärjestöjen valitsema toimikunta. Tilaston mukaan teloitettiin Ikaalisissa 45 miestä ja 1 nainen.

JOROISTEN KUNTA, Mikkelin lääni. — Noin 15 km Joroisten kirkonkylästä pohjoiseen, vanhan 5-tien varrella sijaitsee vuonna 1946 pystytetty

kivinen muistomerkki. Hautakummusta pitää huolta seurakunta. Tähän hautaan on pyritty keräämään kaikki kunnan alueella taisteluissa kaatuneet ja teloitetut punakaartilaiset, mutta heidän nimiään ei ole patsaaseen merkitty. Kansalaissodan taisteluita käytiin monilla paikkakunnilla kunnan alueella, ja kaatuneitten määrää lisäsi 31 teloitettua miestä.

JOUTSENON KUNTA, Kymen lääni. — Kunnan vanhalla hautausmaalla sijaitsee vuonna 1948 pystytetty, kivestä veistetty muistomerkki. Erikoinen hautatoimikunta pitää huolen muistomerkistä ja kummusta. — Kunnan alueella käytiin taisteluita 1918, ja myös teloitetuksi tuli tilaston mukaan 30 miestä ja 1 nainen.

JUUPAJOKI, Hämeen lääni. — Juupajoen kunnan Lylyn kylässä on Turun punakaartilaisten pystyttämä kivestä veistetty muistomerkki, joka pystytettiin n. vuonna 1961. Juupajoen kunta pitää huolen sen kunnostamisesta. Kunnan alueella käytiin Vilppulan rintamalla olleiden joukkojen kesken kovia taisteluita. 47 miestä teloitettiin.

JYVÄSKYLÄN MAALAISKUNTA, Keski-Suomen lääni. — Kivinen muistomerkki sijaitsee Vesangan kylässä ja kunta pitää siitä huolen. Tilaston mukaan 6 miestä teloitettiin.

KALVOLAN KUNTA, Hämeen lääni. — Kalvolan hautausmaalla on vv. 1947—48 pystytetty Vehmaan punaisesta graniitista tehty muistomerkki, jonka ylläpidosta huolehtii Kalvolan seurakunta. — Kunnan alueella ei ollut taisteluita, mutta kuntalaisia kaatui tai menehtyi muualla. Lisäksi teloitettiin tilaston mukaan 75 miestä ja 2 naista.

KANKAANPÄÄ, Turun ja Porin lääni. — Kaupungin hautausmaalla on graniitista veistetty muistomerkki, joka on kaupungin huollossa. — Kunnan alueella käytiin yksi taistelu vuonna 1918. Teloituksen uhriksi joutui 13 miestä.

KAUHAVAN KUNTA, Vaasan lääni. — Vaikka kunnan alueella ei ollut taistelutoimia v. 1918, niin valkoisen terrorin ja yksityisten kostojen uhreina ammuttiin useita työläisiä, joiden ruumiit haudattiin vanhan hautausmaan "linjahautaan", joka osittain jäi käytävän alle ja osa on myyty myöhemmin hautapaikoiksi muille haudattaville.

KEIKYÄN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Keikyän seurakunnan hautausmaalla on punaisesta graniitista valmistettu ja 17. 8. 1952 paljastettu muistomerkki, ja seurakunta pitää huolen sen kunnossapidosta. — Kunnan alueella ei ollut kansalaissodan taisteluita, mutta siitä huolimatta Keikyän työläisiä kaatui punakaartin riveissä ja menehtyi vankileireillä yli 80 henkeä. Mm. Yrjö Virtasen perheestä menehtyi isä ja kolme poikaa. Kaikkien heidän nimensä on tallella työväen arkistoissa, muiden sankarien joukossa.

KIIKAN KUNTA, Turun ja Porin lääni — Kiikan seurakunnan hautausmaalla on punaisesta graniitista hakattu ja vuonna 1947 paljastettu muisto-

merkki. Hautakummusta pitää huolta Kiikan seurakunta. — Kunnan alueella ei käyty taisteluita vuonna 1918, mutta tilaston mukaan 12 miestä teloitettiin.

KOKKOLAN KAUPUNKI, Vaasan lääni. — Kokkolan kaupungin (Marian) hautausmaalla sijaitsee kaupungin kustannuksella pystytetty punaisesta graniitista veistetty muistomerkki, joka paljastettiin syyskuun 15 päivänä 1968. Kaupungin ja seurakunnan taholta pidetään hyvä huoli haudan ja muistomerkin kunnostamisesta. — Vaikka kunnan alueella ei käyty taisteluja, niin kuitenkin teloitettiin useita kymmeniä Kokkolan työväenliikkeen miehiä, ja osa kaatui rintamilla ja menehtyi vankileireillä. Menetykset olivat yhteensä 57 henkilöä.

KUHMOINEN, Hämeen lääni. — Kuhmoisten hautausmaalla (Papinsaari), sijaitsee kivestä tehty, vuonna 1953 pystytetty muistomerkki. Kuhmoisten seurakunta pitää huolen hautakummusta. — Vuonna 1918 käytiin kunnan alueella taistelu. 11 miestä ja 1 nainen teloitettiin.

KULLAAN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Kullaan kunnan hautausmaalla on vuonna 1945 pystytetty punaisesta graniitista veistetty muistomerkki. Seurakunnan toimesta huolletaan hautakumpu ja vapunpäivänä laitetaan sinne kukkia. — Kunnan alueella ei ollut taisteluita, mutta kuitenkin tilaston mukaan 9 työläistä joutui teloitettavaksi, ja eri rintamilla, kuten Kokemäen, Peipohjan, Turengin, Syrjäntaan, Hollolan ja Kosken taisteluissa kaatui suuri joukko.

KUOREVESI, Hämeen lääni. — Kuoreveden kirkon luona olevalla hautausmaalla sijaitsee punaisesta graniitista hakattu muistomerkki, joka pystytettiin 1951. Kansalaissodan taistelujen linja kulki kunnan etelärajalla. Tilaston mukaan Kuorevedellä teloitettiin 12 miestä.

KURUN KUNTA, Hämeen lääni. — Kurun uudella hautausmaalla on mustasta graniitista veistetty muistomerkki, jonka kunnostamisesta huolehtii seurakunta. Tilaston mukaan Kurussa teloitettiin 2 naista ja 41 miestä eli yhteensä 43 henkeä.

KÄRKÖLÄN KUNTA, Hämeen lääni. — Kärkölän vanhalle haustausmaalle pystytettiin 40-luvun lopulla punaisten muistomerkki, joka on tehty kivestä. Kärkölän työväenjärjestöt pitävät hautakumpua kunnossa. — Kunnan alueella ei ollut taisteluita, mutta tilaston mukaan siellä teloitettiin 15 mieshenkilöä.

KÖYLIÖN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Köyliön hautausmaalle pystytettiin vuonna 1948 punaisesta graniitista veistetty muistomerkki. Seurakunta ja kunta osallistuvat hautakummun ylläpitoon. — Kunnan alueelle ei ollut sotatoimia vuonna 1918.

MIKKELIN MAALAISKUNTA, Mikkelin lääni. — Otavanlahdessa olevassa Sotisaaressa on kivestä tehty Otavasta kotoisin olleiden punakaartilaisten, järven jäällä teloitettujen muistomerkki. Se on asetettu paikoilleen ehkä jo vuonna 1918. Hautakumpua hoitaa nykyisin seurakunta. Kunnan alueella ei ollut rintamataisteluja v. 1918.

MOUHIJÄRVEN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Mouhijärven vanhankirkon hautausmaalle pystytettiin punaisesta graniitista tehty muistomerkki vuonna 1940. Hautakummun hoidosta huolehtii lähinnä SKDL:n jäsenyyteen kuuluvat järjestöt. — Kunnan alueella käytiin kansalaissodan taisteluja, ja myöskin punaisten teloittamiset olivat varsin raivoisat, sillä siellä teloitettiin 7 naista ja 55 miestä.

MYRSKYLÄN KUNTA, Uusimaa. — Myrskylän kunnan hautausmaalla sijaitsee vuonna 1946 pystytetty, kivestä veistetty muistomerkki. Seurakunta huolehtii sen ylläpidosta. — Kunnan alueella ei ollut taisteluja, mutta siellä teloitettiin 5 miestä.

NAKKILAN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Nakkilan seurakunnan hautausmaalle vuonna 1947 pystytettiin punaisesta graniitista veistetty muistomerkki. Patsaan hankintaan seurakunta ei ottanut osaa, mutta se lupautui pitämään hautapaikan ja patsaan kunnossa. — Kunnan alueella ei käyty taisteluita, mutta siitä huolimatta kunnassa teloitettiin 15 miestä.

NOKIAN KAUPUNKI, Hämeen lääni. — Viikinharjun hautausmaalle pystytettiin vuonna 1940 kivestä tehty muistomerkki, jota huoltaa seurakunta. — Taisteluja kunnan alueella ei ollut.

NOORMARKUN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Kunnan hautausmaalle pystytettiin punaisesta graniitista tehty muistomerkki vuonna 1946. Seurakunta huolehtii sen, sekä hautakummun kunnostamisesta. — Kunnan alueella käytiin kansalaissodan taisteluita, ja siellä teloitettiin 18 mieshenkilöä.

ORIMATTILAN KUNTA, Uudenmaan lääni. — Harmaasta graniitista hakattu muistomerkki sijaitsee Orimattilan hautausmaalla. Seurakunnan kanssa on sovittu haudan kunnossapidosta. — Kunnan alueella käytiin kansalaissodan taisteluja. Siellä myöskin teloitettiin 35 punaisiin kuulunutta työläistä, kaikki miehiä. Useita teloitettuja ammuttiin metsiin ja haudattiin sellaisiin paikkoihin, mistä kaikkien jäännöksiä ei ole voitu löytää. Kerättyjen tietojen mukaan lepää Orimattilan hautausmaassa, hautakiven alla 181 punakaartilaisen ja siviilihenkilön jäännökset, joista ainakin 3 oli naisia.

ORIVEDEN KUNTA, Hämeen lääni. — Oriveden kunnan hautausmaalla on kivestä tehty muistomerkki; seurakunta huolehtii hautapaikan kunnossapitämisestä. Muita hautapaikkoja kunnassa ei ole, vaan kaikki punaisten ruumiit on haudattu kirkkomaahan. — Punaisia teloitettiin Orivedellä 2 naista ja 47 miestä, yhteensä 49.

OULUN KAUPUNKI, Oulun lääni. — Oulun kaupunkiseurakunnan hautausmaalla sijaitsee kivestä tehty muistomerkki, joka lopullisesti valmistui vuonna 1967. Seurakunta huolehtii haudan kunnostamisesta. Myöskin tämän ruskeasta graniitista valmistetun, 10 m pituisen paaden aikaansaamista avustivat rahallisesti sekä Oulun kaupunki että seurakunta. Tässä paadessa on 102 "vakaumuksensa puolesta" henkensä menettäneen nimet, monista Oulun lähikunnista. Muistomerkin paljastus tapahtui 29. 10. 1967.

OUTOKUMMUN KAUPPALA, (Ent. Kuusjärvi), Pohj.-Karjalan lääni. — Kuusjärven kirkon lähelle on 29. 6. 1947 pystytetty graniittinen muistomerkki, joka oli saatu aikaan paikallisen työväenyhdistyksen voimilla. Kunnan alueella ei ollut taisteluita v. 1918, joten punakaartiin osallistuneet ovat saaneet surmansa muualla. Harvinaista oli se, että paikallisia teloituksia ei tapahtunut. — Punaisten hautakummusta huolehtii seurakunta.

PIIKKIÖN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Piikkiön kunnan hautausmaalla on kivestä tehty muistomerkki, joka on valmistunut n. 1950, ja hautakummusta pitää huolen seurakunta.

POMARKUN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Seurakunnan hautausmaalla on kivestä tehty, vuonna 1947 paljastettu muistomerkki, jota pitävät kunnossa seurakunta ja kunta yhdessä. — Kunnan alueella oli kansalaissodan taisteluita ja kunnassa joutui teloitetuksi 10 mieshenkilöä.

PORIN KAUPUNKI, Turun ja Porin lääni. — Porin uudella hautausmaalla sijaitsee vuonna 1938 valmistunut kivinen muistomerkki. Hautakummun ylläpidosta huolehtii Porin kaupunki. Vaikka kunnan alueella ei käyty taisteluita kansalaissodan aikana, on Porin ja Reposaaren yhteiset menetykset teloituksissa 5 naista ja 40 miestä.

PUSULAN KUNTA, Uusimaa. — Punaisesta graniitista valmistettu muistomerkki sijaitsee kirkkoa ympäröivällä hautausmaalla. Hautaa pidetään kunnossa. — Vaikka kunnan alueella ei tiettävästi käyty taisteluja, oli punaisten kärsimät teloitustappiot 3 naista ja 42 miestä.

PYHÄJÄRVEN KUNTA, Oulun lääni. — Seurakunnan hautausmaalla on kivestä tehty muistomerkki, joka pystytettiin vuonna 1962. Sen huoltamisesta vastaavat järjestöt ja seurakunta. Kunnan alueella ei varsinaisesti ollut taistelutoimia vuonna 1918.

PÄLKÄNEEN KUNTA, Hämeen lääni. — Kunnan hautausmaalla on punaisesta graniitista valmistettu, ja vuonna 1947 paljastettu muistomerkki, jota työväen järjestöt pitävät kunnossa. Kansalaissodan taisteluja käytiin kunnan alueella, Laitikkalan kylässä. Pälkäneen punaisten teloitustappiot olivat yksi nainen ja 31 miestä.

PÖYTYÄN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Pöytyän hautausmaalla on vuonna 1945 valmistunut, punaisesta graniitista veistetty muistomerkki. Seurakunta osallistuu hautakummun ylläpitoon. Kunnan alueella ei ollut taisteluja, mutta silti punaisten teloitustappiot olivat 3 naista ja 12 miestä.

RAAHEN KAUPUNKI, Oulun lääni. — Raahen hautausmaalle pystytetty graniittinen muistomerkki valmistui 8. 7. 1951. Tyväen järjestöjen hautatoimikunta pitää huolta hautakummusta. — Kunnan alueella ei ollut taisteluja v. 1918.

RAUMAN KAUPUNKI, Turun ja Porin lääni. — Rauman hautausmaalla on kivestä valmistettu muistomerkki, joka pystytettiin 1946. Rauman kaupun-

ki pitää huolen hautapaikasta. Punaisten menetykset Rauman kohdalla olivat yksi nainen ja 19 miestä.

RIIHIMÄEN KAUPUNKI, Hämeen lääni. — Kunnan alueella on kaksi punaisten muistomerkkiä. Kunnan hautausmaalla on yksi, joka on pystytetty vuonna 1926, ja Juppalan kylässä on toinen, joka pystytettiin 1950; molemmat on tehty kivestä. Edellistä huoltaa seurakunta ja jälkimmäistä Riihimäen kaupunki. Kunnan alueella oli kansalaissodan taisteluja. Riihimäki/Hausjärven kunnan alueella punaisten menetykset teloituksissa oli 3 naista ja 91 miestä.

SIPPOLAN KUNTA, Kymen lääni. — Sippolan Hirselän hautausmaalla on kivestä tehty muistomerkki, joka pystytettiin 11. 11. 1945, ja sen kunnostamisesta huolehtivat kunta ja seurakunta yhdessä. — Kunnan alueella ei taisteltu kansalaissodan aikana.

SUODENNIEMEN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Punaisten haudat sijaitsevat kunnan metsässä ja hautausmaalla, missä alueet on raivattu ja merkkinä ovat puuristit. Seppelten lasku tapahtui 6. 12. 1968, juhlan yhteydessä. Varojen puute ja toiminnan heikkous on syynä, että muistomerkkejä ei ole saatu aikaan. — Kunnan alueella käytiin kansalaissodan taisteluita, ja siellä joutui teloitetuksi 1 nainen ja 12 miestä.

SUOMUSSALMEN KUNTA, Oulun lääni. — Kirkonkylän vanhassa hautaussaaressa on punaisten haudalla hautakivi, joka valmistui keväällä 1919. Hautakumpua ei ole kunnostettu. Kunnan alueella ei ollut kansalaissodan taisteluja, mutta yksi henkilö teloitettiin.

SYSMÄN KUNTA, Mikkelin lääni. — Otamon hautausmaalle on pystytetty hautakivi n. vuonna 1947. Seurakunta pitää huolen hautakummusta. Kunnan alueella oli v. 1918 "pieni kahakka". Teloitustappio punaisilla oli 2 henkilöä.

TAMPEREEN KAUPUNKI, Hämeen lääni. — Kivestä tehty muistomerkki sijaitsee Kalevankankaalla. Tampereella käytiin kiivaita taisteluja, ja valkoinen terrori riehui ankarana taistelujen jälkeen. Kirjassamme sivulla 129 kerrotaan, että kaupungissa olevat venäläiset, n. 200 ammuttiin heti ja tuhatmäärin punaisia samana ja seuraavina päivinä. Kuitenkin virallinen tilasto kertoo vain 142 teloitetusta miehestä ja 2 naisesta.

TOIJALAN KAUPPALA, Hämeen lääni. — Kauppalan alueella on kaksi muistomerkkiä, joista yksi on Riihiniemen vainiolla, mihin pystytettiin 2 m korkea, punaisesta graniitista hakattu muistomerkki vuonna 1945; toinen samanlainen muistomerkki on Akaan seurakunnan hautausmaalla ja se pystytettiin v. 1956. Seurakunta pitää huolen molemmista hautakummuista. — Toijalan/Akaan kunnassa punaiset kärsivät teloituksissa 7 naisen ja 59 miehen menetykset.

TURUN KAUPUNKI, Turun ja Porin lääni. Tuhannet turkulaiset miehet ja naiset taistelivat monilla kansalaissodan rintamilla kaukana Turusta, eikä

kaatuneita kuljetettu kotipaikkakunnan multiin haudattavaksi. Turun uudella hautausmaalla on yhteishauta, johon on haudattu toistakymmentä luokkasodan alkuviikkoina kaatunutta. Virallinen tilasto kertoo 22 teloitetusta miehestä ja 4 naisesta.

TYRVÄÄN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Tyrvään uudella hautausmaalla on vuonna 1940 pystytetty, punaisesta graniitista hakattu muistomerkki. Seurakunta pitää huolen hautakummun hoitamisesta. — Kunnan alueella käytiin taisteluita kansalaissodan aikana, ja tiedossa on myös kaksi teloituspaikkaa, mutta ei ole tietoa onko vainajien jäännökset siirretty hautausmaalle. — Tyrväällä teloitettiin kolme naista ja 42 miestä.

ULVILAN KUNTA, Turun ja Porin lääni. — Ulvilan Vanhakylän uudella hautausmaalla paljastettiin Helluntaina 1945 punaisesta graniitista veistetty muistomerkki. Hautakummusta pitää huolen Ulvilan seurakunta. — Kunnan alueella ei ollut taisteluita, mutta yksistään teloitustappioina menetettiin Ulvilasta 34 miestä. — Harjunpään Työväenyhdistys on julkaissut aikanaan 29 menetetyn henkilön nimet, muistorunoineen.

URJALAN KUNTA, Hämeen lääni. — Urjalan hautausmaalla sijaitsee kivestä valmistettu muistomerkki, joka valmistui 60-luvun lopulla. Työväen järjestöt pitävät huolen hautakummusta. — Kunnan alueella ei ollut kansalaissodan taisteluita, mutta punaisten kärsimät menetykset rintamilla, vankileireillä ja teloituksissa olivat yhteensä (kirkonkirjojen mukaan) 298 henkilöä. Heistä oli teloitettuja 6 naista ja 89 miestä, eli yhteensä 95, joka on viidenneksi suurin teloitettujen luku Hämeen läänin alueella olevista kunnista.

UUSIKAUPUNKI, Turun ja Porin lääni. — Uudenkaupungin hautausmaalla on punaisesta graniitista, vuonna 1954 valmistunut muistomerkki, jonka kunnostamisesta huolehtii seurakunta. — Kunnan alueella ei ollut taisteluja, mutta silti siellä teloitettiin 4 naista ja 14 miestä.

VAASAN KAUPUNKI, Vaasan lääni. — Kaupungin hautausmaan läheisessä puistossa sijaitsee vuonna 1962 pystytetty, punaisesta graniitista tehty muistomerkki, jonka kunnossapidosta huolehtii Vaasan kaupunki. — Tiettävästi on olemassa muitakin punaisten hautapaikkoja, mutta niistä ei ole tarkkaa tietoa. — Vuonna 1918 oli kunnan alueella muutamia pienempiä kahakoita, valkoisten ja venäläisten sotilaiden välillä. — Punaisia teloitettiin Vaasassa 11 miestä.

VARKAUDEN KAUPUNKI, Kuopion lääni. — Ylä-Kankun hautausmaalla oli vuonna 1922 rakennettu suurikokoinen ja kaunis, kivestä hakattu punaisten muistomerkki. Mutta eräänä yönä, vähää ennen Vappua, suojeluskuntalaiset hävittivät tämän patsaan ja kuljettivat hautakiven pois, upottamalla sen järven jäälle tehtyyn avanton. Tämä tapaus herätti aikanaan suurta huomiota, samoin kuin Hämeenlinnan vastaavanlainen hautamerkin särkeminen. Uusi muistomerkki pystytettiin vasta sotien jälkeen, vuonna 1946, ja sen kunnostamisesta pitää huolen Varkauden seurakunta. Valtion avustustakin saatiin uuden patsaan rakentamiseen. — Kunnan alueella käytiin ankaria tais-

teluja kansalaissodan aikana. Varkaudessa teloitettiin 93 ja lähiseudun Leppävirroilla 80 miestä.

VESILAHDEN KUNTA, Hämeen lääni. — Vuonna 1943 on Maarjun mäkeen pystytetty kivestä valmistettu muistomerkki, jota huolletaan. — Kunnan alueella käytiin taisteluja vuonna 1918 ja punaisia teloitettiin viisi naista ja 71 miestä.

YLIVIESKAN KUNTA, Oulun lääni. — Kirkonkylän vanhalla hautausmaalla sijaitsee graniittinen muistomerkki, joka paljastettiin 21. 10. 1951. Seurakunta ja työväen järjestöjen jäsenet pitävät huolen hautakummusta. — Kunnan alueella ei käyty taisteluja, mutta punaisia teloitettiin kuitenkin 14 miestä. Kaikkien näiden punakaartilaisten nimet ovat luettelossa tallella, samoin kuin niiden, jotka katosivat muulla tavalla.

YPÄJÄN KUNTA, Hämeen lääni. — Vaikka tilaston mukaan Ypäjän kunnassa teloitettiin 26 punakaartilaista, ei paikkakunnalle ole saatu punaisten muistomerkkiä, ja heidän hautapaikkansakin on tuntematon (ainakin toistaiseksi).

ASIATIETOJEN HANKINNASTA

Tämän kirjan laatimista varten on pyritty hankkimaan asiatietoja eri työväenjärjestöjen välityksellä jo vuodesta 1969 lähtien. Mutta näiden tietojen saanti on osoittautunut erittäin hankalaksi siitä syystä, että yli 50 vuoden takaiset asiat ovat osittain unohtuneet. Ja monissa tapauksissa ei ole muistissa enää sellaisetkaan tiedot, jotka koskevat muistomerkkien pystyttämisen ajankohtaa ja muita niihin liittyviä asioita. Ja toisaalta, olemme saaneet valokuvia monista muistomerkeistä, ilman että niihin olisi liittynyt haluttuja tetoja. Mutta kuitenkin toivotaan, että tämäkin kirja tulee olemaan apuna ja kehoituksena monien unohduksissa olleiden kansalaissotaamme koskevien asioiden päivänvaloon saattamiselle.

Tässä kirjassa julkaistut valokuvat eivät myöskään muodosta läheskään tyydyttävää kokoelmaa kaikista niistä muistomerkeistä ja historiallisista muista paikoista, joiden julkaiseminen olisi toivottavaa. Mutta toivottavaa on, että vastaisuudessa voidaan saada vielä paljon täydellisempi ja laajempi teos jatkamaan sitä työtä, jota vuosikymmenien kuluessa työväen kirjallisuuden, julkaisujen ja lehdistön kautta on suoritettu.

Vuoden 1918 kansalaissodan asioiden tutkiminen ja sen eri vaiheisiin perehtyminen on niin kallisarvoinen asia, että siihen kannattaa uhrata sekä varoja että aikaa. Ilahduttavaa on todeta, että opiskelevan nuorison keskuudessa on herännyt entistä suurempaa kiinnostusta näihin asioihin ja heidän työtään voidaan helpotta sillä, että keräämme kaiken mahdollisen muistitiedon ja henkilökohtaiset kokemukset heidän käytettäväkseen. Silloin vähäiseltäkään näyttävä työmme ei ole mennyt hukkaan.

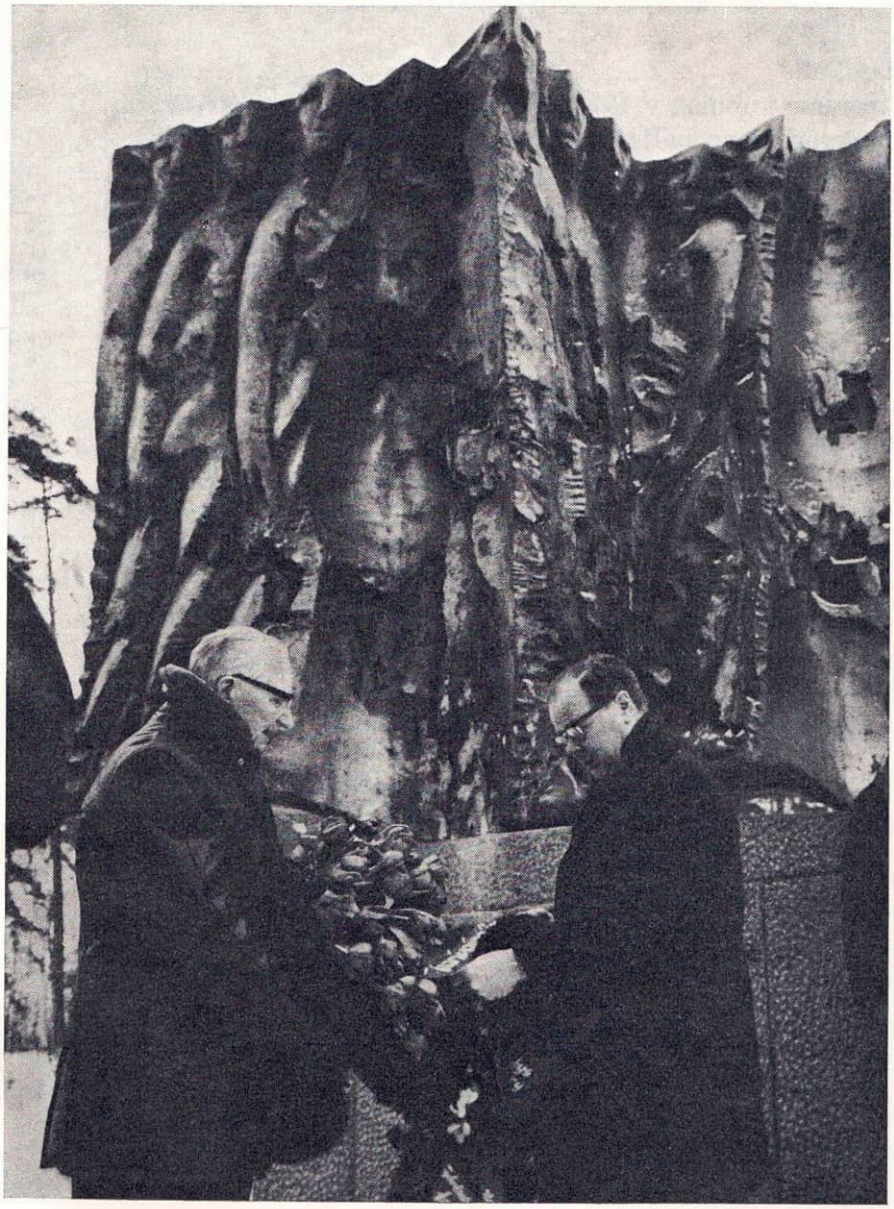

LUOKKASODAN VUOSIPÄIVÄ 1972: Vuoden 1918 kansalaissodan muistomerkkiyhdistyksen puheenjohtaja Torsti Toivonen (oik.) ja sihteeri Toivo Vuorela laskemassa yhdistyksen seppelettä valtakunnalliselle muistomerkille 28. 1. 1972.

SISÄLTÖ

Lukijalle 4
Teemme kunniaa v. 1918 punaisille sankareille (Toivo Vuorela) 7
Muistopatsaan paljastuspuheesta 30. 8. -70 (K. L. Kulo) 11
Tiellä taistojen (Atte Pohjanmaa) 17
Rintamamiehenä ja valkoisten vankina (Viljo Wilenius) 23
Taistelu haudoilla ja -haudoista (Martta Salmela-Järvinen) ... 31
Valkoinen terrori rintaman takana (Evert Lepola) 43
Muistikuvia 50 vuoden takaa (Elli Nurminen) 51
Mietteitä Sammatin hautausmaalla (Sylvi-Kyllikki Kilpi) 59
Nurmijärven synkkää historiaa 1918 (Jenny Pajunen) 63
Viipurin työläisten taistelusta (Ville Riihinen) 65
Viipurin vankileiri (S. Luokkasota*) 71
Oikeuslaitos luokkakoston välikappaleena (S. Luokkasota) ... 75
"Rikkaan sydämensä parhaalta puolelta" (Irmari Rantamala) 81
Työväen järjestötoiminnan vainoaminen (S. Luokkasota) ... 95
Kuolemaantuomittu muistelee (Paavo Forssell) 97
Turun punaisten hautapatsas "ilmestyi" (Niilo Kavenius) ... 109
Näin nousi Karkkilan muistomerkki 113

JÄLKIARVIOITA JA SELVITYKSIÄ:

V. 1918 kansalaissota (Itä ja Länsi/1928) 117
Punaista diplomatiaa ja avustustoimintaa (Toivo Vuorela) ... 133
Ent. Punakaartilaiset hautojen kunnostajina
(Erkki Hammarberg) 141
Emme saa unohtaa v. 1918 sanomaa nykyhetkelle
(Jaakko Itälä) 145

LUOKKASOTA-AIHEISIA RUNOJA 149

LUETTELOTIETOA MUISTOMERKEISTÄ 165

---

*) Suomen Luokkasotateos ilmestynyt v. 1928 Yhdysvalloissa amerikansuomalaisten kustantamana.

Printed in Finland